

22. évfolyam,
2020. 4

Várostoprténeti folyóirat

Veszprémi

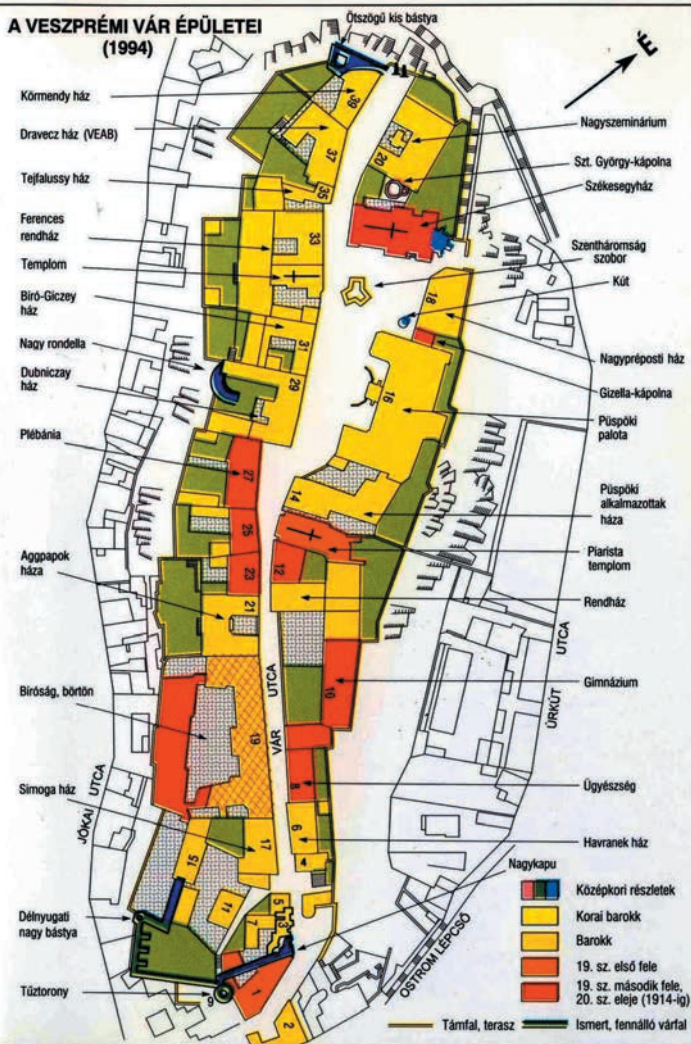
Szemle

59.

Alapítva: 1993

A VESZPRÉMI VÁR ÉPÜLETEI (1994)

Várostarténeti folyóirat

Veszprémi Szemle

22. évfolyam,
2020. 4. szám

59.

TARTALOM

AZ OLVASÓHOZ

Vírusos helytörténet **3**

TANULMÁNYOK

A m. kir. Veszprém-jutasi Honvéd Altisztképző
és Nevelő Intézet zászlaja **5** Rainer Pál

KÖZLEMÉNYEK

Gubicza Lajos, a tanítóvezér **27** Gubicza Ilona

„A nagy hadgyakorlat”. I. Ferenc József 1908-as látogatása
Veszprémben a helyi sajtó tükrében **41** Mezei Zoltán József

VESZPRÉMI ÉRTÉKEK

A veszprémi Vár **55** Gy. Lovassy Klára–
Somfai Balázs–
Nagy Balázs Vince

HELYTÖRTÉNETI BARANGOLÁS

A Séd-völgy „madártávlatból” **81** Sashalmi Dávid

KÖNYVSZEMLE **94** Baranyai Tamás

97 Rainer Pál

101 Gyarmati György

NEKROLÓG

Az Új Horizont emlékezete – Raffai István (Kaszaper, 1940.
április 22. – Veszprém, 2020. február 26.) **111** Szűts István Gergely

22. évfolyam, 59. szám 2020. 4. szám

Várostartörténeti folyóirat
ISSN 1217-5358

Alapítva: 1993

Alapító főszerkesztő:
Dr. Tölgyesi József

Főszerkesztő:
Dr. Csiszár Miklós (2011–2018)

Dr. Földesi Ferenc PhD

Technikai szerkesztő:
Dénes Tamás

Szerkesztőségi titkár:
Virág Istváné

Szerkesztőbizottság:
Dr. Karlinszky Balázs PhD
Dr. Négyesi Lajos PhD
S. Dr. Perémi Ágota PhD
Dr. Vizi László Tamás PhD

Tanácsadó testület:
Kovács Győző Gyula
Dr. Pálffy Géza DsC
Perlakiné Scharf Claudia
Rainer Pál
Sebő József
Somfai Balázs
Szabóné Vörös Györgyi

Kiadja: a Veszprémi Szemle
Várostartörténeti Közhasznú Alapítvány

Levelezési cím:
alapitvany@veszpremiszemle.hu

Felelős kiadó:
Faa Judit, a Kuratórium elnöke

A főszerkesztő elérhetősége:
foldfeke@gmail.com

Nyomda:
OOK-Press, Veszprém
Felelős vezető: Szathmáry Attila

A folyóirat évente 4 számmal
jelenik meg.

E SZÁMUNK SZERZŐI:

Dr. BARANYAI TAMÁS igazgató, Veszprém; GUBICZA ILONA közgazdász, családtörténeti kutató, Veszprém; Prof. dr. GYARMATI GYÖRGY történész, Budapest; GY. LOVASSY KLÁRA ny. múzeumigazgató, helytörténeti kutató, Veszprém; MEZEI ZOLTÁN JÓZSEF teológus, zsidó kultúratörténész, dokumentumfilmes, szerkesztő, Budapest; NAGY BALÁZS VINCE történész, fõlevéltáros, Veszprém; RAINER PÁL történész, Laczkó Dezső Múzeum, Veszprém; SASHALMI DÁVID hallgató, Óbudai Egyetem, Veszprém; SOMFAI BALÁZS ny. fõlevéltáros, Veszprém; SZÚTS ISTVÁN GERGELY gyűjtőterületi csoportvezető, fõlevéltáros, Veszprém.

Illusztrációk:

Ladányi Tamás, Sashalmi Dávid, Zachár Zsolt és archív dokumentumok.

Veszprémi Szemle Várostartörténeti Közhasznú Alapítvány

Takarékbank Zrt.:

73200189-11291268

Támogatóink:

8200 Veszprém,
Házgyári út 1.

A Veszprémi Szemle megjelenését támogatták:

Solymosi Klára Veszprém; Hajmási Andrea Veszprém; Szurmay László Veszprém; Dr. Szabó Ferencné Veszprém; Jézus Szíve Társaság – Korda Könyvkereskedés Kecskemét; Pétfürdői Községi Ház és Könyvtár Pétfürdő; Vörösmarty Mihály Könyvtár Székesfehérvár; Lázár Péterné Honoráriumról lemondottak: Ács Anna, dr. Csiszár Miklós, Kovács Győző Gyula, Sebő József, Szabó Kristóf Amadé, dr. Tölgyesi József

A borító képei:

Címlapon: A m. kir. Veszprém-jutasi Honvéd Altisztképző és Nevelő Intézet zászlaja Madonnás oldalának Nagy Sándor által készített tervjaja (Gödöllői Városi Múzeum)

2. oldalon: A m. kir. Veszprém-jutasi Honvéd Altisztképző és Nevelő Intézet zászlajának Madonnás oldala (LDM-TFGy 69.3636)

3. oldalon: A Vár helyszínrajza. Forrás: Balassa László: Veszprém, várnegyed. TKM Egyesület, h. n. [Bp.], 1987.

hátral: Fellegvár. Fotó: Ladányi Tamás. Bővebben lásd: Ladányi Tamás: Öt kontinens csillagai. Balatonfüred, é. n. 15.

AZ OLVASÓHOZ

Vírusos helytörténet

Felemelő érzés volt látni azt a kígyózó, olvasóink alkotta sort, ami a Veszprémi Szemle ez évi harmadik számának a bemutatóján – helyesebben – átvételén fogadott. Az Eötvös Károly Megyei Könyvtár – régi jószágkormányzói – bejáratánál a bemutatókon is „szokott létszám” várta, hogy átvehesse kedvenc olvasmányát.

Tavaly a téma országos hírű kutatója Vonyó József lapunk oldalain taglalta a helytörténeti kutatás fontosságát.¹ Hasonlóan írt ennek jelentőségéről anno Hungler József is.² A Veszprémi Szemle olvasói – érzékelve az érdeklődést – befogadták ezeket a gondolatokat, fontos számukra lapunk/lapjuk léte és annak tartalma.

Ennek alapján bizalommal ajánlom a Veszprémi Szemle 2020. év utolsó, negyedik számát Olvasóink figyelmébe.

Rainer Páltól a tőle megszokott alapossággal és rengeteg új információval teli tanulmányt olvashatunk a méltán híres Veszprém–jutasi Honvéd Altisztképző Intézet csapatászlájának felszenteléséről – amit Veszprém városa adományozott az intézetnek. Ebben az írásban kiderül, hogy ki tervezte e csapatászlót, amit a szerző színes fotóval is illusztrál.

A közlemények rovatban olvashatunk a mindennapok hőseiről, hőseiről: a tanítókról. Gubicza Ilona írásában megismerhetjük a veszprémi népiskolai tanítót, Gubicza Lajost, bemutatva életútját, tevékenységét. A tanítók szeretete és tisztelete – ahogy napjainkban, ebben az emberpróbáló időszakban is tapasztalhatjuk – éveken és korszakokon át ívelő érzés.

Mezei Zoltán József egy új nézőpontból közelíti meg és mutatja be az 1908. évi királygyakorlatot, Ferenc József veszprémi látogatását.

Folytatva a veszprémi értékek bemutatását, most Gy. Lovassy Klára, Somfai Balázs és Nagy Balázs Vince szerzőközösség által, a veszprémi Várról készített és elfogadott értéktár-javaslatuk került sorra. A Vár, ami Veszprém jelképe és ikonikus helyszíne, több országosan is ismert épületet fogad be.

Vajon a helytörténeti irodalomban, a publikációk sorában lehet-e helye az állatokat – itt most madarakat – bemutató dolgozatnak? Határozottan igen a válaszom, hiszen csak velük együtt lehet teljes egy település története. Sashalmi Dávid írásából – me-

¹ Vonyó József: A helytörténeti munkák társadalmi hasznáról. *Veszprémi Szemle*, 2019/2. 3–5.

² Hungler József: A veszprémi helytörténetírás és kutatás kialakulása I–II. *Veszprém Megyei Műzeumi Közlemények*, 1984/17. 293–318. 1986/18. 535–561.

lyet több saját készítésű fotóval illusztrált – megismerjük a Séd-völgy madárvilágát, kibővítvé néhány helytörténeti adattal is.

Könyvszemle rovatunkban Baranyai Tamás tollából olvashatjuk a közelmúltban 80. születésnapját ünneplő alapító főszerkesztőnk, dr. Tölgyesi József tiszteletére összeállított kötet ismertetőjét, ami 17 tanulmányt tartalmaz. Olvashatjuk az egyik legnépszerűbb, az I. világháborúban szolgált magyar tábornokról, Schamschula Rezsőről készült kötet ajánlóját Rainer Páltól. Gyarmati György történész új szempontok szerint – ami több mint egy recenzió – mutatja be Rupert Rezső megszólalásait összegző, és a Veszprémi Szemle könyvek sorozatban a közelmúltban megjelent kötetet.

Tisztelt Olvasóink! Amint tapasztalták, nem tartottunk személyes megjelenéssel is egybekötött bemutatót. Az ok mindenki előtt ismert: védekezés a vírusfertőzés ellen. De az előírt rendelkezések talán nem gátolták meg olvasóinkat abban, hogy – betartva a biztonsági rendszabályokat – személyesen vették át kedvenc lapjuk legújabb számát.

A következő 2021-es esztendő vélhetőleg már megengedi a nagyobb létszámú összejöveteleket, amikor újra találkozhatunk. Addig is minden kedves olvasónak tartalmas időtöltést, a kedvenc lapjuk – a korábbi és a legfrissebb – lapozgatásával, olvasásával eltöltött időt kíván a

Főszerkesztő

A Veszprémi Szemle 2020/3. számnak átvétele (Fotó: Földesi F.)

TANULMÁNYOK

**A m. kir. Veszprém-jutasi Honvéd
Altisztképző és Nevelő Intézet zászlaja¹**

RAINER PÁL

„Sok szenvedés után jobb jövőt remélve.”

Veszprém és a m. kir. Honvédség egykori büszkesége a Jutasi Honvéd Altisztképző és Nevelő Intézet 1924-től 1944-ig működött az akkor még kezdetben nem a városhoz tartozó, ám városközeli Jutas pusztán.² Az intézet a II. világháború végén, a hadiesemények következtében 1944 decemberében, személyi állományával és felszerelésével együtt kitelepült a Német Birodalomba.³ Itteni kálváriájuk (és egyben az intézet két évtizedes története is) 1945. április 23-án Gutenecknél ért véget, ahol amerikai hadifogságba estek. Felszerelésüket az amerikaiak hatalmas máglyán égették el.⁴ Talán itt és ekkor pusztulhatott el az intézet zászlaja is, már ha egyáltalában eljutott idáig. Bár nem túl valószínű, de végső soron az sem zárható ki, hogy esetleg még napjainkban is egy, a fegyverletételnél jelen volt szemfüles amerikai katona leszármazottjának otthonát díszíti valahol az Amerikai Egyesült Államokban. Tanulmányomban az intézet zászlajának történetét szeretném felvázolni.

A zászló adományozása, felszentelése minden korszakban és minden hadseregben kiemelt jelentőségű esemény az adott alakulat vagy intézet történetében, hiszen a csapatzászló a katonai becsület jelképe. Nem volt ez másként Veszprémben, illetve Jutason sem.

¹ Jelen tanulmány kibővített változata a Gödöllői Városi Múzeum Nagy Sándor konferenciáján, 2019. nov. 22-én elhangzott előadásom a Jutasi Altisztképző Intézet zászlajára vonatkozó részének (Nagy Sándor megvalósult zászlótervei Veszprémben). A zászlóterv megvalósulását említi: ÖRINÉ NAGY 2019. 11–12, színes ábrával.

² Az intézet történetéről: FÖLDESI 2010.

³ FÖLDESI 2010. 110. (v. Tóth Imre ezredes iskolaparancsnok leírása), 120. (Koppányi Sebestyén főhadnagy leírása), 134. (v. Káplán György főhadnagy leírása).

⁴ FÖLDESI 2010. 112. (v. Tóth Imre ezredes iskolaparancsnok leírása), 137–138. (v. Káplán György főhadnagy leírása).

Az ekkor már csaknem két esztendeje működő intézet zászlaját, Veszprém város adományát, 1926. augusztus 8-án szentelték fel a kormányzó és számos más országos és helyi katonai, egyházi és civil notabilitás jelenlétében.⁵ A zászló készítéséről február 21-én,⁶ a zászlószentelésről először augusztus 8-án adott rövid hírt a veszprémi sajtó,⁷ majd augusztus 15-én⁸ hosszadalmasan és részletesen is beszámoltak az eseményről, amelyről némi késéssel a korabeli filmhíradó is megemlékezett.⁹

A zászlószentelés és a kapcsolódó ünnepek a sajtó és a fényképek alapján az alábbiak szerint rekonstruálhatóak.

József kir. herceg, tábornagy szárnysegédeivel megérkezik az altisztképző intézetbe. Forrás: LDM–TFGy 69.3639.

A jutasi tábort a jeles napon – amely vasárnapra esett – hajnali 5 órakor zenés ébresztő keltette fel. Megtörténtek az utolsó simítások. Elsőként Habsburg-Lotharingiai József kir. herceg, tábornagy,¹⁰ az I. világháború legendás hadvezére érkezett meg (feleségével¹¹ és fiával, József Ferenc kir. herceg, huszárszázadossal,¹² valamint feleségével¹³), akiket az intézet bejáratánál fo-

⁵ FÖLDESI 2010. 56–61. old. leírása, 56., 61., 173–175., 185. old. ábrái.

⁶ *Veszprémvármegye*, 1926. febr. 21. 3.

⁷ *Veszprémi Hírlap*, 1926. aug. 08. A jutasi altisztképző intézet zászlószentelése. 3.

⁸ *Veszprémi Hírlap*, 1926. aug. 15. Veszprém város ünnepe. A jutasi m. kir. Honvéd Altisztképző Iskola zászlószentelése. A MOVE országos sportünnepélye. 1–3.

⁹ Magyar Híradó 140. 1926. október. A m. kir. Jutasi Honvéd Altisztképző- és Nevelőintézet zászlószentelési ünnepélye.

¹⁰ Habsburg-Lotharingiai József (Alcsút, Fehér vm., 1872. aug. 9. – Rain bei Straubing, Bajorország, 1962. júl. 6.) főherceg, m. kir. herceg, hivatásos katonatiszt, 1918-tól osztrák–magyar, majd magyar tábornagy, az I. világháború hazánkban egyik legnépszerűbb hadvezére. HOFMANN–HUBKA 1943. 39–42. arcképpel; HAMANN 1988. 191–192. arcképpel; SZÍJJ–RAVASZ 2000. 318–319.

¹¹ Wittelsbach Augusztina (München, 1875. ápr. 28. – Regensburg, 1964. jún. 25.) 1893-óta volt József kir. herceg felesége. HAMANN 1988. 58. fotóval.

¹² Habsburg-Lotharingiai József Ferenc (Brünn, 1895. márc. 28. – Carcarelos, Portugália, 1957. szept. 25.) főherceg, kir. herceg, huszárszázados. HAMANN 1988. 193.

¹³ Anna szász kir. hercegnő (Lindau, 1903. máj. 4. – München, 1976. febr. 8.) 1924-óta volt József

gadott annak parancsnoka, vitéz Vajtafy (Vasek) Ottó alezredes.¹⁴ (A megmaradt felvételeken csak József főherceg érkezése és jelenléte követhető nyomon. Elképzelhető, hogy fia és menyé végül nem vettek részt az ünnepségen. – R. P.)

Az ünnepségen jelen voltak: Magyar Károly, Veszprém vármegye főispánja,¹⁵ Komjáthy László, Veszprém város polgármestere,¹⁶ Keczer Imre alispán helyettes, Kránitz Kálmán nagyprépost, felszentelt püspök,¹⁷ Szentes Anzelm zirci ciszterci perjel,¹⁸ Strausz Antal veszprémi kanonok plébános,¹⁹ Csajághy Károly kúriai bíró,²⁰ Horváth Károly miniszteri tanácsos, Czövek Imre tanácsos, Hanitz Gáspár műszaki tanácsos, dr. Horváth Béla,²¹ Bokrossy Jenő,²² Rosos Károly,²³ Szigethy Ferenc városi

Ferenc kir. herceg felesége.

- ¹⁴ Vajtafy (1925-ig Vasek) Ottó (Budapest, 1882. okt. 11. – Budapest, 1967. febr. 15.) hivatásos katonatiszt, ezredes. 1924–1926 között a Jutasi honvéd Altisztképző Intézet első parancsnoka. Életrajza: FÖLDESI 2010. 78–79. arcképpel.
- ¹⁵ Magyar Károly (Kamond, Veszprém vm., 1869. júl. 24. – Szombathely, 1931. máj. 21.) ügyvéd, gazdász, 1922–1926 között Veszprém vármegye főispánja. 1927-től felsőházi tag. Életrajza: HAHN–ZSADÁNYI 1929. arcképpel, VARGA 2014. 658.
- ¹⁶ Komjáthy László (Veszprém, 1876. szept. 2. – Veszprém, 1930. aug. 30.) ügyvéd, 1911–1929 között (kivéve a Tanácsköztársaság idejét, amikor eltávolították tisztségéből) Veszprém város polgármestere. Életrajza, működése: HAHN–ZSADÁNYI 1929. arcképpel; HOGYA 1998.; CSISZÁR 2014.; FÖLDESI 2014.; MIHÁLYFI–RUPERT 2017. 72–73.
- ¹⁷ Kránitz Kálmán (Zalaapáti, Zala vm., 1841. júl. 1. – Veszprém, 1935. júl. 12.) r. k. pap, 1907-től cymeai címzetes püspök, 1922–1935 között veszprémi nagyprépost, általános püspöki helynök. Életrajza: HAHN–ZSADÁNYI 1929. arcképpel; PFEIFFER 1987. 146–147.
- ¹⁸ Szentes (1890-ig Svetics) Anzelm (Szentgrót, Zala vm., 1857. ápr. 7. – Zirc, 1933. dec. 30.) ciszterci szerzetes. 1873-ban lépett be a rendbe. 1880-ban szentelték pappá. 1911-től zirci plébános. 1912–1931 között zirci prior. Életrajza: Magyar Katolikus Lexikon 2007. 12:959.
- ¹⁹ Strausz Antal (Nagylyngyel, Zala vm., 1872. ápr. 2. – u. ott, 1935. júl. 5.) r. k. pap, 1923–1930 között veszprémi kanonok plébános. Életrajza: PFEIFFER 197., 200.
- ²⁰ Csajághy Károly (Csajág, Veszprém vm., 1873. nov. 13. – Veszprém, 1961. szept. 6.) bíró, 1922-től a veszprémi kir. törvényszék elnöke. A Veszprémi Dalegyesület elnöke. Életrajza: HAHN–ZSADÁNYI 1929.; VARGA 2009. 117.
- ²¹ Horváth Béla (Zirc, Veszprém vm., 1878. jún. 16. – Veszprém, 1945. okt. 25.) ügyvéd, 1911–1920 között Veszprém város főjegyzője és helyettes polgármestere, 1920-tól városi tiszti főügyész. Életrajza: HAHN–ZSADÁNYI 1929. arcképpel. Sírja az Alsóvárosi temetőben található.
- ²² Bokrossy Jenő (Veszprém, 1882 – Veszprém, 1968) mérnök, t. mérnök hadnagy, 1917-től Veszprém város műszaki tanácsnoka. Később a városi mérnöki hivatal vezetője. Városrendezői tevékenysége máig is meghatározó Veszprémben. Sírja az Alsóvárosi temetőben található. HAHN–ZSADÁNYI 1929.; JÁKÓY 2010. 40., 43–45. fényképekkel; NAGYNÉ–SZABÓNÉ 2014. 18. (a vonatkozó részt Jákóy Bernadett írta).
- ²³ Rosos Károly (Zirc, Veszprém vm., 1874. márc. 4. – Szentkirályszabadja, Veszprém m., 1951. aug. 1.) jogász, 1922-től Veszprém város közigazgatási tanácsnoka, 1927-től a városbírói hivatal vezetője. 1935–1941 között Veszprém város polgármestere. HAHN–ZSADÁNYI 1929. arcképpel; VARGA 2009. arcképpel.

tanácsosok, dr. Totth Béla vármegyei tiszti főügyész,²⁴ dr. Kiss Ernő kir. ügyész, Witz Béla, a cserkész szövetség országos elnöke,²⁵ dr. Pusch Ödön veszprémi kegyesrendi (piarista) főgimnáziumi igazgató.²⁶

A katonai és polgári hatóságok képviselői a jutasi MÁV állomáson várták a kormányzót, testőrségét²⁷ és kíséretét hozó Turán vonatot, amely délelőtt 10 óra után futott be. A kormányzó a tömeg éljenzése közepette szállt ki a vagonból, majd ellépett a Kozderka László százados²⁸ vezényelte díszszázad előtt. (A díszszázad valószínűleg a Veszprém helyőrségét alkotó 4/III. gyalogzászlóalj állományából került ki.)

Ezután Magyar Károly főispán és Komjáthy László polgármester²⁹ üdvözölték rövidebb beszéddel a kormányzót, aki szintén röviden válaszolt:

– „Mikor egy évvel ezelőtt itt voltam, a múzeumot avattuk fel.³⁰ A vármegye és Veszprém város közönsége ekkor a múltnak hódolt. A mai nap ünnepe a jövőnek, az új magyar nemzedéknek szól. Mindkét eset, ami idehozott, azt bizonyítja, hogy a vármegye és a város közönsége ifjúságunk törekvéseit dicséretméltó (sic!) szeretettel támogatja. Ezt, és ezt a kedves fogadtatást szívből köszönöm.” (A megmarat fényképek szerint – a sajtóhírtől eltérően – Komjáthy polgármester nem a vasútállomáson, hanem a jutasi táborban mondott beszédet a kormányzó előtt. Esetleg elképzelhető, hogy már a vasútállomáson is üdvözölte őt, de erről nincsenek fényképek.) A beszédek után Erdős Ilike nyújtott át

²⁴ Totth Béla (Hegyese, Zala vm., 1883 – ?) ügyvéd, 1925-től Veszprém vm. tiszti főügyésze. Életrajza: HAHN–ZSADÁNYI 1929.

²⁵ Witz Béla (Zsablya, Bács-Bodrog vm., 1889. febr. 28. – Esztergom, 1962. jún. 23.) r. k. pap, kanonok, 1922–1930 között a Magyar Cserkészszövetség országos elnöke.

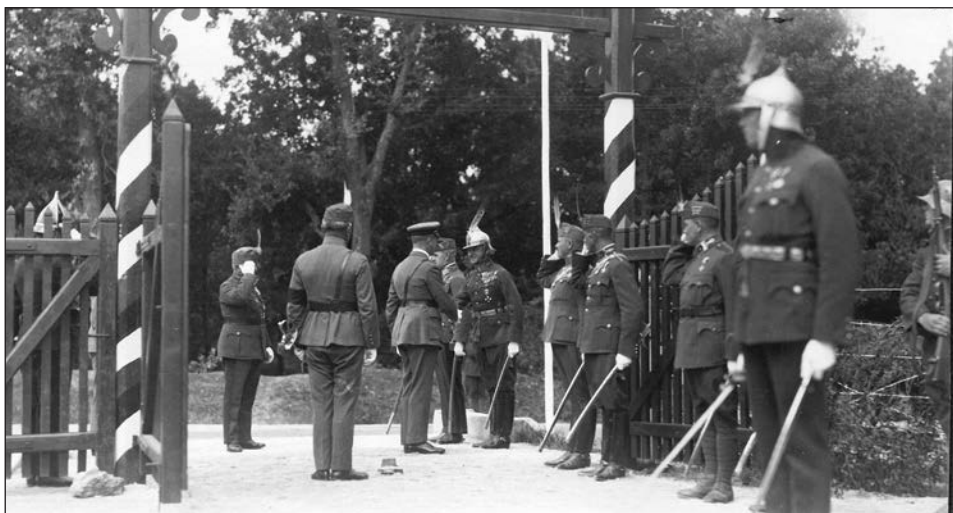
²⁶ Pogor (1934?-ig Pusch) Ödön (Budapest, 1887. febr. 24. – u. o. 1950. okt. 18.) piarista szerzetes. 1903-ban lépett be a rendbe. 1910-ben szentelték pappá. 1920–1928 között a veszprémi piarista gimnázium igazgatója. LÉH–KOLTAI 1998. 302.

²⁷ A fényképek tanúsága szerint a kormányzót kísérő testőrséget 1920–1927 közötti parancsnoka görgői és toporcezi Görgey György (Kassa, 1882. jan. 10. – Budapest, 1958. márc. 12.) hivatásos katonatiszt, 1935-től tábornok vezényelte. Életrajza: BANGHA 1990. 273–274. arcképpel. A fényképeken megfigyelhető, hogy a testőr legénység az 1895M Mannlicher puska mellett még ismétlőpisztolyt is viselt. Ez később elmaradt a felszerelésükből.

²⁸ Kozderka László (Nyitraadvék, Nyitra vm., 1890. dec. 13. – Veszprém, 1960. ápr. 11.) hivatásos katonatiszt, ezredes. 1909-ben avatták fel zászlóssá a budapesti cs. és kir. Gyalogsági Hadapródiskolában. 1913. okt. 30-tól hadnagy a cs. és kir. 86. (szabadkai) gyalogezrednél. 1915-ben már főhadnagy ugyanott. 1942-ben ezredes, a m. kir. 17. (nagykanizsai) honvéd gyalogezred parancsnoka az orosz fronton. 1942. nov. 1-jén helyezték nyugállományba. Komjáthy László veszprémi polgármester vője (Erzsébet leánya férje). Hagyatéka az LDM-TGY-ben ltsz. 2015.184.4.–2015.184. 20. Közös sírban Komjáthy Lászlóval az Alsóvárosi temetőben.

²⁹ Az ekkor készült fényképek alapján Komjáthy már inkább a zászlószentelés helyszínén, a jutasi táborban beszélhetett, bár az is elképzelhető, hogy mindkét helyszínen. A vasútállomáson készült felvételt nem ismerem.

³⁰ A Veszprémvármegyei Múzeum új épületét 1925. május 24-én avatta fel a kormányzó. A Veszprémvármegyei Múzeum Megnyitása. *Veszprémi Hírlap*, 1925. máj. 31. 1–2.

Vajtafy Ottó alezredes, az altisztképző intézet parancsnoka fogadja a kormányzót az intézet bejáratánál. Forrás: LDM–TFGy 69.3640.

pompás virágcsokrot a kormányzónénak. Innét a vendégek a közeli altisztképző intézet kapujához hajtottak. Itt a katonai nevelésügyek vezetője és az intézet parancsnoka fogadta a kormányzói párt. A kormányzó megszemlélte a kivonult csapatokat. (A csapatok díszöltözetet viseltek. A rendben és sorban álló növendékek csertölgy levéllel díszített rohamsisakot, a gyalogosok pantallóval, a huszárok és tüzérek csizmával. Tisztjeik az 1924 M (möglegyetösen anakronisztikus és túlzottan színpadias és ezért közutálatnak örvendő, Lohengrin-sisaknak csúfolt) alumínium dísz sisakot,³¹ fém bogláros 1924M díszövet³² és csizmát. A kormányzó környezetében volt tiszték rendben és soron kívüli díszben: darutollas Bocskai-sapkával, rendjeleikkel és kitüntetésekkel, vállszíjas bőr derékszíjjal, karddal, pantallóban, félcipőben jelentek meg. Csak József kir. herceg, tábornagy viselte bőr derékszíj helyett az 1924M díszövet.) A Főméltóságos asszonynak az intézet nevében két növendék virágcsokrot nyújtott át.

Miután a magas vendégek elhelyezkedtek a díszsátorban, megszólalt a volt m. kir. 31. veszprémi honvéd gyalogezred ezüst díszkürtje, és kezdetét vette az ünnepség.³³

³¹ BARCY 1991. 236–237., 239.; TÓTH 2007. 8–9., 48. színes fotón a sisak tábornoki változata (a könyvet Baczoni Tamás írta); CS. KOTTRA–KREUTZER–BACZONI–TÖLL 2000.; BACZONI 2012. 66–67. több színes fotóval.

³² BARCY 1991. 236–237., 239.; TÓTH 2007. 9., 48. színes fotó (a könyvet Baczoni Tamás írta).

³³ Veszprém város a kostanjevicai ütközetben (X. isonzói csata) 1917. máj. 23–25. között tanúsított helytállásáért (48 óra alatt 17 ellenséges rohamot vertek vissza) a csata első évfordulóján egy-egy ezüst díszkürtöt ajándékozott a város két háziezredének (m. kir. 31. honvéd gyalogezred, m.

Horthy Miklós kormányzó és környezete: jobb oldalan a kormányzóné, vele szemben József kir. herceg, annak jobb oldalán Görgey György testőr ezredes, a testőrség parancsnoka az ünnepség kezdete előtt.
Forrás: LDM–TFGy 69.3649.

Rott Nándor püspök papi asszisztenciával a tábori oltárnál. A növendék díszőrök fegyverrel tisztelegnek.
Forrás: LDM–TFGy 69.3644.

A szentmisét Rott Nándor veszprémi püspök celebrálta.³⁴ A mise alatt a Veszprémi Dalegyesület és a kegyesrendi gimnázium énekkara templomi énekeket és a Himnuszot adták elő. A dísztüzet az intézet tűzér növendékei adták.

A mise végeztével Komjáthy polgármester felajánlotta a kormányzónak a Veszprém város képviselőtestülete által az intézetnek ajándékozott zászlót. „Ezen tényével – hangsúlyozta – kifejezésre akarja juttatni azt a jó viszonyt, mely a polgárságot a katonasággal összefűzi, de a tény egyszersmind a mélységes hála jele akar lenni, hogy e katonai intézmény a város területén létesült.”

Miután a kormányzó elfogadta a felajánlást, az oltárhoz vitt zászlót a zászlóánya tisztségét betöltő Purgly Magdolna, a kormányzó felesége, nemzetiszínű szalaggal övezett koszorúval díszítette fel, a megyéspüspök pedig felszentelte azt.

kir. 7. honvéd táborigazgató ezred). A 31-esek díszkürtjét az 1. világháború után 1921. jún. 28-ig a 4/III. gyalogzászlóalj parancsnoksága, 1921. jún. 28-tól 1932. febr. 16-ig a Veszprémvármegyei Múzeum, 1932. febr. 6-tól a 4/III. gyalogzászlóalj parancsnokság (illetve az ezredmúzeum) őrizte. 1945-ben nyoma veszett, feltehetően elpusztult. HERCZEGH 1936. 272., 312.; RAINER 2017. 75–84.

³⁴ Rott Nándor (Bodenstadt, Morvaország, 1869. dec. 23. – Veszprém, 1939.márc. 3.) r. k. pap, 1917–1939 között veszprémi püspök. Életrajza: HAHN–ZSADÁNYI 1929. arcképpel; PFEIFFER J. 1987. 47–50.

Következett a zászlószegek beverése az előírt sorrendben és számban. A megyéspüspök az Isten dicsőségére 3 szeget vert be. A katolikus tábori püspökség képviselőjében árvai Nagy Bálint r. k. tábori esperes,³⁵ a protestáns tábori püspökség képviselőjében bátorkeszi Kiss Sándor ref. tábori lelkész,³⁶ a kormányzó, a kor-

A kormányzóné felkötözi zászlószalagját a zászlóra. A dízsátor előtt testőrök állnak őrségben. Forrás: LDM–TFGy 69.3654.

³⁵ Árvay Nagy Bálint hivatásos tábori lelkész, tábori esperes (alezredes), pápai prelátus. 1920-ban a tábori püspökség állományában szolgált százados lelkészként. 1926-ig a 2. (székesfehérvári) vegyesdandár vezető lelkésze. Zadaveczi István r. k. tábori püspök lemondása után és Révész István r. k. tábori püspök kinevezése előtt, 1926–1928 között a r. k. katonalelkészi hivatal (VKM I. B osztály) vezetője. BOROVI 1992. 145., 205., 279.

³⁶ Vitéz nemes bátorkeszi Kiss Sándor (Szentkirályszabadja, Veszprém vm., 1890. dec. 1. – ?) ref. lelkész, hivatásos tábori lelkész, 1942. szept. 30-óta m. kir. tábori főesperes (ezredes). Az 1. világháborúban a m. kir. 3. (debreceni) honvéd gyalogezred zászlósaként kitüntették az Arany- és az 1. oszt. Ezüst Vitézségi Éremmel. 1923-ig Veszprémben volt hitoktató lelkész. 1924-ben vitézzé avatták. 1924–1926 között Köveskálón lelkész. 1926-tól a Veszprém-jutasi Honvéd Altisztképző és Nevelő Intézet tábori lelkésze. 1939–1944 között a Ludovika Akadémia lelkésze. 1942. dec. 5-én kitüntették a Magyar Érdemrend tisztikeresztjével. 1944. nov. 1-től – miután Soltész Elemér prot. tábori püspök a Szálasi-puccs után beteget jelentett – a Kőszegre települt prot. tábori püspökség irodaigazgatója volt püspökhelyettesként. 1946. jún. 16-án még a prot. tábori püspökség állományában szolgált. 1947 decemberében még felszentelte a budapesti őrzászlóalj csapatzászlaját Dinnyés Lajos jelenlétében. A honvédelmi miniszter 1949. február 1-gyel nyugállományba helyezte. Vitézek albuma 1939. 256.; RAINER 1944. 363. Nr. 75., 368.; BOROVI 1992. 217. (arcképe), 218., 238., 296.; RADA 1998. 378. (alsó kép), 441., 522., 524., 528., 534., 642.; S. LACKOVITS 2001. 192. *Magyar Nemzet*, 1947. aug. 15. 1. *Honvédségi Közlöny* 1948. dec. 6. 547.

mányzóné zászlóánya („*Hazádnak rendületlenül...*” jelmondattal), József kir. herceg, tábornagy („*Magyarország feltámadásáért!*” jelmondattal), majd következtek a többiek, köztük Vajtafy alezredes, iskolaparancsnok, Görgey György ezredes, testőrparancsnok és Komjáthy László polgármester is.

*Komjáthy László polgármester beveri a zászlószeget a zászlóba.
A zászlótartó és a polgármester között – háttérben – Vajtafy Ottó alezredes áll.
Forrás: LDM–TFGy 69.3678.*

A zászlószegek beverői beírták a nevüket az ezen alkalomra készített díszalumba. A szegbeverés alatt a két dalárda alkalmi énekekkel gyönyörködtette a hallgatóságot. Sikert aratott Nováky József honvéd huszárfőhadnagy „*Lobogj magasán hófehér zászló!*” című alkalmi ódája, amelyet Keller Lajos főgimnáziumi tanár zenésített meg, s a gimnázium énekkara énekelte.

A szegbeverés után árvai Nagy Bálint tábori esperes és bátorkeszi Kiss Sándor tábori lelkész mondtak beszédet,³⁷ majd a kormányzó rövid beszéd mellett (méltatva annak jelentőségét) átadta a zászlót az altisztképző intézetnek.

A zászlóátadás után következett a negyedéves növendékek esküvétele levett rohamsisakkal, esküre emelt kézzel, miközben a tisztek kirántott karddal álltak. Vajtafy

³⁷ Érdekes kérdés, hogy vajon hogyan viszonyulhatott a Szűz Máriás zászlóhoz bátorkeszi Kiss Sándor ref. tábori lelkész? 1920-ban pl. Zadavec Izván apostoli tábori helynök, c. püspök választott jelmondata (Pro regno Mariano = Mária országáért) és címere (Magyarok Nagyasszonya) többszörös támadási felületet és feszültséget okozott a katolikus és protestáns katonalelkészek között. BOROVI 1992. 144., 150–151.

*A zászlóavatáson közreműködő tábori lelkészek: balra Nagy Bálint r. k. tábori esperes, jobbra a beszédjét tartó Kiss Sándor ref. tábori lelkész. A zászló mellett (csizmában) Vajtafy Ottó alezredes, iskolaparancsnok. A zászló másik oldalán álló főhadnagy szabálytalanul pantallót visel cipővel, csizmanadrág és csizma helyett.
Forrás: LDM–TFGy 69.3650.*

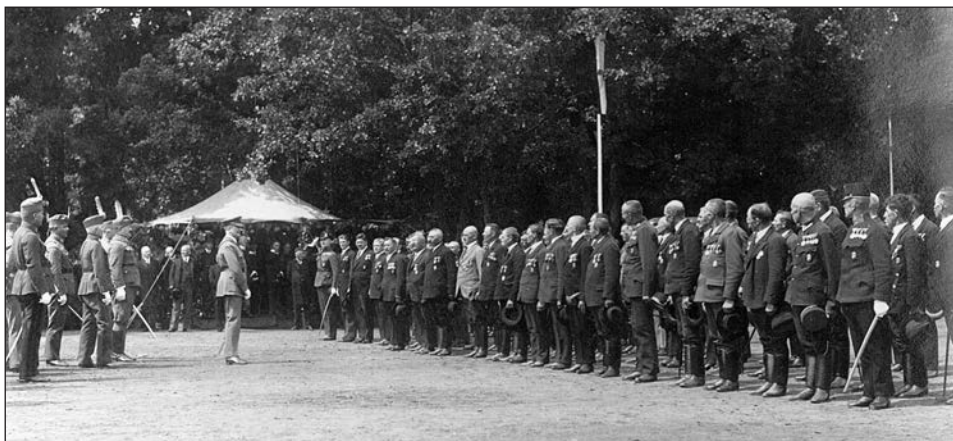

*Horthy Miklós kormányzó méltatja a zászló jelentőségét.
Forrás: LDM–TFGy 69.3652.*

A végzett növendékek eskütétele. Jobbszárnyon pantallóban, karabéllyal a gyalogosok, balszárnyon csizmában, karddal a huszárok és tüzérek. Forrás: LDM–TFGy 69.3684.

alezredes iskolaparancsnok rövid beszédben figyelmeztette a végzős hallgatókat kötelességeikre. Ezután a kormányzó megszemlélte a megyei vitézeket. Utána a növendékek alakulatai és a vármegyei vitézek (utóbbiak Érdy Kálmán ezredes, megyei vitézi székkapitány vezetésével) díszmenetben vonultak el a kormányzó és kísérete előtt.

A kormányzó megszemléli a vármegyei vitézeket. A vitézek jobb szárnyán egy csendőr-, bal szárnyán egy rendőraltiszt áll. Forrás: LDM–TFGy 69.3688.

Az ünnepséget a növendékek fegyelmezett és rendkívül impozáns katonai és sport bemutatója (szabadgyakorlatok, lovas mutatványok, tüzér, kerékpáros, rádió, hajtó, hídépítő (mindössze 9 perc alatt készült el a hadihíd) gyakorlatok, végezetül a csonka

Az ünnepséget záró, Magyarország feltámadását jelképező irredenta élőkép.

Forrás: LDM-TFGy 69.3692.

haza feltámadását jelképező élőkép zárta. Az egy óraker kezdődő díszében elsőként vitéz bulcsi Janky Kocsárd lovassági tábornok, a m. kir. Honvédség főparancsnoka³⁸ köszöntötte fel a kormányzót.

A délután folyamán a vendégek Veszprémbe mentek, ahol a MOVE³⁹ sportünnepélyén vettek részt. (A sajtó ennek lefolyásáról is tudósított, de ez nem tartozván tárgyunkhoz, mellőzzük.)

Az újságírók meglehetősen részletesen számoltak be az eseményekről, viszont sehol nem említették meg, hogy a zászlót Nagy Sándor festő és iparművész⁴⁰ (Németbánya, Veszprém vm. 1868. május 18. – Gödöllő, 1950. március 14.), a gödöllői művésztelep⁴¹ jelese tervezte. Ez csak a közelmúltban derült ki, amikor Óriné Nagy

³⁸ Janky Kocsárd, bulcsi (Déva, 1868. febr. 11. – Debrecen, 1954. okt. 20.) hivatásos katonatiszt, lovassági tábornok, 1925–1930 között a m. kir. Honvédség főparancsnoka. HOFMANN–HUBKA 1943. 156–158.; SHVOY 1983. 11., 61–62., 68–69., 71., 74., 76., 79., 81–82., 84–87., 89., 92., 94–96., 98., 100–105., 107–108., 121., 128., 288., 339–340.

³⁹ MOVE = Magyar Országos Véderő Egyesület. 1918. nov. 15-én a világháború frontjairól hazatérő hivatásos és tartalékos tisztek által alapított irredenta, fajvédő, félkatonai szervezet. 1919. febr. 22-én a kormány működésüket betiltotta. Ezután illegálisan működtek, majd a kommün bukása után betiltásukat hatálytalanították. 1920-tól katonai érdekvédelmi szervezetként tevékenykedtek 1944-ig. Az egyedüli szervezet volt, amelyet a német megszállás (1944. márc. 19.) után sem számoltak fel. SZÍJJ–RAVASZ 2000. 478.

⁴⁰ Nagy Sándor életéről, tevékenységéről: RÉVAI 1916. 14: 184., 1935. 21: 618.; ZÁDOR–GENTHON 1967. 3: 422.; RUZSA 1974.; R. GELLÉR 1978.; ARADI–NÉMETH 1981. a névmutatóban megjelölt oldalakon; V. FODOR 1994. 17–25.; GÉCZI–GOPCSA 1999. stb.

⁴¹ A gödöllői művésztelepről: GELLÉR–KESERŰ 1987.; GELLÉR–G. MERVA–ÓRINÉ NAGY 2003.

Cecília, a Gödöllői Városi Múzeum művészettörténésze megküldte Nagy Sándor egy olyan zászlótervének a rajzát a veszprémi Laczkó Dezső Múzeumba, amelyen, a zászlólapon lévő Patrona Hungariae alak háttérében a veszprémi Vár ábrázolása is látszik, gondolván, hogy mi esetleg pontosan tudjuk, milyen zászló lehet ez.⁴²

Sipos Anna művészettörténész kollégám hozzám fordult segítségért. Bár elsőre nekem sem sikerült az azonosítás, de miután Gödöllőn előkerült Komjáthy László veszprémi polgármester a zászló ügyében Nagy Sándorhoz írt levele (1926. febr. 28.),⁴³ amelyben az „altishti zászlót” említette, egyértelművé vált, hogy a Jutasi Honvéd Altisztképző zászlajáról van szó.

A zászló feltételezhető mérete kb. 140×160 cm lehetett, mindkét oldala fehér színű volt, szabad oldalait vörös és zöld farkasfogak szegélyezték. A két hosszoldalt 8–8, a szabad rövid oldalt 7 db. Bal oldalán Magyarország Védasszonya állt a holdsarlón, glóriás fején a magyar Szent Koronával, jobbában kettős kereszt esztergomi országalmával, baljában a kis Jézussal. Hosszú, kibontott haja derékon alul leért, alakjából fény sugárzott a lábai mögött hátul, K-felől látszó veszprémi Várra.⁴⁴ Szűz Mária alakja alatt volt olvasható a zászló jelmondata: „SOK SZENVEDÉS UTÁN JOBB JÖVŐT REMÉLVE”. A zászló jobb oldalán egyenes állású, csücsköstalpú pajzsban Magyarország Szent Koronás színes kiscímere volt látható. Bár csak a Madonnás oldal tervrajzát ismerjük, de a Szent Koronából sugárzó fénysugarak erősen emlékeztetnek a Szent Szűzből áradó fénysugarakra, így feltételezhető, hogy a címeres oldalt is Nagy Sándor tervezhette. A Madonnás oldal tervrajza nem a teljes zászlólapot, hanem csak Mária alakját tartalmazza, a zászló szélén található farkasfogak nem kerültek ábrázolásra. Ezért állhatott elő az a sajátos és némileg suta helyzet, hogy a szűz glóriája

*A m. kir. Veszprém–Jutasi honvéd
Altisztképző és Nevelő Intézet
zászlajának magyar címeres oldala.
Jól látszanak a zászlószalagok is.
Forrás: LDM–TFGy 69.3635.*

⁴² Mindkét veszprémi zászlótervrész közlésének engedélyezését a Gödöllői Városi múzeum munkatársainak, Kerényiné Bakonyi Eszter igazgatónak és Öriné Nagy Cecília művészettörténésznek köszönöm.

⁴³ A levelet említi: ÖRINÉ NAGY C. 2007. 40.

⁴⁴ A Várbeli székesegyház természetesen már az 1907–1910-es Aigner Sándor-féle átépítés utáni külsejét mutatta. A székesegyház átépítéséről: KARLINSZKY–VARGA 2010.; KARLINSZKY–VARGA 2011.

felül vízszintesen lecsapott (nyilván itt már a farkasfogakkal számolhatott a művész). A zászlóhoz – fényképek tanúsága alapján – legalább két zászlószalag tartozott. Egy nemzeti színű,⁴⁵ az egyik ág fehér sávjában „*Hazádnak rendületlenül...*”, a másik ág fehér sávjában „*Horthy Miklósné*” felirattal (a kormányzóné adománya) és egy fehér, Veszprém város színes címerével⁴⁶ (Komjáthy László polgármester adománya).⁴⁷ A zászlószentelés fotóiból fényképalbumot állítottak össze, 63 db felvétellel. Ennek egyik példányát a veszprémi Laczkó Dezső Múzeum őrzi.⁴⁸

A fényképek a katonák mellett az ünnepség civil résztvevőit is megörökítették, ám Nagy Sándort sehol nem látjuk közöttük. Valószínűleg nem vett részt a zászlószentelésen. Művészekre jellemző módon, vélhetőleg nem érezte volna jól magát a számára idegen környezetben.

Ezek után próbáljuk meg elhelyezni, beilleszteni a zászlót a korszak hazai katonai zászlói közé.

A zászlószentelési ünnep civil résztvevői a szentmise alatt.

Forrás: LDM–TFGy 69.3645.

⁴⁵ 1938 után nemzetiszínű zászlószalagot csak az államfő adományozhatott. CS. KOTTRA 2012. 94.

⁴⁶ Veszprém város címeréről: FÖLDESI 2015. 1938 után a zászlószalagokon nem szerepelhetett az adományozó címere. Kivételt képezett 1942-től az ú. n. Kormányzói zászlószalag, amelynek egyik ágát a „*Hazáért Mindhalálig*” felirat és Magyarország kiscímere, másik ágát „*Vitéz nagybányai Horthy Miklós*” felirat és a kormányzó családi címere ékesítette. Ezt a harctéren kitűnt alakulatok kaphatták meg. CS. KOTTRA 2012. 94.

⁴⁷ FÖLDESI F. 2010. 56–60., 173., 175. több az eseménykor készült fotóval, valamint a kötet borítóján a zászló Szűz Máriás oldalának fényképével.

⁴⁸ A m. kir. Jutasi Altisztképző és Nevelőintézetnek 1926. VIII. 8-án megtartott zászlószentelési ünnepélye. Az album mérete: 25×35,7 cm. LDM–TFGy 69.3635–69.3698. (Szerzeményi Napló II. (1923–1936) 28. oldal, Veszprém város 13 565/1926. számú letétje, 1926. okt. 12.). Az albumban a fényképek sorrendje nem mindig követi az ünnepség időrendjét!

A zászlószentelési ünnep többségében civil résztvevői. Forrás: LDM–TFGy 69.3646.

Az 1919-es tanácsköztársasági időszak lezárultával – amikor természetesen a zászlókon sem lehetett nemzeti jelképeket használni – a Nemzeti Hadsereg (1922 januárjától újra m. kir. Honvédség) zászlóhasználatát sajátos kettősség jellemezte. Az ország katasztrofális anyagi helyzete nem tette lehetővé, hogy a hadsereg alakulatait és intézeteit új zászlókkal lássák el. Ezért részben az 1918 előtti honvédség 1869 M csapatzászlóit⁴⁹ használták továbbra is. Jóllehet ezek a zászlók Magyarország középcímert (tehát a társországok címereit is, viszont még Fiume címere nélkül) és I. Ferenc József király névbetűjét hordozták, amely ábrázolások már nem feleltek meg az új hatalmi, politikai állapotoknak. Ráadásul a zászlók többsége a több évtizedes használatból már meglehetősen megviselt, elrongyolódott állapotban volt. Másrészt lehetővé tették azt is, hogy az egyes csapatok helyőrségéül szolgáló települések, illetve azoknak lakói zászlókat adományozhassanak az alakulatoknak. (Természetesen ilyenkor az adományozók viselték a zászlókészítés és adományozás összes költségeit).⁵⁰

A fővezérség 1919-es határozata alapján a közönség által felajánlott zászlók nagysága a volt hadseregnél használatoshoz hasonló.⁵¹ A zászló alapja fehér selyem, szegélyét 10 cm széles sávban piros-fehér-zöld, egymásmellé „háromszög alakban kidolgozott csíkok” (a csíkokat utóbb pártázatra javították) alkotják. „A zászló egyik oldalán Szűz Mária képével és a szokásos jelmondattal díszítendő, a másik oldalon mindaddig míg az államforma mellett a nemzet gyűlés nem döntött üresen hagyandó.”

⁴⁹ Az 1869 M csapatzászlóról: BERKÓ 1928. 27–28. a kötet borítóján zászlótartó őrmester színes ábrájával; KERÉKES 1971. 116–120., 14. ábra; CS. KOTTRA–KREUTZER–BACZONI–TÖLL 2000.; SÁGVÁRI 2010. 98–103. több fekete-fehér és színes ábrával.

⁵⁰ CS. KOTTRA 2003.

⁵¹ A m. kir. Honvédség 1869 M csapatzászlójának mérete 1,32×1,55 m volt. CS. KOTTRA 2003. 211.

A zászlórúd hossza 2,90 m, átmérője 3,5 cm volt. A zászlócsúcs alakját és nagyságát, továbbá a zászlószalagok méretét és az azokon szereplő jelmondatok megválasztását a közönség tetszésére bízták. (A rendelet azon kitétele, amely a zászlókon szokásos jelmondatokról szól, már a téma feldolgozójának, Cs. Kottra Györgyi muzeológusnak is szemet szúrt, hiszen a XIX. századtól kezdve sem a cs. (és) kir., sem a m. kir. honvéd hadizászlókon semmiféle felirat, jelmondat nem szerepelt, ezeknek a helye ugyanis hagyományosan a zászlószalagokon volt.)⁵²

Miután az adományozható zászlók külalakját a fenti határozat csak főbb vonalakban rögzítette, természetesen az adományozásra került zászlók eléggé tarka képet mutattak. Egyes zászlók teljesen eltértek az irányelvektől. Ilyen volt pl. a Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetségének szegedi csoportja adományozta Szegedi (későbbi 9.) honvéd gyalogezred 1920-ban készült zászlaja. Ezen fecskefarkú(!) brokát zászló előlapján babér és tölgy koszorúban „MAGYAR NEMZETI HADSEREG” felirat, hátlapján hasonló koszorúban „PRO PATRIA” felirat volt látható.⁵³ A Tolnai gyalogezred 1921-es fehér színű, lángnyelvekkel díszített zászlaján csak a hátlapon volt ábrázolás: Szent István király felajánlja a koronát Szűz Máriának (ez egyben Tolna megye címerképe is volt)⁵⁴ és „MAGYAROK NAGYASSZONYA KÖNYÖRÖGJ ÉRETTÜNK” jelmondat.⁵⁵

A szabályozásnak többé-kevésbé megfelelő zászlókon egyaránt alkalmazták a kis és középcímer. Középcímer volt az 1. budapesti,⁵⁶ a 2. budapesti (1923),⁵⁷ a 6.⁵⁸ a 10.⁵⁹ és a 14. egri⁶⁰ honvéd gyalogezredek zászlain. Kiscímer a ceglédi (1920),⁶¹ a 11. debreceni (1920),⁶² a 13. miskolci⁶³ (1920) honvéd gyalogezredek és a m. kir. Testőrség⁶⁴ zászlain. Egyes zászlókon az adott tájegységre jellemző mintakincs is megjelent, pl. a 2. honvéd gyalogezred Szolnok város hölgyeitől kapott zászlaján a kalocsai hímzés, a 13. honvéd gyalogezred mezőkövesdi járástól kapott zászlaja szélein a Mezőkövesd vidéki saktáblaszerű nemzetiszínű hímzés. A debreceni 11. hajdúezred

⁵² CS. KOTTRA 2003. 210–211.

⁵³ CS. KOTTRA 2003. 212.

⁵⁴ Tolna vm. címeréről: CSÁKY 1995. 50. színes ábrával; HOPPÁL 2001. 126–127. egy fekete-fehér és egy színes ábrával.

⁵⁵ CS. KOTTRA 2003. 213.

⁵⁶ CS. KOTTRA 2003. 214., 216. három fotóval.

⁵⁷ CS. KOTTRA 2003. 214.; REIDER 2012. számos fotóval.

⁵⁸ CS. KOTTRA 2003. 213.

⁵⁹ CS. KOTTRA 2003. 213.

⁶⁰ CS. KOTTRA 2003. 213.

⁶¹ CS. KOTTRA 2003. 213.

⁶² CS. KOTTRA–KREUTZER–BACZONI–TÖLL 2000. a zászló Debrecen város címerével ellátott oldalának színes fotója; CS. KOTTRA 2003. 214–215.

⁶³ CS. KOTTRA 2003. 214–215. a zászló címeres oldalának fotójával.

⁶⁴ CS. KOTTRA 2003. 214.

zászlaját Patrona Hungariae alak helyett a református többségű Debrecen város címerével (zászlós Isten báránya, amely lényegében megegyezik a Tiszántúli Református Egyházkerület címerével, sőt a Magyarországi Református Egyház 1933-óta használt címerével is)⁶⁵ díszítették.

Mindezek ellenére az adományozott zászlók összességükben nagyjából megfeleltek az elvárásoknak és nem lépték túl a jó ízlés határait sem. Ráadásul sikerült ezeket megkímélni a korabeli közhangulat divatos (és esetenként „túlhajtott”) irredenta jelképeitől is. A zászlókon egyedül a középcímer, mint igéncímer utalt esetenként finoman, de egyértelműen a meglévő revíziós törekvésekre.

A zászlók feliratai között pl. a következőket találjuk: „GYŐZELEM KÍSÉRJE, DICSŐSÉG KOSZORÚZZA” (ceglédi gyalogezred), „KERESZTYÉN MAGYAR HAZÁÉRT” (11. honvéd hajdúezred) „MINDENT A HAZÁÉRT – MEZŐKÖVESD JÁRÁS KÖZÖNSÉGE” (13. honvéd gyalogezred), „NAGY ASSZONYUNK, HAZÁNK REMÉNYE” (14. honvéd gyalogezred). Jól illik ebbe a sorba a Jutasi Altisztképző zászlajának „SOK SZENVEDÉS UTÁN JOBB JÖVŐT REMÉLVE” jelmondata is. A jelmondatot Rhé Gyula régész⁶⁶ választotta, állítólag eredetileg Kecskeméty Mihály veszprémi nagyprépost⁶⁷ szavai voltak, aki ezekkel a szavakkal kért kegyelmet Veszprém városának a várost (Rákóczi hadainak korábbi megvendégelése miatt) elpusztítani készülő Siegbert Heister császári tábornagtól, a császári vezér péti táborában, 1704 májusában.⁶⁸

Hazai katonai tanintézetek közül a m. kir. Soproni Honvéd Főreáliskola (1898)⁶⁹ és a m. kir. Honvéd Ludovika Akadémia (felszentelve 1901. máj. 8.)⁷⁰ zászlait ismer-

⁶⁵ SZABADI 2018. 292. Debrecen és a Magyarországi Református egyház címereinek színes ábrájával.

⁶⁶ Rhé Gyula (Tiszaeszlár, Szabolcs vm., 1871. nov. 9. – Veszprém, 1936. nov. 16.) 1895-től vasúti tiszt, 1921-től felügyelő, 1910–1921 között jutasi MÁV állomásfőnök, régész, 1932–1936 között a Veszprémvármegyei Múzeum igazgatója. FETTICH 1963.; PALÁGYI 1991.; KÓPHÁZI 1994. 37–41.; BODÓ–VIGA 2002. 743–744.; RAINER 2017. 57–60.

⁶⁷ Kecskeméty Mihály (Kecskemét, 1646. szept. 29. – Sopron, 1710) r. k. pap, 1696–1710 között veszprémi nagyprépost és püspöki helynök. Életrajza: PFEIFFER 1987. 132–133.

⁶⁸ *Veszprémvármegye*, 1926. febr. 21. 3. A cikk adatai némileg pontatlanok. Kecskeméty nagyprépostot nem a péti táborban, hanem a veszprémi székesegyházban verték össze a császári katonák, de nem ölték meg. – Erre a cikkre Földesi Ferenc barátom hívta fel a figyelmemet. Segítségét megköszönöm.

⁶⁹ KERÉKES 1971. 121.; SÁGVÁRI 2010. 102–103. A zászló egyes részleteiben eltért az szabványos 1869 M zászlóktól. Mérete csak 98×138 cm volt. A középcímer tartalmazta Fiume címerét is. Zászlórúdja nem vörösre, hanem fehérre festett volt.

⁷⁰ BACHO 1930. 633–649. több ábrával; RADA 1998. 117. a felszentelést ábrázoló festmény képe, 727–784. számos ábrával, kimerítően tárgyalja a zászló (főleg 1945 utáni emigrációbeli) történetét is; SÁGVÁRI 2010. 98. a zászlóavatásról készült festmény fotója, 102–103. Ez a zászló is eltért némileg a szabványostól. A középcímer itt is tartalmazta Fiume címerét, oldalai nem voltak karéjosak, az angyalok nem lebegő, hanem álló helyzetűek voltak.

jük. Mindkettő fehér színű, vörös-zöld pártázatos szegélyű zászló, Magyarország középcímerevel, de kivitelük egyes részletekben némileg eltért a szabványostól. A Jutasi Altisztképzőnek a tisztképző iskolák azonban legfeljebb csak igen-igen távoli rokonai lehettek, hiszen 1918 előtt, de a Horthy-kor elején is 1924-ig az altiszti sarjadék nevelése, kiképzése kizárólag a csapatoknál folyt, központi altiszti iskola nem létezett.

A Horthy korszakban – eltekintve az 1920 M lovassági zászlótól, amelyet a huszárezredekén kívül a tábori tüzérsztyályok is használtak⁷¹ – csak 1938 decemberében rendszeresítették az első (1938 M) csapatzászlókat, amelyek 1945-ig maradtak használatban. A fehér alapszínű, szélein vörös-zöld farkasfogas⁷² zászló, bal oldalát a földgolyón álló, Patrona Hungariae alakja (a reálsan ábrázolt magyar királyi koronázási jelvényekkel: Szent Korona, jogar, országalma, utóbbit a Mária bal karján ülő kis Jézus fogta a bal kezében), jobb oldalát Magyarország 1915-ös (angyalok tartotta, koronás) középcímere díszítette. A zászlók három szabad oldalát nemzetiszínű zsinór szegélyezte, két szabad sarkukon nemzetiszínű bojt lógott. A zászló többféle méretben készült, a gyalogságnak 120×140 cm, a lovasságnak, tábori tüzérségnek 80×80 cm, a kerékpárosoknak, gépkocsizó lövészeknek, majd a gépvontatású és légvédelmi tüzéreknek, a páncélosoknak, a műszaki csapatoknak is 40×40 cm méretben. A legkisebb méretű zászlókat egy „G” alaphangú ezüst kürtre felszerelve hordozták.⁷³ A gyalogsági zászlókat nem csak a gyalogezredek és önálló zászlóaljok, hanem – Cs. Kottra Györgyi zászlótörténész szerint – a Ludovika Akadémia, a honvéd főreáliskolák és a csapataltisztképző iskola (Jutas – R. P.) is megkapták.⁷⁴ Ez a megállapítás további problémákat vet fel. Közismert, hogy a Ludovika Akadémia 1938 után is eredeti, 1901-ben felavatott zászlaját használta egészen a háború végéig. Ezt követően a zászló megjárta a nyugati emigráció számos stációját, majd 1992. augusztus 17-én hazakerült a Hadtörténeti Múzeumba.⁷⁵ Nagy valószínűséggel állíthatjuk, hogy a Jutasi Altisztképző sem kapott 1939-ben új zászlót (1926-ban adományozott zászlajuk ekkor még csak 13 éves volt), legalábbis egyelőre nincs tudomásunk ilyenről.

⁷¹ KERÉKES 1971. 129. 268. jegyzet; BARCY 1991. 235.; KATKÓNÉ BAGI-ORBÁN 2003. 96. Nr. 67. 1920 M lovassági zászló 1938 utáni példánya 3 színes fotóval; CS. KOTTRA 2012. 94–95.

⁷² A gyalogsági zászló hosszoldalain 12-12 db, szélességi oldalain 10-10 db farkasfogat találunk, a többi zászlón mindegyik oldalon 9-9 darabot. KERÉKES 1971. 129. 273. jegyzet.

⁷³ Az 1938 M csapatzászlókról: KERÉKES 1971. 129–130.; BARCY 1991. 235.; CS. KOTTRA–KREUTZER–BACZONI–TÖLL 2000.; TÓTH 2007. 91. és a hátsó borítón a kürtzászló színes ábrája; CS. KOTTRA 2012. 94–95.

⁷⁴ CS. KOTTRA 2012. 94.

⁷⁵ RADA 1998. 727–784. Az *Új Idők* (szerk. Herczegh Ferenc) XLVI. évf. 21. számában (1940. máj. 19.) az 526. oldalon megjelent egy fénykép, „Zászlószentelés a Ludovika Akadémián” felirattal, minden további információ nélkül. A képen egy 1938 M gyalogsági csapatzászlóra köt nemzetiszínű zászlószalagot a kormányzóné, a kormányzó jelenlétében. A zászló nagy valószínűséggel nem a Ludovika Akadémia, hanem valamilyen más csapattest számára készülhetett.

A Horthy korszak katonai zászlóinak tervezőiről, kivitelezőiről nem ismertünk biztos forrásokat. A Honvédség általában az Oberbauer céget (Budapest, IV. Váci utca 41.) javasolta a zászlók kivitelezésére.⁷⁶

A Jutasi Altisztképző zászlójának tervezőjét azonban most sikerült azonosítani Nagy Sándor festő és iparművész személyében. A gödöllői művésztelep jelese pályafutása alatt rendkívül sokféle anyaggal és technikával dolgozott. Bár talán művészetének ez az egyik legkevésbé feltárt területe, már az eddigi kutatás is ismert néhány általa tervezett zászlót: 1.) Veszprémi Dalegyesület zászlaja (1909),⁷⁷ 2.) a Gödöllői Iparos Ifjúsági Önképzőkör zászlaja (1924 után),⁷⁸ 3.) Országos Cserkész Zászló (1927),⁷⁹ 4.) Országos Levente Zászló (1927).⁸⁰ Közülük az Országos Cserkész Zászló és az Gödöllői Iparos Ifjúsági Önképzőkörének zászlaja ma is megvan. Előbbi a Magyar Nemzeti Múzeum Textil Gyűjteményében, utóbbi a Gödöllői Városi Múzeumban (ltsz. 2007.2.) található. Az általa tervezett zászlókhöz mostantól kezdve már hozzásorolhatjuk a Jutasi Altisztképző Intézet zászlaját is.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Rövidítések

LDM–TFGy = Laczkó Dezső Múzeum, Veszprém – Történeti Fénykép-gyűjtemény

MNL–VEML = Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Megyei Levéltára, Veszprém

VMMK = Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei

VH = Veszprémi Hírlap

VSz = Veszprémi Szemle

ARADI Nóra főszerk.–NÉMETH Lajos szerk. (1981): *Magyar művészet 1890–1919*. 1–2. kötet. Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató Csoport. Akadémiai Kiadó, Budapest.

BACHÓ László, dezséri szerk. (1930): *A Magyar Kir. Honvéd Ludovika Akadémia története*. A M. Kir. Honvéd Ludovika Akadémia kiadása, Budapest.

BACZONI Tamás (2012): *Az 1924 M tiszti díszsisak*. In: ZÁVODI Szilvia (szerk.): *100 év 100 műtárgy a XX. század hadtörténetéből. Jellemző műtárgyak a Hadtörténeti Múzeum gyűjteményeiből*. HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Budapest. 66–67.

⁷⁶ CS. KOTTRA 2003. 217.; CS. KOTTRA 2012. 95.

⁷⁷ *Magyar Iparművészet* 12. évf. 8. szám (1909) 328–329. 337–338. ábra és VII. (színes) melléklet; RAINER 2018.

⁷⁸ ŐRINÉ NAGY 2007. 79. Nr. 126., 80. Nr. 141., 119. színes ábrával és a zászló tervrajzával.

⁷⁹ FERENCZYNÉ SEDLMAYR 2002. 423., 424. 6. (színes) kép, ŐRINÉ NAGY 2007. 40., 119. a zászló színes fotójával.

⁸⁰ ŐRINÉ NAGY 2007. 40.

- BANGHA Ernő (1990): *A Magyar Királyi Testőrség 1920–1944*. Európa Könyvkiadó, Budapest.
- BARCY Zoltán (1991): *Évszázadok egyenruhái*. Magyar Honvédség Ruházati Szolgálatfőnökség, Budapest.
- BERKÓ István szerk. (1928): *A Magyar Királyi Honvédség története 1868–1918*. M. Kir. Hadtörténelmi Levéltár, Budapest.
- BODÓ Sándor–VIGA Gyula főszerk. (2002): *Magyar múzeumi arcképcsarnok*. Budapest.
- BOROVI József (1992): *A magyar tábortörténet története*. Zrínyi Kiadó, Budapest.
- CSÁKY Imre (1995): *A Magyar Királyság vármegyéinek címerei a XVIII–XIX. században*. Corvina, Budapest.
- CSISZÁR Miklós szerk. (2014): *A Polgármester és Városa. Dr. Komjáthy László 1911–1929*. Veszprém Megyei Jogú Város Önkormányzata. Veszprém.
- CS. KOTTRA Györgyi–KREUTZER Andrea–BACZONI Tamás–TÖLL László (2000): *Kard és koszorú. Ezer esztendő katonai jelképeiből*. Kiállításvezető. Hadtörténelmi Múzeum, Budapest.
- CS. KOTTRA Györgyi (2003): *Szabálytalan szabályosok. Gyalogsági zászlók a két világháború között, 1919–1938*. – Disorderly Orderlies. Infantry Flags Between the Two Worlds Wars, 1919–1938. – Unregelmässige Regelmässige. Fahnen der Infanterie zwischen den beiden Weltkriegen, 1919–1938. A Hadtörténelmi Múzeum Értesítője 6. – Acta Musei Militaris in Hungaria 6. Hadtörténelmi Múzeum, Budapest. 209–219.
- CS. KOTTRA Györgyi (2012): *Az 1938 M csapatzászló*. In: ZÁVODI Szilvia (szerk.): 100 év 100 műtárgy a XX. század hadtörténetéből. Jellemző műtárgyak a Hadtörténelmi Múzeum gyűjteményeiből. HM Hadtörténelmi Intézet és Múzeum, Budapest. 94–95.
- FERENCZINÉ SEDLMAYR Krisztina (2002): *A legújabbkori textilgyűjtemény*. In: A 200 éves Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményei. Szerk.: Pintér János. Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest. 418–425.
- FETTICH Nándor (1963): Emlékezés Rhé Gyulára (1871–1936). *Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei*, 1. Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság, 1963. 9–16.
- FÖLDESI Ferenc (2010): *Erős hit – erős akarat. A Magyar Királyi Veszprém-Jutasi Honvéd Altisztképző Intézet 1924–1944*. Veszprémi Szemle Várostörténelmi Közhasznú Alapítvány. Veszprém. Veszprémi Szemle Könyvek, 3.
- FÖLDESI Ferenc (2014): A Polgármester. Világégéstől a megerősödésig – korrajz dr. Komjáthy László polgármesterről. *Veszprémi Szemle*, 2014/2. 17–47.
- FÖLDESI Ferenc (2015): Sigillum civitatis Wesprimiensis – Veszprém város címer és pecséthasználata története. *Veszprémi Szemle*, 2015/3. 6–76.
- GELLÉR Katalin–KESERŰ Katalin (1987): *A gödöllői művésztelep*. Corvina Kiadó, Budapest.
- GELLÉR Katalin–G. MERVA MÁRIA–ŐRINÉ NAGY Cecília (szerk.) (2003): *A gödöllői művésztelep 1901–1920*. – The Artist' Colony of Gödöllő 1901–1920. Gödöllői Városi Múzeum, Gödöllő.
- GÉCZI János főszerk.–GOPCSA Katalin vendégszerk. (1999): Nagy Sándor (1869–1950). *Vár Ucca Tizenhét*, VII. évfolyam 2. szám. Művészetek Háza igazgatója, Fenyvesi Ferenc, Veszprém.
- HAHN Ferenc–ZSADÁNYI Oszkár szerk. (1929): *Veszprém megyei fejek*. Emlékalbum a vármegye egyházi, hivatali, tudományos, társadalmi és közgazdasági reprezentánsairól. A „Veszprém megyei fejek” Kiadóvállalat, Veszprém. (Oldalszámozás nélkül.)

- HAMANN, Brigitte szerk. (1988): *Habsburg lexikon*. Új Géniusz Kiadó, Budapest.
- HERCZEGH Géza (1936): *A m. kir. veszprémi 31. honvéd gyalogezred, a 31., 46. és a 79. honvéd menet zászlóaljak, valamint a 31/I. népfölkelő zászlóalj története*. Sárik Gyula és Géza Könyvnyomdai Műintézete, Cegléd.
- HOFFMANN, Oskar–HUBKA, Gustav (1943): *Der Militär-Maria Theresien-Orden. Die Auszeichnungen im Weltkrieg 1914–1918*. Verlag „Militärwissenschaftliche Mitteilungen“, Wien.
- HOGYA György (1998): *A város szolgálatában. Veszprém város polgármesterei és tanácselnökei (XIX–XX. század)*. Veszprém.
- HOPPÁL Dezső (2001): *A történelmi Magyarország vármegyéinek címerei*. Cartographia, Budapest.
- JÁKÓI Bernadett (2010): A Bokrossy-dinasztia Veszprémben. *Veszprémi Szemle*, 2010/3–4. 39–53.
- KARLINSZKY Balázs–VARGA Tibor László szerk. (2010): *Centenáriumi album a veszprémi székesegyház újjáépítésének százéves évfordulójára 1910–2010*. Veszprémi Érseki és Főkáptalani Levéltár, Veszprémi Érseki Könyvtár, OOK-Press Kft., Veszprém.
- KARLINSZKY Balázs–VARGA Tibor László szerk. (2011): *Aedes jubilat. Tanulmányok a veszprémi székesegyház 1910. évi újrászentelésének tiszteletére*. Veszprém. A Veszprémi Egyházmegye Múltjából 23.
- KATKÓNÉ BAGI Éva–ORBÁN Imre (2003): *Két évszázad zászlói*. A szegedi Móra Ferenc Múzeum zászlógyűjteményének katalógusa. Móra Ferenc Múzeum, Szeged.
- KEREKES Zoltán (1971): *Az Országos Hadtörténeti Múzeum zászlógyűjteménye*. – Die Fahnen-sammlung des Kriegsgeschichtlichen Landesmuseums. Az Országos Hadtörténeti Múzeum Értesítője 1. – Bericht des Kriegsgeschichtlichen Landesmuseums 1. Országos Hadtörténeti Múzeum, Budapest. 72–160.
- KESERŰ Katalin (1987): *A szövőműhely*. In: GELLÉR–KESERŰ 1987. 89–98.
- KÓPHÁZI Ferencné (1994): Laczkó Dezső és Rhé Gyula irodalmi munkássága. *Múzeumi Diárium*. Veszprém megyei múzeumi napló az 1994. esztendőre. Laczkó Dezső Múzeum, Veszprém, 1994. 34–41.
- Magyar Katolikus Lexikon (1993–2014): Magyar Katolikus Lexikon. 1–14. kötet. Főszerk.: Diós István. Szerk.: Viczián János. Budapest.
- LÉH István–KOLTAI András (1998): *A Magyar Piarista Rendtartomány történeti névtára 1666–1997* – Catalogus religiosorum Provinciae Hungariae Ordinis Scholarum Piarum 1666–1997. Magyar Piarista Tartományfőnökség – Magyar Egyháztörténeti Munkaközösség, Budapest.
- MIHÁLYFI József–RUPERT Rezső (2017): *A veszprémi túság története*. Jegyzetekkel ellátta: Földesi Ferenc. Veszprém. Veszprémi Szemle Könyvek 10.
- NAGYNÉ Kozma Ildikó–SZABÓNÉ Vörös Györgyi szerk. (2014): *Sétál a család Veszprémben. A Nagy Háború nyomában (1914–1918)*. Első Világháborús Centenáriumi Emlékbizottság, Veszprém.
- ŐRINÉ NAGY Cecília (2003): *A Gödöllői szövőműhely*. In: GELLÉR–G. MERVA–ŐRINÉ NAGY 2003. 99–106.
- ŐRINÉ NAGY Cecília (2007): *A gödöllői szőnyeg 100 éve*. Gödöllő Város Önkormányzata, Kieselbach Archívum, Nemzeti Kulturális Alap, Budapest.
- ŐRINÉ NAGY Cecília (2019): *Nagy Sándor 150 (150 éve született Nagy Sándor) című emlékkiállítás*. Gödöllői Városi Múzeum, Gödöllő. /Gödöllői Múzeumi Füzetek 18./

- PALÁGYI Sylvia (1991): 120 éve született Rhé Gyula. *Múzeumi Diárium*. Veszprém megyei múzeumi napló az 1991. esztendőre. Laczkó Dezső Múzeum, Veszprém, 1991. 38–40.
- PFEIFFER János (1987): *A veszprémi egyházmegye történeti névtára. (1630–1950). Püspökei, kanonokjai, papjai*. Görres Gesellschaft, München. /Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae VIII./
- RADA Tibor (1998): *A Magyar Királyi Honvéd Ludovika Akadémia és a testvérintézetek összefoglalt története (1830–1945)*. I. kötet. Bánkuty E. Géza és a Gálos Nyomda B. T., Calgary–Budapest.
- RAINER Pál (2016): Fényképészek a hőskorban. *Séd*. Veszprémi kritikai lap. 2016. nyár, 55–57.
- RAINER Pál (2017): *31-es morzsák. Dokumentumok, adalékok, apróságok a m. kir. 31. (veszprémi) honvéd és népfölkelő gyalogezredek történetéhez és utóéletéhez 1914–1941*. Laczkó Dezső Múzeum, Veszprém.
- RAINER Pál (2018): A Veszprémi Dalegyesület zászlaja. *Veszprémi Szemle*, 2020/2. 41–68.
- RAINER Rezső (1944): *A rendjelek és kitüntetések történelmünkben*. Szerkesztőbizottság: Felszeghy Ferenc–Rátvay Imre–Petrichevch György–Ambrózy György. Társadalmi Könyv- és Lapkiadó Vállalat, Budapest, é. n. (1944)
- REIDER Mónika (2012): *A Magyar Királyi 2. honvéd gyalogezred zászlószentelési ünnepe*. – The Consecration of the Flag of the Royal Hungarian 2nd Infantry Regiment. – Das Fahnenweihfest des königlichen ungarischen 2. Infanterie-Regiments. A Hadtörténeti Múzeum Értesítője 13. – Acta Musei Militaris in Hungaria 13. Hadtörténeti Múzeum, Budapest. 141–151.
- RÉVAI (1911–1935): RÉVAI Nagy Lexikona. Az ismeretek enciklopédiája. 1–21. kötet. Révai Testvérek. Budapest.
- RUZSA György (1974): Adatok Nagy Sándor gödöllői festő- és iparművész életéhez. *Művészettörténeti Értesítő*, 23. évf. 1974/2. szám 152–155.
- R. GELLÉR Katalin (1978): *Nagy Sándor*. Corvina Kiadó, Budapest. A művészet kiskönyvtára.
- SÁGVÁRI György (2010): *A Magyar Királyi Honvédség és a honvédegyenruha 1868–1918*. Hadtörténeti Intézet és Múzeum és a Verlag Militaria közös kiadása, Budapest.
- SHVOY Kálmán (1983): *Titkos naplója és emlékirata 1918–1945*. Sajtó alá rendezte, a bevezető szöveget írta, magyarázó jegyzetekkel ellátta Perneki Mihály. Kossuth Könyvkiadó, Budapest.
- S. LACKOVITS Emőke (2001): *Köveskál*. Száz magyar falu könyvesháza Kht., Budapest, é. n. (2001)
- SZABADI István (2018): *A magyarországi protestáns címer és pecséthasználat*. In: Kolléga Tarsoly István–Kovács Eleonóra szerk.: *Heraldika*. Tarsoly Kiadó, Budapest. A Történelem Segédtudományai II. 289–296.
- SZÍJJ Jolán–RAVASZ István szerk. (2000): *Magyarország az I. világháborúban*. Lexikon A-Zs. Petit Real Könyvkiadó, Budapest.
- TÓTH László szerk. (2007): *A Magyar Királyi Honvédség egyenruhái 1926–1945*. Uniforma Könyvek. Budapest.
- VARGA Béla (2009): *Veszprém város lexikona*. Varga Béláné kiadása, Veszprém.
- VARGA Béla (2014): *Veszprém megyei életrajzi lexikon*. Bővített és javított kiadás. Eötvös Károly Megyei Könyvtár, Veszprém.
- Vitézek albuma (1939). Merkantil Nyomda, Budapest.

-
- V. FODOR Zsuzsa (1989): „*Isten áldja a tisztas ipart*”. *Iparosélet Veszprémben a két világháború között*. Tanulmányok a szabó, a vendéglős, a fényképész és a bérautós szakma történetéből. Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság, Veszprém. Veszprémi Múzeumi Értesítő.
- V. FODOR Zsuzsa (szerk.) (1994): *Veszprémi művészek és mecénások a századelőn*. Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság, Veszprém.
- ZÁDOR Anna–GENTHON István (főszerk.) (1965–1968): *Művészeti Lexikon*. 1–4. kötet. Akadémiai Kiadó, Budapest.

KÖZLEMÉNYEK

Gubicza Lajos, a tanítóvezér

GUBICZA ILONA

Származás, gyökerek

Magyarország jelentős része, így a dunántúli falvak többsége is a török hódoltság alatt elnéptelenedtek. Újbóli betelepítésüket nagyobb részt a világi, illetve kisebb részt az egyházi földbirtokosok végezték a XVII–XVIII. század fordulóján. Az egyházi telepítések harmadik csoportját a zirci apát szervezte, főként a század elején (Zirc, Nagytevel, Olaszfalu).¹

A Gubicza családok sorsa összefüggött a zirci apátság történetével. A zirci apátságot III. Béla – 1182-ben francia ciszterci apátsága, Champagne-i Clairvaux filiájaként – alapította. A török fenyegetettség miatt a szerzetesek 1538 körül elhagyták a kolostort, amelyet Veszprém török kézre kerülése (1552) után földúltak a hódítók. 1629-ben az alsó-ausztriai, lilienfeldi kolostor apátja kapott megbízást, hogy készítse elő a rend Magyarországra való visszatérését. Ezt követően, 1699-ben a zirci apátság egykori birtokait az alsó-ausztriai Lilienfeld apátja 31 000 akkori Ft-ért átadta a sziléziai ciszterci Heinrichau apátjának. Másfél évszázadon át Zirc teljesen lakatlan volt. Az 1700-as évek elején a sziléziai, heinrichaui ciszterci apátság élesztette újra a zirci apátságot és telepítette be Zircet és környékét. Ekkor – a zirci apát kezdeményezésére – telepítették be a Gubicza családokat is Sziléziából Magyarország több térségébe. Olaszfaluban az első Gubicza adatok 1734-ben az adóösszeírásban szerepelnek.²

Az 1860-as években, az 1848-as jobbágy felszabadító törvényt követően az Olaszfaluban élő Gubicza családok is a környező – Tés, Bakonyszentlászló, Sóly, Kenese, Szabadi – községekben telepedtek le, kerestek megélhetést. Ekkor érkezett Kenesére Gubicza Andreas (1833–?) bognármester.

Gubicza Andreas (1833–?) Czvitkovits Zsófiával (1839–1888) kötött házasságot Kenesén 1857. 02. 10-én. Házasságukból nyolc gyermek született. Gubicza Lajos

¹ BOTTLIK 2002. 108–120.

² GUBICZA 2016. 81–82.

második gyermekén született 1862. június 23-án.³ Testvérei Eleonóra (1860), István (1864), Ferenc (1868), Gyula (1870), Mária (1873), Endre (1875) és Ferdinánd (1876) voltak.

Iskolák, Veszprém és Eger

Gubicza Lajos az elemi iskola négy osztályát Kenesén végezte. Tízéves korában az ötödik osztályt már Veszprémben a Szent Anna téri iskolában kezdte. Itt Rák János igazgató-tanítónak volt a tanítványa. Gimnáziumi tanulmányait Veszprémben végezte, majd az V. osztály elvégzését követően Budapesten egy évet tanult a Budai Állami Tanítóképzőben, ahol a népiskolai tanítók oktatása folyt. Ezután az 1828-ban Pyrker János László érsek által Egerben alapított első magyar nyelvű tanítóképzőben, az egri érseki Római Katolikus Tanítóképző Intézetbe járt. Egy feljegyzés szerint Egerben iskolatársa volt Gárdonyi Géza, akivel egy iskolai házi gyűlésen heves irodalmi vitát folytatott. A beszámoló szerint „Gubicza szónoki tehetséggel rendelkező, tüzes és gyorsbeszédű képezdész volt s a szóharcban Gárdonyi fölött diadallal győzött.”⁴ Mi volt a vita témája, nem tudjuk, de később Gárdonyi már sikeres író korában – a vitára utalva – említette: „Az élet mégis nekem adott igazat!”⁵

Gubicza Lajosnak is a veszprémi, majd egri gimnazista korában írásai jelentek meg, költői lelkületű tanárai – talán éppen Répássy János professzor, aki Gárdonyit is megbuktatta irodalomból Egerben – biztatták, támogatták. Első írásait a „Székesfehérvár” és „Zalai Lapok”-ban közölték. A Tanítóképzőben kitűnő eredménnyel végzett, oklevelét 1884. június 21-én Zsendovics József prépost-kanonok, az egri tanítóképző igazgatója írta alá, aki 1876-tól 1889-ig volt az egri iskola igazgatója.⁶

Kántortanítói évek

A Veszprém Megyei Levéltárban, a veszprémi III. sz. Római Katolikus Fiúiskola iratai között Gubicza Lajos tanító alkalmazására vonatkozóan az alábbi okmányokat találtam:⁷

³ GUBICZA 2012. 339–340.

⁴ *Ország világ*, 1923. jún. 10. Tóth Kálmán: Gárdonyi első irodalma. 282–283. Tóth Kálmán írásában még így jellemezte Gubicza Lajost: „Utóbbi jeles tanító és író, aki a Veszprémi tanítókerületnek ma is lelkes vezetője.”

⁵ *Ország világ*, 1923. jún. 10. Tóth Kálmán: Gárdonyi első irodalma. 282–283.

⁶ MNL VeML XXIV. 501. A III. sz. Római Katolikus Fiúiskola Veszprém iratai.

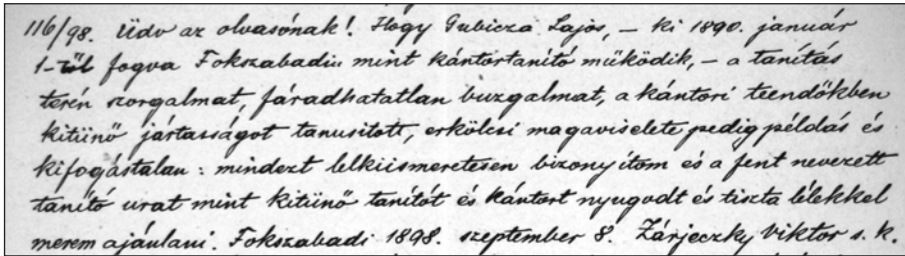
⁷ MNL VeML XXIV. 501. A III. sz. Római Katolikus Fiúiskola Veszprém iratai.

1884/85. tanévben Endréden, a négy felsőbb osztályt tanította;

1885–1887-ig tanévben Siófokon osztálytanító;

1887/88. tanévben Ozorán a III–VI. osztályának tanítója, majd

1890–1899-ig tanévekben Fokszabadin [ma Balatonszabadi] kántortanító volt, ahol tíz éven keresztül tanított. Ahogy minősítésében olvasható: A tanítás terén szorgalmat, fáradhatatlan buzgalmat, a kántori teendőkben kitűnő jártasságot tanúsított, erkölcsi magaviselete pedig példás és kifogástalan.

116/98. üdv az olvasónak! Hogy Gubicza Lajos, – ki 1890. január 1-től fogva Fokszabadin mint kántortanító működik, – a tanítás terén szorgalmat, fáradhatatlan buzgalmat, a kántori teendőkben kitűnő jártasságot tanúsított, erkölcsi magaviselete pedig példás és kifogástalan: mindent lelkiismeretesen bizonyítottam és a fent nevezett tanító urat mint kitűnő tanítót és kántort nyugodt és tiszta lélekkel monom ajánlani. Fokszabadi 1898. szeptember 8. Zárjeczky Viktor s. k.

Gubicza Lajos minősítése. Forrás: VeML

Már 1887-ben részt vett a Veszprémben tartott Veszprém és Vidéke Római Katolikus Tanítóegylet önképzőköreinek rendes tavaszi közgyűlésén. Itt Gubicza Lajos siófoki és Nagy Lajos veszprémi tanítók felolvasásai képezték a gyűlés tartalmának zömét. Gubicza Lajos felolvasásának címe „Falusi népoktatás és annak akadályairól”, Nagy Lajos pedig „Népiskolai egészségügy”-ről értekezett, melyeket a hallgatóság tetszéssel fogadott és a felolvasóknak az egylet köszönetét jegyzőkönyvben is rögzítette. A közgyűlésről tudósítás jelent meg a *Veszprémi Független Hírlap*-ban.

A veszprémi III. számú Fiúiskolában

Gubicza Lajos Veszprémben az Anna téri Római Katolikus Fiúiskolában 1899. szeptember 1-től tanított nyugdíjazásáig. Kiváló pedagógus volt a tanításban és a nevelésben egyaránt. A tanítói működését kiemelkedő pedagógiai készség, a tanításban és nevelésben megnyilvánuló szeretetteljes, atyai bánásmód jellemezte. A modern pedagógiai irányzatok cselekvő tanulmányozása során a kiváló gyakorlati érzékkel kiválasztott módszer bevezetésével azok közé a kitűnő tanítók közé tartozott, akik munkájukba tudásuk, ambíciójuk, hivatásszeretetük és lelkesedésük teljes erejét befektetik. Mint meggyőződéses vallásos ember és hazáját rajongóan szerető tanító, tanítványainak lelkében a vallásosság és hazafiság erényeit a lehető legtökéletesebben kiépítette.⁸

⁸ MOLNÁR 2013. Kézirat.

Iskolalátogatások, tanítógyűlések

Későbbiekben Veszprém megyében a tanítógyűléseket az 1905. június 27-én világi elnöknek megválasztott Gubicza Lajos vezette le. Ezekről a tanítógyűlésekről a megyei lapokban is megjelentek tudósítások.

A veszprémi, várpalotai és enyingi esperesi járás katolikus tanító kör gyűlést a Szent Anna téri római katolikus fiúiskolában tartották Gubicza Lajos elnöklése mellett. Jelen volt az egyházi elnök dr. Kránitz Kálmán kanonok, Ádám Iván kanonok és mintegy 80-90 tanító és tanítónő. A gyűlésen mintaoktatást mutattak be, majd az elemi iskolákban az elkülönített, illetve az osztott-vegyes tanítási rendszer bevezetését vitatták meg. Határozattal fogadták el az osztott-vegyes tanítást. Vagyis az 1. és 2. osztályban tanítónők tanítják a mindkét nembeli ifjúságot, a 3. és 4. osztályban pedig a tanítók. (Ott ahol tanítónő és tanítók is vannak alkalmazva.)⁹ „*Nagyon sikerült volt a nagyszámú római katolikus tanítóság jelenlétében megtartott hajmáskéri tanítógyűlés, melyen Gubicza Lajos veszprémi római katolikus tanító újból kimutatta kitűnő vezetési tehetségét és fáradhatatlan munkásságát.*”¹⁰

A Veszprém egyházmegyei Római Katolikus Tanítóegyesület központi bizottsága 1908-ban évi gyűlését tartotta Veszprémben dr. Kránitz Kálmán felszentelt püspök, főtanfelügyelő és Gubicza Lajos veszprémi tanító Vezetésével. Az összejövetelen a bizottsági tagok ritkán tapasztalt, nagy számban jelentek meg.¹¹ A gyűlésen ismertették a múlt évben (vagyis 1907-ben) befolyt adományokat, valamint a tanítók részére kiírt pályázatot eredményét. A beérkezett pályázatokból díjazott és a 100 koronával jutalmazott pályamunkák – melyeknek szerzője Lisztner Antal volt – az alábbiak voltak:

- A gazdasági ismeretek oktatás szervezése, fejlődése;
- Az ifjúsági egyletek és a falusi nép-liceumok együttes tevékenysége.

A tanítóegyesület közgyűlésein Gubicza Lajos többször felszólalt és szorgalmazta az egységes tanítói fizetések bevezetését. A *Pápa és Vidéke* hetilap¹² és a *Pápai Hírlap* tudósított¹³ a Veszprémmegyei Általános Tanító Egyesület rendes közgyűléséről, melyet Göndör Ferenc tanfelügyelő vezetett. Ezen kettőszáznál több tanító, tanítónő és óvónő jelent meg. A közgyűlés a nyugdíjrevízió, az egységes tanítói fizetések, a régi magyar népoktatás, az iskolai óvintézkedések a fertőző betegségek ellen és a pártfogói tevékenység témaköröket tárgyalta. Az egységes tanítói fizetésekről Gubicza Lajos szólt, a tanítói nyugdíj szükségessé revízióját pedig Szutter Dániel pápai evangélikus igazgató ismertette.

⁹ *Veszprémi Ellenőr*, 1906. okt. 14. Tanítógyűlés. 5.

¹⁰ *Veszprémi Ellenőr*, 1907. jún. 23. Tanítógyűlés. 4.

¹¹ *Pápa és Vidéke*, 1908. júl. 12. Tanítógyűlés. 4.

¹² *Pápa és Vidéke*, 1914. jún. 28. Tanítógyűlés. 5.

¹³ *Pápai Hírnap*, 1914. júl. 04. Tanítógyűlés. 4.

A királyi tanfelügyelő a megyében négy helyen, Devecserben, Pápán, Szentgálon és Veszprémben tartott iskolalátogatásairól adott hírt a *Pápai Közlöny*¹⁴ és a *Veszprémi Ellenőr*.¹⁵ Mint olvasható: „[...] *kitűnő színvonalon levőnek találtam a veszprémi római katolikus tanítókar rendes őszi gyűlését, mely a nagyon okos, jó eszű Gubicza Lajos veszprémi római katolikus tanító kitűnő vezetése alatt mindnyájunknak kik azon megjelentek, közmegelegedésével folyt le.*”

A királyi tanfelügyelők iskolalátogatásain Gubicza Lajos is részt vett. A megyei lapok adtak hírt a 16 iskolában (Bakonyszentkirály, Csesznek, Csingervölgy, Hajmáskér, Herend, Ihászi, Marczaltó, Jásd, Kövesgyűrű puszta, Nagy-hidegkút, Oszlop, Pápa, Szentkirályszabadja, Tés, Vámos, Várpalota, Veszprém), 28 osztály meglátogatásáról.¹⁶ A tudósítás beszámolt a Veszprém vármegyei állami tanító egyesület és a Veszprém egyházmegyei római katolikus tanító egyesületek és a Vármegyei Múzeum Egyesület közgyűléséről, valamint a rátóti, szentkirályszabadjai, vámosi római katolikus, valamint a csingervölgyi magán társulat, illetve az ihászi, marcaltói állami és a kövesgyűri urodalmi iskolák évi vizsgálatairól.

A tanítóegyesületek Gubicza Lajos vezetésével az egyházmegyei római katolikus iskolák számára egységes tantervet dolgoztak ki,¹⁷ valamint pályázatokat jelentettek meg. Így:

1. A modern rajztanítás az elemi iskolában, és
2. A népiskolai nevelés és a népmódor nemesítése címmel.¹⁸

Az Általános Tanító-testület 1918. december 22-én tartott gyűlésén alapszabály módosításáról is tárgyaltak.¹⁹ A bizottság előadójaként Gubicza Lajos tanító ismertette a felmerült három indítványt.

1. Az egyesület fennmaradása mellett, annak új szellemben való kiterjesztése.
2. Új szervezet alakítása politikai tendencia nélkül, egyéni vélemény szabadsággal.
3. Fennmaradó egyesület átalakítása kisgazdapárti elvvel.

A bizottság az első mellett döntött, kimondva azt is, hogy mindenki egyénisége, meggyőződése szerint teljesíthesse politikai jogait. Gubicza Lajos felszólalásában kijelentette, hogy a Katolikus Tanügyi Tanács és az Országos Bizottság tagjainak meggyőződése, hogy senkit állásfoglalásáért támadni nem szabad. A gyűlés egyhangúlag Gubicza érvelése mellett döntött.

¹⁴ *Pápai Közlöny*, 1906. nov. 25. Tanfelügyelői jelentés. 3.

¹⁵ *Veszprémi Ellenőr*, 1906. nov. 25. Veszprém vármegye népoktatásügyi állapota. 2.

¹⁶ *Pápa Közlöny*, 1907. jún. 23. Tanfelügyelői jelentés. 3.

¹⁷ *Pápa és Vidéke*, 1914. nov. 29. Egységes tanterv. 5.

¹⁸ *Pápa és Vidéke*, 1910. jan. 01. Pályatételek. 4.

¹⁹ *Veszprémvármegye*, 1918. dec. 22. Tanítógyűlés. 2–3.

Szerkesztő, író, költő

Már a gimnáziumi és tanítóképzős évei alatt megjelentek versei, elbeszélései. A *Veszprémi Független Hetilap*-ban 1882-ben jelent meg a *Nyárestén*,²⁰ a Veszprém megyei hivatalos helyi közlönyben 1886-ban a *Rózsámnak* című verse.²¹ A *Veszprémi Független Hetilap* cikkeiben többször foglalkozott a balatoni fürdők, a vidék rovatokban [Balaton]Kenese fejlesztésével. A Balaton parti település fejlődésére, az üdülőtélep bővítésére, a strand átalakítására több javaslatot is megfogalmazott, hogy mindezzel az üdülővendégek kényelmét biztosítsák.²²

1902. január 12-én egy új szaklap, tanügyi közlöny indult Veszprémben *Tanügyi Értesítő* címmel „tanítói karunk egyik kiválóan képzett, derék tagjának, Gubicza Lajos tanítónak ügyes szerkesztésében”.²³ A szaklap továbbiakban a veszprémi egyházmegyei római katolikus tanítók egyesületének hivatalos lapja lett és a továbbiakban minden hónap 15-én jelent meg.

Gubicza Lajos közben folyton képezte magát. Kemenes Ferenc, Jánosi Gusztáv és Rada István kanonokok bátorították, műfordításra biztatták. A *Veszprémi Ellenőr*-ben 1902-ben jelent meg a *Március Idusa* című verse,²⁴ majd 1903 júniusában *Elbeszélések* címmel kötete jelent meg az Egyházmegyei Könyvnyomda kiadásában. A kötetből a *Veszprémi Hírlap* is közölt írásokat, amikor már a lap belső munkatársa volt.

A Veszprém vármegyei népiskolák III. osztályú tanulói számára Györffy Jánossal együtt a *Földrajzi előismeretek, Veszprém vármegye rövid földrajza* című füzet 1904-ben jelent meg a vármegye színes térképével kiegészítve, aminek később 2., 3. és 4. kiadás is megjelent. A Szt. István Társulat megbízásából a Balaton-féle régebbi kiadású tankönyveket is átdolgozta.²⁵

1905-ben jelent meg *A vezér*,²⁶ *A domonyi éjféli mise*.²⁷ A *Katolikus Szemlében* 1907-ben az értekezések, elbeszélő cikkek rovatban jelent meg *A próba* című elbeszélése.²⁸ Ugyanitt közölték az *Ajándék*²⁹ és francia fordításait Henry Gaillard de Champris: *Áldozat*,³⁰ René Thevenin: *Karácsony a jégmezőn*³¹ című elbeszéléseit.

²⁰ *Veszprémi Független Hetilap*, 1882. szept. 02. Gubicza Lajos: Nyáreste. 1.

²¹ *Veszprém*, 1886. aug. 08. Gubicza Lajos: Rózsámnak. 1.

²² *Veszprémi Független Hetilap*, 1886. aug. 21. Kenese, 1–2.

²³ *Veszprémi Ellenőr*, 1902. febr. 09. Új szaklapok Veszprémben. 4.

²⁴ *Veszprémi Ellenőr*, 1902. márc. 16. Gubicza Lajos: Március Idusa. 1.

²⁵ GUBICZA 2013. 39.

²⁶ *Veszprémi Hetilap* 1905. nov. 26. Gubicza Lajos: A vezér. 1.

²⁷ *Hittudományi Folyóirat*, 1906. 214.

²⁸ *Katolikus Szemle*, 1907/4. szám Gubicza Lajos: A próba. 390–411.

²⁹ *Katolikus Szemle*, 1911/1. szám Gubicza Lajos: Ajándék. 48–55.

³⁰ *Katolikus Szemle*, 1911/10. szám Gubicza Lajos: Áldozat. 1057–1065.

³¹ *Budapesti Hírlap*, 1927. dec. 03. Gubicza Lajos: Karácsony a jégmezőn. 12.

Egy alkalommal a *Veszprémi Ellenőr* a Veszprém vármegyei múzeum gyarapodásáról számolt be. A múzeum javára nagyon sok veszprémi polgár felajánlást tett, adományozott. A felsorolásban találkoztunk Gubicza Lajos nevével is, aki egy árpád-kori réz- és ezüstpénzt adományozott a múzeumnak.³²

Közszereplő, szónok

A magyar tanítók országos bizottsága 1901. augusztus 22-én tartotta nagygyűlését Budapesten, a Szent István Társulat palotájának dísztermében.³³ A nagygyűlésen egyházi részről Steinberger kanonok, világi részről Ember Károly tanítóképző intézeti tanár elnököltek. A hallgatóságot katolikus tanítók, tanítóképző intézeti igazgatók és tanárok, népiskolai tanítók és tanítónők alkották, fővárosiak, vidékiek vegyesen. A gyűlés aktuális témájaként felmerült az a kérdés, hogy mi jellemezze a katolikus tanítóképzőket? A résztvevők végül abban állapodtak meg, hogy a következő jellemzőket tartják elfogadhatónak: hazafiasság, erkölcs és szakképzés. Végül a nagygyűlés megválasztotta a katolikus tanügyi tanács 25 tagját, melynek Veszprémből Gubicza Lajos tanító lett a tagja, aki így az országos oktatásügy szervezésébe is bekapcsolódott.

A *Veszprémi Ellenőr* adta hírül, hogy a veszprémi református egyházmegyei tanítóegylet közgyűlése elhatározta³⁴ a Veszprém megyei Közművelődési Egyesület megalakítását. Az ülésen elfogadták Gubicza Lajos azon indítványát, hogy a tanítóegyesület lépjen érintkezésbe a vármegye vezetésével, dolgozzák ki együttesen az alapszabály tervezetét. Javasolta, hogy az alapszabály elfogadása esetén az összes tanító egyesületileg és személyenként is lépjenek be az alakulandó megyei közművelődési egyesületbe. Elhatározták, hogy az együttműködés elveinek tisztázására megkeresik a vármegye és a város vezetését. E célra egy előkészítő bizottságot választottak, Bott Miklós vámosi, Kenessey István szentistváni, Szabó Károly füredi, Nagy Lajos, Gubicza Lajos, Száz Ferenc, Szép Lipót veszprémi, Végh Győző zirci, Horváth Bódog siófoki, Pataki Béla cséhkuti tanítók, Horváth Dezső veszprémi evangélikus lelkész és Pósa Endre kereskedő személyében.

A Magyarországi Katolikus Tanítók Országos Bizottsága 1912. július 1-én gróf Zichy Gyula pécsi püspök elnökségével tartotta ülését Budapesten, a Szent-István Társulat dísztermében.³⁵ Ekkor tárgyalták azokat a javaslatokat, amelyek az egységes tanítói fizetést, a tanítói nyugdíjtörvény revízióját, és az egyházmegyei tanítóházak (internátusok) szervezését érintette. A népoktatási szakosztály ülése szintén a Szent

³² *Veszprémi Ellenőr* 1908. jún. 20. A Veszprém vármegyei múzeum gyarapodása. 2.

³³ *Esztergom*. 1901. aug. 25. A katolikus tanítók százas bizottságának ülése. 4.

³⁴ *Veszprémi Ellenőr*; 1908. jún. 27. A veszprémi ref. egyházmegyei tanítóegylet közgyűlése. 2.

³⁵ *Tolnamegyei Közlöny*, 1912. jún. 23. A Magyarországi Katolikus Tanítók Országos Bizottsága. 6.

István Társulat palotájában volt. Elnök: dr. Acsay Antal, alelnökök: Gubicza Lajos és Millner Antal volt. A szakosztály ülésének előadásai érintették a valláserkölcsei nevelést, valamint megvitatták, hogy a népiskola tagozatai (általános iskola, ismétlőiskola, ifjúsági egyesület) miképp szolgálhatják egységesen a gyakorlatias nevelést és oktatást.

A *Pápai Hírlap* adta hírül, hogy a vallás- és közoktatási miniszter a Veszprém vármegyei Iskolán-kívüli Népművelési Bizottságba 5 évi időtartamra tagjának kinevezte Gubicza Lajos veszprémi római katolikus tanítót, Kraft József pápai állami tanítóképző-intézeti tanárt, Laczkó Dezső ny. főgimnáziumi igazgatót, Szentiványi Károly gyulaíratóti prépostot és Tar Gyula pápai állami Földműves iskolai igazgatót.³⁶

Nagyon jól érzékelteti a korabeli társas összzejövetelek fontosságát és hangulatát a *Veszprémi Ellenőr* egyik tudósítása. A veszprémi alsóvárosi Jeruzsálemhegyi Petőfi kör a szokásos farsangi táncmulatságát 1908. január 19-én saját körhelyiségében dr. Óvári Ferenc országgyűlési képviselő, Haidekker László, Gubicza Lajos városi képviselők jelenlétében tartotta meg. Mint ahogy az újságban olvasható, a négyest 30 pár táncolta és ki-világos virradatig húzta Doma Feri népzeneész a talp alá valót.³⁷

A *Veszprémi Ellenőr* az 1908. évi Veszprém városi képviselő-választásokról is közölt híreket.³⁸ Dr. Óvári Ferenc – mint a városi választási bizottság elnöke – tűzte ki a választások időpontját. Kijelölte az egyes kerületek választási elnökeit és meghatározta a választási helyiségeket. Ekkor Gubicza Lajos tanítót a Veszprém III. kerületében jelölték és választották képviselőnek, majd 1929-től a IV. kerület képviselőjévé lett a város képviselő-testületének tagja.³⁹ A város polgársága megbecsülte őt azzal, hogy több cikluson át a város képviselőjévé választotta, amely képviselő csak a halálával ért véget.

1918 novemberében a Veszprém vármegyei Nemzeti Tanács megalakulására a vármegye összes községe küldötteket választott.⁴⁰ Veszprém 25 tagot delegált a vármegyei Nemzeti Tanácsba. A város képviselőjévé Gubicza Lajos is tagja lett a vármegyei Nemzeti Tanácsnak.

A *Veszprémvármegye* lapjának első oldalán adott hírt – 1918. december 1-én – a vármegyében történt szervezkedésekről.⁴¹ „Szervezkedni akarnak érdekeik védelmére a kisgazdák, iparosok, kereskedők és a szellemi munkások is, akiknek bármilyen be rendezésű állami vagy társadalmi rendben ezután is csak szerepet kell vállalniuk. Teljesen jogosnak kell elfogadnunk azt az álláspontot, hogy a maga sorsának intézésébe mindenkinek joga van beleszólni és minden társadalmi szervezetnek joga van ahhoz,

³⁶ *Pápai Hírlap*, 1923. márc. 10. Népművelési bizottsági tagok. 3.

³⁷ *Veszprémi Ellenőr*; 1908. jan. 25. Sikertült mulatság. 4.

³⁸ *Veszprémi Ellenőr*; 1908. jan. 02. Választások. 4.

³⁹ *MTI*, 1929. dec. 07. Választások Veszprém, december 7. 1.

⁴⁰ *Veszprémvármegye*, 1918. 11. 24. A vármegyei Nemzeti Tanács megalakulása. 2.

⁴¹ *Veszprémvármegye*. 1918. dec. 01. Szervezkedés a vármegyében. 1.

hogy a maga érdekeinek védelmezéséről gondoskodjék.” Veszprémben a városháza nagytermében megtartott ülésen – az előkészítő bizottság javaslata alapján – megalakult a Szellemi Munkások Veszprémi Tanácsa, intézőbizottsági tagnak választották Gubicza Lajos igazgató-tanítót is.

Veszprém város Petőfi-ünnepé⁴² címmel ünnepélyes díszközgyűlést tartott Petőfi Sándor századik születésnapjának évfordulóján a Petőfi Színházban. Az ünnepséget dr. Komjáthy László polgármester elnöklésével és dr. Császár Elemér egyetemi tanár, a budapesti Petőfi Társaság alelnöke ünnepi szónoklatával tartották meg. A színpad előtt felállított asztalnál foglaltak helyet a város tisztségviselői és a tanács tagjai: Jelen voltak az ünnepélyre meghívott főispán, továbbá a polgári hivatalok, valamint a honvédség képviselői is. Az egyházak és különböző társadalmi egyesületek kiküldöttei az ülőhelyek első sorait töltötték meg a nagyszámú közönséggel a hátuk mögött.

A polgármester az ünnephez méltó szavakkal nyitotta meg a díszközgyűlést. Utána dr. Nagy László főjegyző felsorolta, hogy Veszprém város már többféleképpen megörökítette Petőfi emlékét. Így a Korona-vendéglő falán elhelyezett plakettal, utcának, színháznak nevére való elnevezésével, 15.000 koronás tanuló-alapítványral. Egyúttal előterjesztette azt a javaslatot, hogy újabb 15.000 koronás alapítványt létesítsenek, amelynek kamatait a helybeli Angolkisasszonyok tanítónő képzőjében nyelv- és irodalomban legjobb előmenetelű növendékek támogatására fordítsák. Felolvasta végül az alapító levél szövegét. Majd a városi képviselők részéről, Gubicza Lajos tanító, és egyúttal a *Veszprémi Hírlap* munkatársa tartotta meg „nagy szónoki készségét elárululó stilisztikai szépségeiben pompásan felépített, a hallgatóságot mindvégig lebilincselő ünnepi beszédét”. Beszédében az alapítványra tett javaslatot elfogadásra ajánlotta. Végezetül dr. Császár Elemér, a Petőfi Társaság alelnöke tartotta meg beszédét, majd a díszgyűlés zárásaként a polgármester ki mondta a tanácsi javaslat elfogadását.

Elismerések, kitüntetések

A Magyar Tudományos Akadémia jegyzőkönyvének⁴³ főtítkári jelentésben olvasható, hogy a Wodianer-jutalmak ügyében kiküldött bizottság 1919. március 17-én tartott ülésén két tanítót ajánlott jutalomra: Kovács Mihály parajdi állami iskolai igazgató-tanítót, aki 1859-ben született és 40 éve működik a tanítói pályán és ezt a hosszú időt állandóan Parajd községben töltötte. A másik Gubicza Lajos veszprémi római katolikus iskolai tanítót, aki 1862-ben született és 35 éve tanítoskodik a veszprémi

⁴² *Veszprémi Hírlap*. 1923. jún. 03. Veszprém város Petőfi ünnepe. 1.

⁴³ M. Tud. Akadémia jegyzőkönyve, 1919. ápr. 14. 265.

római katolikus iskolánál. Egyébként az MTA a báró Wodianer alapból évenként két tanítót jutalmazott 1000–1000 koronával. Rendszerint olyanokat, akik a népoktatás és társadalmi élet terén hosszabb időn át tevékenykedtek. Gubicza Lajos érdemes tanítói munkát végzett, akinek jól vezetett iskolája Veszprémben ismert volt és a város politikai, társadalmi életéből is kivette részét.

A díj átadására a tavaszi zavaros viszonyok miatt csak 1919. december hónapban került sor. A *Veszprémi Hírlap*⁴⁴ a Kitüntetett tanító címmel adott tudósítást az eseményről.

1926. szeptember 1-én, 41 évi eredményes munkássága után címzetes igazgatóvá történt kinevezésével vonult nyugalomba.

A kormányzó 1928. július 11-gyel, a sokévi szolgálata alatt a népoktatás terén szerzett érdemei elismeréséül a IV. osztályú „Magyar Érdemkereszt”-et adományozta Gubicza Lajosnak.⁴⁵ Az egyházmegyei római katolikus Tanítókörök Központi Bizottságának ülésén, a városházán adták át a kitüntetést a tanítónak.

Gubicza Lajos az iskolai munkán kívül is részt vett a közéletben, az iskolán kívüli működése is elsőrendű volt. Éveken át elnöke volt a Veszprém vidéki Katolikus Tanügyi Tanácsnak, az Országos Katolikus Tankönyvbíráló Bizottságnak, a Veszprém vármegye Általános Tanítóegyesület igazgató választmányának, a Katolikus Tanítók Országos Bizottságának, tagja az Országos Katolikus Iskolaegyesület igazgatók választmányának, a Beke-féle alapítvány kamataiból jutalmazott tanügyi pályamunkák bíráló bizottságának, a Veszprém megyei Általános Tanítóegyesület tanítók fegyelmi tanácsának. A vallás- és közoktatási miniszter által kinevezett tagja volt a Veszprém vármegyei Iskolán kívüli Népművelési bizottságnak, az Egyházmegyei Tanítótestület elnöke, díszelnöke. Éveken át több tanügyi egyesületnek, bizottságnak, alapítványnak aktív tagja volt. 1905 óta, hosszú éveken át tanítóvezér.⁴⁶

Búcsú a tanítói példaképtől

Gubicza Lajos generációkat nevelt odaadással, lelkének nagy tudásával, szívének melegével, tántoríthatatlan katolikus jellemével. Egyesületekben szerepléseinek se szeri, se száma, kitüntetett pályamunkákat adott, mintatanításokat tartott, tankönyveket, tanulmányokat írt. Így lett a szeretett Lajos bácsiból közéleti tényező, és ami legszebben illett szívéhez: barát, testvér, 1905 óta pedig hosszú éveken át tanítóvezér, az egyházmegyei tanítótestület elnöke, díszelnöke más egyesületekben, társaságokban is. A tanítót a város minden társadalmi rétegében számos egyesületben, a politikai

⁴⁴ *Veszprémi Hírlap*. 1919. dec. 18. Kitüntetett tanító. 3.

⁴⁵ *Budapesti Közlöny*, 1928. 08. 03. Hivatalos rész. 1.

⁴⁶ *Veszprémi Hírlap*. 1932. 05.29. Gubicza Lajos emlékének. 7.

közéletben modorával, kedvességével, fáradhatatlan tevékenykedésével, tiszta jellemességével a közbecsülés és közszeretet vette körül.⁴⁷

Veszprémbe, a Jeruzsálem u. 10. számú – jelenleg Bem u. 12. számú⁴⁸ – házban laktak feleségével. Szerette a virágokat, otthonának kicsiny udvara tele volt kora tavasztól késő őszig szebbnél szebb virágokkal, amelyeknek gondozásában találta örömét. A tél folyamán a cserépbe felvett virágai az osztálya ablakaiban teleltek át. Szerette a muzsikát, zenét, dalt, éneket. Szépen csengő hangja a jó kántorok sorába emelte őt. Felesége, Trombitás Vilma 49 évesen, 1920. május 25-én tüdőgyulladásban, feltehetően az akkori járványban, a spanyolnátha harmadik hullámában halt meg.⁴⁹ Gyermekük nem voltak, de nagyon szerette a nevelése alá került gyerekeket, akik felnőtt korukban is példaképet láttak tanítójukban.

Nyugdíjazását követően volt munkatársai, a tanítótestület tagjai 1929. október 2-án ünnepelték és arcképét elkészítve, volt iskolájának tanácsszobájában függő többi igazgatói arcképek sorában helyezték el, mely alkalomra őt is meghívták.⁵⁰

Hat évet töltött nyugállományba, az utolsó éveiben már sokat betegeskedett. Gubicza Lajos veszprémi lakásában halt meg 1932. március 20-án, virágvasárnap. Akaraterejét, pedánságát igazolja, hogy saját kezűleg írta meg gyászjelentését. Az üresen hagyott helyre a sors jegyezte a március 20-át.⁵¹

A temetés napján a környékre kiterjedő rokonság, széles baráti kör, jó ismerősök, volt tanítványok és nagy gyászoló tömeg, a különféle intézmények, egyesületek, szerzetesrendek, tanítóság képviselőinek jelenlétében szentelte be Serák József kánonok-plébános papi segédlettel a megboldogult hamvait a veszprémi Alsóvárosi temetőben. A sír beszentelése után Finta Sándor az Országos Katolikus Tanítóegyesület elnöke búcsúztatta el Gubicza Lajost. Haláláról az Egyházi Katolikus Tanítóegyesület és a veszprémi katolikus tantestület külön gyászjelentést adott ki.⁵²

⁴⁷ Uo.

⁴⁸ BONTÓ 2018.

⁴⁹ FÖLDESI 2020. 151.

⁵⁰ MOLNÁR 2013. Kézirat.

⁵¹ Gubicza Lajos nővére, Gubicza Eleonóra (1860–1926) 1882-ben kötött házasságot Molnár István (1857–1937) veszprémi bádoggal. Veszprémbe a 892. számú házban laktak, leszármazottaik is Veszprémbe éltek/élnek. Gubicza Lajos halálának bejelentője, testvérének Gubicza Eleonórának gyermeke, ifj. Molnár István (1887–1963), a temetői nyilvántartásba hozzátartozónak bejegyzett unokahúga, Molnár Edit (1928–2005) angolkisasszony, szerzetesnővér (Veszprém, Iskola u. 5.) volt. Gubicza Lajos életének kutatása során személyéről fényképet nem sikerült felkutatni. Sajnos testvéreinek leszármazottaival nem sikerült kapcsolatot teremteni, így családi dokumentumok, fényképek nem álltak rendelkezésre.

⁵² *Veszprémi Hírlap*, 1932. 03. 27. Gyászjelentés. Gubicza Lajos. 4.

Emlékezés a néptanítóra, a példaképre

Veszprém városi és a veszprémi alesperesi kerület római katolikus tanítói körének 1932. május 30-án Bándon tartott közgyűlésén emlékeztek meg Gubicza Lajosról.⁵³ Az emlékbeszédet Frankó Antal veszprémi római katolikus tanító tartotta, amelyből idézek:

„Főtisztelendő Esperes Úr, igen tisztelt Vendégeink, kedves Kartársaim!

Tanítói körünk nagyra becsült elnökétől kaptam a felszólítást, e gyűlés keretében megemlékezni Gubicza Lajos igazgató-tanítóról, a közelmúltban, virágvasárnap elhunyt kiváló tanítóvezérről, aki a veszprém-várpalota-eningi esperes kerület tanítói körének 1901-ben megválasztott és több éven át működő elnöke volt, akinek működését 18 évig figyelhettem, s akinek nyugalomban töltött 6 évét is szemlélhettem.

Gubicza Lajos értékes, munkás élete minta- és példaképe a katolikus magyar tanítóknak, a neve országszerte ismert és becsült. Mint tanító, mint író, fordító, tankönyvíró, s mint a társadalom vezető embere közismert.

A társadalmi hivatások között alig van fontosabb és így tiszteletreméltóbb, mint a tanítóé. A valódi néptanító Isten embere, Isten munkája az, melyet a tanítónak helyette végeznie kell. Isten gyermekei azok, kiket nevelünk. A mi hivatásunk testvére a papi hivatásnak, a lelkipásztor és a néptanító világító fáklya népe között. Tanítói önérzete is kifejezésre jut, amint ő szokta mondani: »Igazságunk tudatában azt mindenkinek, nyugodt modorban, szép szóval még a királynak is meg lehet mondani...« Ő egyébként is fő nevelési eszköznek a tanító példáját tartotta, mert ezt legjobban követi a gyermek, aki előtt a tanító egy kiváltságos személy, s mint ilyennek minden szava jó, szép s legfőképpen igaz.

Gubicza Lajos nemcsak mint kiváló tanító tölti be hivatását, hanem a szépirodalom terén is elsőrangú tevékenységet fejt ki. Szép elbeszélései: A Faragó család története, A domonyi éjféli mise, Őszi rózsák, Kristofek és a Veszprémi Hírlapban folytatásban is leközölték Elbeszélések cím alatt egy kötetes művét. A régi Veszprémi Ellenőrben, Várkonyi Dezső lapjában Nász címen egy elbeszélő költeményét is olvastam.

Gubicza Lajost franciából történt műfordításai is íróvá avatják. A karácsony-jegyei, a Bob és a Vallomás címűek azok, amelyeket hagyatékában átolvashattam. Fordításaiban főleg azokat szerette átültetni, amelyekben valamilyen formában tanítói, nevelői íz is vegyült. Szép egyházi ünnepeink Veszprémi Hírlap számaiban gyakran megjelent egy-egy választékos »Gubicza stílusu« fordítása, amelyek alatt, ha nem is lett volna a fordító neve, rá ismerhettünk volna, hisz úgy csak speciálisan ő tudta szép gondolatait kifejezni. Én még a saját kezűleg írt gyászjelentésében is ráismertem Gubicza Lajosra. A Veszprémi Hírlapban szerkesztősége is várta a húsvéti számába

⁵³ Veszprémi Hírlap, 1932. 05.29. Gubicza Lajos emlékének. 7. és MOLNÁR 2013.

beküldött szép tárcáját, műfordítását s helyette a gyászjelentése érkezett a nagyhét elején. A Veszprémi Hírlap az ő szerkesztése idején magas nívón állt.

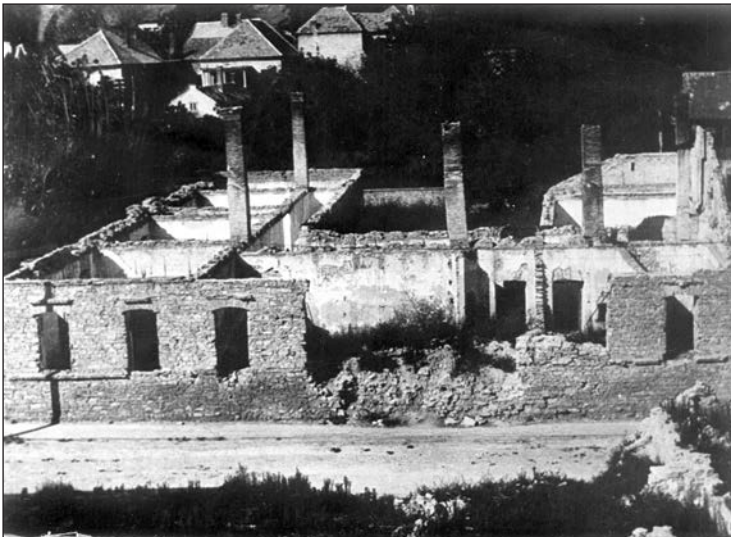
Kötelességszerű megemlékezésem végén a veszprémi alesperesi kerület tanítói nevében »lelki csokrot« helyezek el, legyen áldott nagyon soká Gubicza Lajos emléke!”

Emléktábla a diófán

Gubicza Lajos végrendeletében íróasztalát, kéziratait, értékes könyvtárát, könyvszekrényét a veszprémi tanítótestület számára hagyta.

A veszprémi római katolikus tanítótestület még Gubicza Lajos halálát követő egyik gyűlésén – 1932 májusában – elhatározta, hogy a kiváló tanítóvezér emlékét az iskola udvarán egy diófa ültetésével örökíti meg. A diófát három oldalról a törzs magasságában egy kis sodronykerítéssel veszik körül és az egyik oldalon a következő sorokkal emléktáblát helyeznek el: „Gubicza Lajos igazgató-tanító emlékfája”. Ahogyan az olaszok a világháborúban elesett hőseik emlékét gyümölcsfával és emléktáblával örökítették meg, úgy a jelenlegi gazdasági viszonyok mellett más emlék hiányában, méltóképpen cselekedett a tanítótestület, hogy a nevelés és tanítás országos hírű kitüntetett hősének hasonló emléket állított.

A faültetés alkalmával egy kis ünnepség zajlott le a Szent Anna iskola udvarán, Gubicza Lajos emlékfája körül. Az ünnepélyt reggel fél nyolckor a Szent Anna ká-

Az 1945 tavaszán lebombázott III. sz. Római Katolikus Fiúiskola iskolaépület romjai. Fotó: Péterfay

polnában gyászmise előzte meg, melyet Zsigmond János ny. kegyesrendi tanár, az elhunynak jó barátja tartott. Utána a tanulók az emlékfához felsorakoztak, ahol az V–VI. osztály tanulói alkalmi énekeket adtak elő. Ahogy olvasható, Tóth Janika és Nacsády Pistike III. osztályos tanulók az *Előszó* és a *Barázda szélén* című Gubicza költeményeket szavalták, majd Frankó Antal római katolikus tanító mondott beszédet.

1945 márciusában a szovjet csapatok erőteljes bombatámadásokat indítottak a város ellen. Március 17-én súlyos károk érték az Anna tér környékét. Ekkor sérült meg az iskola is.⁵⁴ A III. sz. Római Katolikus Fiúiskola a Szent Anna kápolna mögött, a jelenlegi Invitel Zrt. helyén állt.

Már nem áll a diófa az emléktáblával, amely hirdetné az emlékezetet, feledésbe merült a fiúiskola élete, s annak tanítóvezére Gubicza Lajos. Őrizzük meg emlékét, emlékezzünk a Veszprém város és a megye életében – a mintegy száz évvel ezelőtti – kimagasló teljesítményt nyújtó, országosan is elismert tanító, népnevelő Gubicza Lajos, a közéleti egyéniség munkásságára.

Veszprém városa a pedagógus társadalom megbecsülését is hirdethetné, ha a méltó előd Gubicza Lajos tiszteletére a háború martalékává vált emléktáblát pótolná.

FELHASZNÁLT IRODALOM:

- BOTTLIK Zsolt (2002): A németek etnikai földrajzi képének alakulása a XVIII. században a Dúnántúli-középhegység. *Kisebbségkutatás*. 11.
- BONTÓ László (2018): *Áttekintés a veszprémi Jeruzsálemhegy utcaneveinek változásáról*. In: Márkusné Vörös Hajnalka Veszprémi Kaleidoszkóp IV. Jeruzsálemhegy
- FÖLDESI Ferenc (2020): A „spanyolbetegség” Veszprémben. *Veszprémi Szemle*, 2020/2. 137–153.
- GUBICZA Ilona (2012): *Gubicza családok évszázadai*. Veszprém.
- GUBICZA Ilona (2013): Gubicza családok kapcsolódása Veszprémhez, *Veszprémi Szemle*. 2013/2. 39.
- GUBICZA Ilona (2016): Családjaim története. *Honismeret* 2016/3. szám 81–82.
- MNL VeML a III. sz. Római Katolikus Fiúiskola Veszprém iratai. XXIV. 501.
- MOLNÁR János (2013): Gubicza Lajos életének kutatása. Kézirat. Veszprém.
- MOLNÁR János (2011): A Szent Anna Római Katolikus Elemi Népiskola. *Veszprémi Szemle*. 2011/2.

⁵⁴ MOLNÁR 2011. 34.

„A nagy hadgyakorlat”

I. Ferenc József 1908-as látogatása Veszprémben a helyi sajtó tükrében

MEZEI ZOLTÁN JÓZSEF¹

1908. szeptember 15-én a Monarchia uralkodója, I. Ferenc József Veszprémbe látogatott, hogy személyes részvételével megkezdődjenek a szokásos őszi hadgyakorlatok, ezúttal a Balaton-felvidéken, a „Királynék városa” közelében. Ugyanezen a napon Aerenthal osztrák és Izvolszkij orosz külügyminiszterek a csehországi Buchlauban tárgyaltak. A tét mindkét fél számára komoly előnyökkel kecsegtetett, egyúttal olyan „win-win pozíciót” jelentett, amely egy több mint száz éve megoldatlan problémának vetett volna véget. Amennyiben a Monarchia annektálhatja az 1878-ban már megszállt Bosznia-Hercegovinát, úgy nem gördít akadályt az elé, hogy Oroszország megszerezze a Boszporuszt és a Dardanellákat – a Földközi-tengerre nyíló –, stratégiai jelentőségű tengersizorokat.²

Tanulmányom célja, hogy egyrészt bemutassam az európai nagyhatalmi, dinasztikus érdekek által vezérelt politikai helyzetet, amely e történet háttérét adja, majd ennek összefüggésében betekintést kínálok a veszprémi – egyébként Magyarországon ritkaságszámba menő – „királylátogatás” és „a nagy hadgyakorlat” részleteibe. Ehhez segítségül hívom a lokális közösségi emlékezet fórumait, a korabeli sajtót és egyéb dokumentumokat, amelyek képet adnak a király fogadtatásáról, az iránta és a dinasztiahoz való hűség megnyilvánulásairól. Végül szólnék mindarról a hosszú távon is érvényesülő investícióról, amit a koronás fő látogatása nagymértékben előmozdított Veszprémben.

¹ Mezei Zoltán József teológus, zsidó kultúratörténész, dokumentumfilmes, szerkesztő. Magyarország vidéki zsidóságának deportálását megörökítő dokumentumfilm-sorozatok (Bárány László rend.: *Soá napja; KL Auschwitz*) forgatókönyvírója, szerkesztője. A világhírű veszprémi születésű hegedűs, Auer Lipót életéről szóló film (Bárány L. rend.: *Auer – Gyökerek és ágak*) tudományos munkatársa. A Hetek című hetilap és az ATV munkatársa volt, jelenleg a veszprémi zsidó közösséggel kapcsolatos forrásokkal, emlékekkel foglalkozik, ezeket gyűjti kötetbe, *Amíg az ég a föld felett lesz* címmel. Diplomáit a Szent Pál Akadémián és az Országos Rabbiképző – Zsidó Egyetemen szerezte.

² DIÓSZEGI 1997. 220.

A „keleti kérdés” és az annexió válság kibontakozása

A XVIII. század végére a korábban világhatalmi babérokra pályázó Oszmán Birodalom, Európa „beteg embere” – ahogy később I. Miklós cár nevezte –, az európai dinasztikus hatalmi politika egyik ütközőzónája lett. Az oszmán kérdés szorosan összefüggött a tengerszorosok státuszával: mely hatalmak, milyen feltételekkel használhatták a Fekete-tenger és a Földközi-tenger közötti vízi utat. Oroszország és Ausztria a térség felosztását fontolgatta, Anglia érdekeit azonban sértették az orosz terjeszkedési törekvések, s ezzel létrejött egy hosszú távon lezáratlan geopolitikai probléma, az ún. „keleti kérdés”.³ Ez a dilemma a napóleoni háborúkkal kezdődően egyre sarlatosabbá vált.

A XIX. század közepén Oroszország úgy vélte, hogy keleti terjeszkedését illetően – az 1849-ben nyújtott segítségéért cserébe – számíthat a Habsburg Birodalom támogatására. Ez a reménye azonban szertefoszlott,⁴ így az Oszmán Birodalom ellen folytatott és elbukott krími háborút lezáró 1856-os párizsi békével, a győztes oldalon álló Anglia és Franciaország szándékai valósultak meg: Oroszország elveszítette azt a jogát, hogy hadiflottát állomásoztasson a semlegesnek nyilvánított Fekete-tengeren.⁵

II. Abdul Hamid szultán uralkodása idején, a dinasztikus és vallási diktatúra alternatívájaként az Oszmán Birodalomban is felütötte fejét a nacionalizmus. Az ifjútörökök a dinasztikus államból racionális, szekuláris nemzetállamot kívántak létrehozni. A birodalom területén, Anatólián kívül azonban nem éltek törökök, így a mozgalom törökellenes ellenállást váltott ki a különböző etnikumok körében. Mindez később hozzájárult a soknemzetiségű Oszmán Birodalom széthullásához.

Az ifjútörök mozgalom szervezkedése aggodalommal töltötte el a Monarchia politikai elitjét, ezért az 1878 óta „ideiglenesen megszállva tartott” Bosznia-Hercegovina ügyét mielőbb rendezni akarták, jöllehet az oszmánok ekkor már nem Anglia szövetségesei voltak (mint egykor, a krími háború idején), hanem Németországé, mivel száz éves ellentét után megtörtént az angol–orosz kibékülés és érdekszféráik elhatárolása.⁶

A Monarchia e sürgető helyzetben, 1908. szeptember 15-én tett ajánlatot Aerenthal osztrák külügyminiszteren keresztül, Izvolszkij orosz külügyminiszternek Bosznia annexiójára, cserében a tengerszorosokért. Az oszmánoktól elhódított új szerzemények a magyar korona részét képezték volna, és ez „a birodalmon belüli pozíciónyereség” – Diószegi István történész szavaival élve – „megerősítette volna a magyar politikai vezető réteg gyengülő birodalomtudatát, és új erővel töltötte volna fel a ha-

³ DIÓSZEGI 1997. 15.

⁴ DIÓSZEGI 1999. 19.

⁵ VADÁSZ 2011. 388–389; 550–551.

⁶ Id. mű, 554.

nyatló dualista struktúrát”.⁷ Izvolszkij pedig a maga részéről úgy gondolta, hogy miután az angol–oros viszony időközben amúgy is rendeződött, a tengerszorosok megszerzése nem fog politikai bonyodalmakba ütközni. Ebben azonban – mint végül látni fogjuk – tévedett.

„Felséges Urunk, üdvözlégy!”⁸

Ferenc József 1908-as magyarországi látogatásának középpontjában az Osztrák–Magyar Monarchia évente megrendezésre kerülő őszi hadgyakorlata állt. Veszprém számára az esemény kiemelkedő jellegét mégis az adta, hogy a 78 éves király, aki osztrák császárként ekkor ünnepelte hatvanadik évfordulóját,⁹ több mint fél évszázad – vagyis 1857-es országjárása – óta, először lépett a városba.¹⁰ Az uralkodó 1912-ig minden évben részt vett a „királygyakorlatokon”, és ez alkalommal is személyesen jelent meg.

A Legfőbb Hadúr 1867 után, a birodalom egészének alkotmányos alapokra helyezésekor sem volt hajlandó lemondani a fegyveres erők feletti rendelkezés jogáról. Kizárólag ő döntött hadüzenetküldés és békekötés dolgában is. A Monarchia közös hadügyminiszterének hatásköre csak a hadügyi igazgatásra terjedt ki, a közös hadsereg és közös haditengerészet irányítására nem. Az abszolút uralkodó eszményét maga elé tűző Ferenc József teljes mértékben azonosult a birodalmát összetartó és annak minden szegletében rettegett hadseregével.

⁷ Id. mű, 220.

⁸ A *Veszprémi Hírlap* 1908. szeptember 13-i száma köszöntötte így a királyt vörös-fehér-fekete szegéllyel körbefuttatott címlapján. (A folyóiratcímekeket és az idézeteket minden esetben az eredeti helyesírásnak megfelelően közlöm. MZJ.)

⁹ *Veszprémi Hírlap*, 1908. máj. 10. A császári jubileum. 4.

¹⁰ A király hosszú ideig elkerülte Veszprémet, míg végül az újabb látogatásra sor került. Az 1899. szeptember első felére, Pápa környékére tervezett hadgyakorlat a nagy esőzések miatt elmaradt. Bár az 1901. szeptember 5-i *Budapesti Hírlap* „veszprémi hadgyakorlatról” írt (5.), a szeptember 5-én Budapestről Zircre látogató és két napig, szeptember 7-ig Vajda Ödön zirci apátnál vendégeskedő király a Hajmáskér és Öskü határában felavatott új tüzérségi löteret tekintette meg – a megyeszékhelyen nem tette tiszteletét. (*Budapesti Hírlap* 1901. szept. 6. A király Zircen.4–5; *Budapesti Hírlap*, 1901. szeptember 7. A király Veszprém megyében. 4–5.) A zirci vizit, majd rövid schönbrunni pihenő után az uralkodó ismét hadgyakorlatra volt hivatalos, ezúttal 1901. szeptember 12. és 18. között Délnyugat-Magyarországon. Az utolsó napon a királyt néhány órára Pécs városa látta vendégül. (*Budapesti Hírlap*, 1901. szept. 5. A király úti programja. 5–6; *Tolnavármegye*, 1901. szept. 1. Rendkívüli közgyűlés. 2.) Az 1857-es látogatásra hivatkozik: *Veszprémvármegye*, 1908. szept. 20. A király Veszprémben. 1.; *Veszprémi Ellenőr*, 1908. szept. 5. Királyvárás. 1–2.

Veszprémi fogadtatása azonban a legkevésbé sem volt hűvös – sőt, inkább nyájas és szeretetteljes, mint fiú: értsd a hű és rajongó alattvaló és gondos, törődő atya: az idős uralkodó közötti viszony. A helyi sajtó nem is igen vágyott e szimbólumrendszer keretein túlra; rendre a királyai iránti kilencszáz éve töretlen hagyományos magyar hűségre és a nemzeti tradíciókban gyökerező, az uralkodó és a szent korona iránti ragaszkodásra hivatkozott. A retorika azonban a jó ízlés korlátait feszegetve hol transzcendens magasztalokba szárnyalt: „*ne nézd külsőnket: – szívünkbe tekints*” – hol pedig váratlan éteri bukfencet vetve a banalitás talaján landolt: „*Ha az érzelmek olyanok volnának, mint a villany, mely a levegőben terjed s távolságot nem ismerve megszólaltatja a messzeségben levő telepet: akkor már most megéreznéd, Felséges Urunk, ott, országunk szívében azokat a hullámokat, melyek innen, a mi igénytelen városunkból Feléd áramlanak a mi lelkünkben.*”¹¹

A hevült pillanat ihlette metaforát a kor és a szituáció magyarázza: amint a tavábbiakban még visszatérek rá, a megyeszékhely (és mindenekelőtt a hírlapíró) fantáziáját ezekben a napokban szemmel láthatóan az újmódi vívmány, a villanyáram veszprémi bevezetése foglalkoztatta.

Míg bizonyos országos orgánumok azt feltételezték, hogy a Balaton környékén összpontosított roppant, 140 ezer főt számláló és a kor legmodernebb haditechnikáját felvonultató hadsereg a császári jubileum tiszteletére gyűlt össze, más sajtókörök a nemzet nevében sietve leszögezték, hogy az osztrák császár jubileumához semmi közük.¹² Összességében mégis jóleső érzéssel nyugtázták, hogy a hadi eseményekkel járó hatalmas kiadások magyar földön esnek meg.

Az országosan is bőséges publicitást élvező veszprémi események tudósításán egyébként elsősorban a város két korszakos ívű hetilapja osztozott. Ily módon a lokális emlékezet hagyományozása is jelentős részben a veszprémi püspökség tulajdonában lévő *Veszprémi Hírlap* és a Horváth Béla ügyvédjelölt által birtokolt rivális *Veszprémvármegye* beszámolóira hárult.¹³ Ferenc József látogatásáról hasonlóan nagy terjedelemben (olykor még részletgazdagabban és élesebb szemmel) számolt be Hupka György lapja, a rövid életű *Veszprémi Ellenőr* is.

¹¹ Mindkét idézet: *Veszprémi Hírlap*, 1908. szept. 13. „Felséges Urunk, üdvözlégy!” 1.

¹² *Tolnai Világlapja*, 1908. máj. 17. Fejedelmek hódolata. 795. (Júliusi előrejelzések még 100 000 főről tudósítottak. *Veszprémvármegye*, 1908. júl. 5. 3.)

¹³ Előbbi, az „Egyházmegyei Iroda hivatalos közlönyét” ebben az időszakban Kertész Kálmán r. k. lelkész, újságíró szerkesztette, míg utóbbit, amely a „Független politikai hetilap” alcímet viselte, dr. Fischer Miklós és dr. Sándorfői Kázmér ügyvédek. Az esemény országos visszhangját jelzi, hogy a Teréz körúti Bonbonniere-ből éppen akkoriban az Andrassy úti Modern Színpadhoz igazolt Nagy Endre (akinek később saját nevén működött itt Cabaret-ja) több estén át parodizálta „Manöver a cabaréban” című kis jelenetében a veszprémi hadgyakorlatokat harmadmagával, Bársony Istvánnal és Sajó Gézával. (*Népszava*, 1908. szept. 23. Uj paródia. 5.)

A király érkezéséről szóló legkorábbi hírek már április környékén szállingóztak a Veszprém megyei lapokban, ahol egyéb magas rangú vendégekről is beszámoltak: „[...] a szálláscsináló bizottság [...] megnézte a püspöki palotát és a kanonokok házait, hogy tervezeteket készítsen a vendégek elszállásolására”¹⁴ – tudósított a *Veszprémi Hírlap*.

Az uralkodói vizitáció egy apró meghülés miatt kis híján elmaradt, de augusztus végén, hosszas találgatások után már megnyugtató hírek láttak napvilágot a Bad-Ischlben tartózkodó király állapotáról. „A király náthája enyhülőfélben van és hangja könnyü rekedtségtől eltekintve csaknem teljesen tiszta” Vagy: „[...] az idő kissé hűvös volt, a király az ünnepség tartama alatt mégis levetette felöltőjét” – tudósított reménykeltően a *Pesti Hírlap* Bad-Ischlből, ahol Ferenc József az Erzsébet királynéről elnevezett kórház alapkövetésén vett részt.¹⁵ Magyarhonban a királyvárás eseménye azonban ekkorra már kifejtette jótékony hatását.

Városfejlesztés és előkészületek – „A királyváró Veszprém”

A háromnapos királyi látogatás híre friss lendületet adott a közügyekben elfásult, kritikusai szerint maradi szellemű, „sokat gunyolt s a vidéki városok erős versenyében leghátul bandukoló városnak”.¹⁶ Az újságírók tollán közmondásossá váló „veszprémi lassúság” egyszeriben elpárolgott.¹⁷ Új erőre kapott az 1907-ből átörökölt, a városkép átalakulásával is járó korszerűsítő tervek végrehajtása – a megyeszékhely átfogó városrendezéssel készült. Napirendre került a régi lakónegyedek, utcák elbontása, a várost övező földek felparcellázása, új házsorok felhúzása és utcák megnyitása, a csatornázás, az infrastruktúra bővítése, valamint a piacrendezés feladata. A Hosszú utcai régi fahíd helyén betonhíd épült. A városi közgyűlés megszavazta a Fehér Károly kallómalmához tartozó rét megvásárlását, amelyet sétatérre alakítottak. Fokozott tempóban haladt a Szent Mihály székesegyház egy éve megkezdett átépítése, és a Davidikum bővítése, amelynek még a királylátogatás előtt felszentelték a kápolnáját.¹⁸

¹⁴ *Veszprémi Hírlap*, 1908. ápr. 26. Királyunk Veszprémbe. 3–4.

¹⁵ *Pesti Hírlap*, 1908. aug. 29. A király egészséges. 7.; *Pesti Hírlap*, 1908. aug. 30. A király. 8.

¹⁶ *Veszprémvármegye*, 1908. jan. 12. A városháza új képe. 1; Hasonlóan írt vezércikkében a *Veszprémi Ellenőr* (Királyvárás. 1908. szeptember 5. 1–2.) a városról, „mely igen sokban elmaradt egyébb [sic!] városok mögött”. Lásd még: *Veszprémi Hírlap*, 1908. máj. 10. Bontják a házakat. 5; *Veszprémi Hírlap*, 1908. máj. 17. Piacrendezés; Bővül az új telep. 4. *Veszprémi Hírlap*, 1908. júl. 12. Csatornázás. 3.

¹⁷ *Veszprémvármegye*, 1908. aug. 16. Szépül a város. 4.

¹⁸ *Veszprémi Hírlap*, 1908. aug. 23. Az új hid. 5; *Veszprémi Hírlap*, 1908. aug. 2. Városszépítés. 4; *Veszprémi Hírlap*, 1908. máj. 10. A székesegyház építése. 5; majd ugyanezzel a címmel: aug. 2. 4. és aug. 30. 4; *Veszprémi Hírlap*, 1908. szept. 13. A Davidikum. 4.

Szintén az előző év, 1907 júniusa óta folytak a Veszprémi Nemzeti Színház építési munkálatai. Medgyaszay István, akit az utókor „az építészet Bartókja” megnevezéssel illet, terveiben a magyar népművészeti stílust modern építészeti megoldással, vasbeton szerkezeti elemekkel egyesítette.¹⁹

Mindezekhez képest csekélységnek számított, hogy az uralkodó érkezése előtt a Szabadi és Kossuth utcák, a Városház tér, a Gizella tér, a piac és a vár területén 15 vagon bazalt- és dolomitzúalékot terítettek szét, a király bevonulási útját a frissen leaszfaltozott vasútállomás és a püspöki palota között 10 métermázsa porolaj felhasználásával tették pormentessé.²⁰

A városi villanyvilágítás bevezetése viszont a sarkalatos kérdések közé tartozott.²¹ A villany megjelenése előtt Veszprémben 1898-tól acetilén gázhálózat működött,²² a város a közvilágítás kiépítésére még 1907-ben szerződést kötött a Siemens céggel. 1908-ban a diesel-motorokkal üzemeltetett Szabadi úti áramfejlesztővel párhuzamosan telepítették

*A Kossuth utca portalanítása a királyvárás lázában. Fotó: Incze Kálmán.
Forrás: Ország-Világ, 1908. szept. 20. 761.*

¹⁹ MÁRKUSNÉ 2015. 94–96. A színház 1908. szeptember 17-én nyitotta meg kapuit. A megnyitóra természetesen – és mindenek előtt – Ferenc József is hivatalos volt, de a kabinetiroda a hadgyakorlat fáradalmaira hivatkozva lemondta a király megjelenését. (*Veszprémi Hírlap*, 1908. szept. 13. Az új veszprémi színház; A színház megnyitása. 3; *Veszprémvármegye*, 1908. szept. 13. Dr. Sándorfői Kázmér: Veszprém színháza; A színház megnyitása. 1–2. *Veszprémi Hírlap*, 1908. szept. 20. Színház. 6.)

²⁰ *Veszprémi Ellenőr*; 1908. szept. 5. Királyvárás. 1–2.

²¹ Nagyjából a balatoni közvilágítás kiépítésével egy időben. A Siófokon, 1904-ben alapított Balatoni Szövetség ekkoriban vette tervbe, hogy a fürdőtelepek Balatonalmádítól Füredig „villamos világitásra rendezkedjenek be”. (*Veszprémvármegye*, 1908. jún. 14. Villamos világitás a Balaton felső partján. 3.)

²² A gázhálózatba negyvenkét épületet kötöttek be, és 600 méter hosszan 120 köztéri lámpát is rácsatlakoztattak. (VARGA 2009. 926.)

a transzformátor állomásokat és lefektették az elektromos hálózatot. A Wolfram-izzókkal felszerelt utcai lámpák végleges elhelyezését a városi tanácsstagok a saját körzetükben szemlézéssel állapították meg. A beltéri világítást hivatalosan legelőször a frissen felújított püspöki palotába vezették be, egyenesen Ófelsége lakosztályába, ahol – ha az újságoknak hinni lehet – „100 villamos lámpát” helyeztek üzembe.²³

Miközben a város polgársága konstruktív javaslat- és panaszáradatot zúdított a sajtóra, a kornak e közösségi „üzenőfalára”, a *Veszprémi Hirlap* zszurnalisztája frapánisan foglalta össze a megújulás folyamatát:

„Nagyon indokolt [...] a sok javítás, utcaburkolás, építés, tisztogatás, szépités, ami egész városszerte folyik. Ha Ófelsége esetleg egészségi állapota miatt mégsem jöhetne, akkor is nagy hálával tartozunk neki már azért is, hogy szándéka ide jönni, mert ez a körülmény sok olyan munkát végeztet el a várossal, vármegyével, testületekkel és magánosokkal, ami ugyan égetően szükséges lenne amugyis, de valószínűleg még sok-sok esztendeig elmaradt volna.”²⁴

Az aggodalmaskodó hangok ellenére a király látogatása elé végül nem gördült akadály.

A fogadtatás

Az utoljára 1902-ben használt „királysátor” monumentális vasvázát a MÁV két héttel korábban, hat vagonban szállította az állomásra, és extra bért fizetett a munkásoknak a felállításáért. A kalotaszegi varrottasokkal gazdagon díszített, generátorokkal működtethető csillárokkal felszerelt sátorban aranszegélyes baldachin alatt pálmákkal ékesített királyi trón állt. Az udvari vonat számára fenntartott területet zászlókkal és virágfüzérékkel kerítették el.²⁵

²³ A püspöki rezidencián kifejezetten a király fogadására tatarozási és átalakítási munkálatokat végeztek. *Veszprémi Hirlap*, 1908. aug. 9. Lipót Szalvátor főherceg Veszprémben. 3; *Veszprémi Hirlap*, 1908. aug. 15. Királyunk születésnapja. 4. A közvilágítás a tárgyalt időszakban egyelőre próbatüzemben működött. A villanytelep átadása után az áramszolgáltatás 1908. december 8-án indult meg, a fogyasztói bekapcsolásokra pedig 1909-ben került sor. A szolgáltatás eleinte csak este üzemelt, később az egyre fokozódó igény miatt bevezették a nappali áramszolgáltatást is. VARGA 2009. 926–927. *Veszprémvármegye*, 1908. jan. 26. A villamos telep. 2; *Veszprémvármegye*, 1908. márc. 15. WEISZ M. IGNÁC: Villanyvilágításunk. 2; *Veszprémi Hirlap*, 1908. máj. 10. A villamos lámpák. 5; *Veszprémi Hirlap*, 1908. máj. 17. Villamoslámpák. 4; *Veszprémi Hirlap*, 1908. aug. 2. A villanyvilágítás ügye. 4; *Veszprémvármegye*, 1908. aug. 16. A Diesel motorok. 3; *Veszprémi Hirlap*, 1908. aug. 23. A villanyvilágítás. 4; *Veszprémi Hirlap*, 1908. okt. 4. A villamvilágítás ügye [sic!]. 4; *Veszprémi Ellenőr*, 1908. szept. 5. Királyvárás. 1–2.; *Veszprémi Hirlap*, 1908. szept. 13. Villanyvilágosítás, 4–5.

²⁴ *Veszprémi Hirlap*, 1908. júl. 19. A veszprémi királynapok. 4.

²⁵ *Pesti Hirlap*, 1908. aug. 30. A király. 8; *Pesti Hirlap*, 1908. szept. 10. A király itthon. 8; *Veszprémvármegye*, 1908. szept. 13. A királyi sátor. 3.

A királyi sátor. Forrás: Ország-Világ, 1908. szept. 20. 761.

- Rövid idő óta meglehetősen fejlődésnek indulunk, Felség.
- Igen szép, nagyon szép. – felelte a király.²⁸

Ferenc József valamennyi felekezet képviselőjét megszólítással tüntette ki, de csak az izraelita hitközség elnökéhez, Rosenthal Nándorhoz intézett kérdése maradt fenn: „– A hitközség hány lélekből áll, s van-e templomuk?” Egyedül a *Veszprémi Ellenőr* tudósítója tett említést a dologról, de míg más esetekben a párbeszédet – a válaszokat is – többnyire teljes terjedelemben lehozta, a kérdésre adott feleletet ezúttal nem jegyezte le.²⁹

A vasútállomástól a Vár utcáig három diadalívet állítottak fel, mindjárt az elsön az „Isten hozott!” felirattal. A bevonulási utat teljes hosszában díszes árbocok – köztük „élőzöld girlandok” –, tarka lampionok díszítették. A zászlórudakon és a házakon a

Ferenc József udvari különvonata Budapestről Székesfehérváron át, Hajmáskér érintésével szeptember 15-én, kedden 16:30-kor érkezett Veszprémbe. A vármegyei előkelőségeken és a vallásfelekezetek képviselőin kívül valamennyi egyesület és iskola felsorakozott a vasútállomáson.²⁶ Elsőként a király lépett ki az udvari kocsiból, őt Ferenc Ferdinánd főherceg trónörökös követte, aki Hajmáskéren csatlakozott a vonathoz. Utána a kíséret tagjai következtek.²⁷ A szőnyeggel borított peronra lépő királyt percekig tartó viharos éljenzés fogadta. Őfelsége először Hunkár Dénes főispánnal, majd Szeglethy György polgármesterrel váltott néhány szót.

„A polgármestertől azt kérdezte a király: – Halad-e Veszprém városa? Igen jó híreket hallottam, hogy szép fejlődésnek indult a város.

²⁶ *Veszprémi Ellenőr*, 1908. szept. 5. Királyvárás. 1–2.

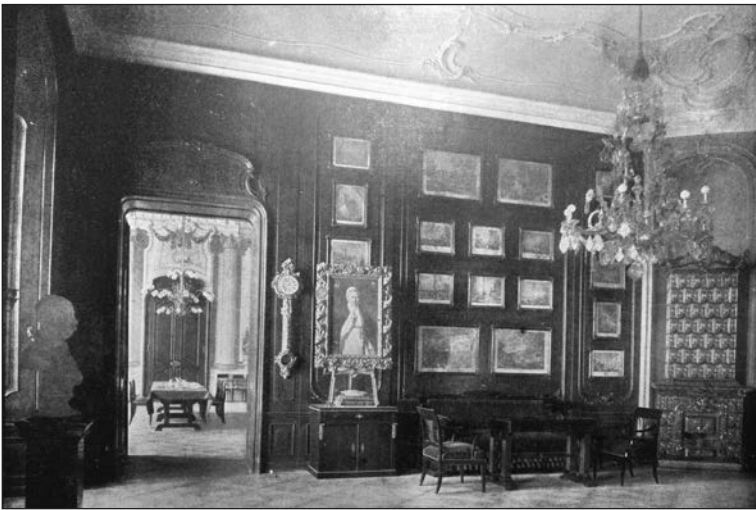
²⁷ *Veszprémi Hirlap*, 1908. szept. 20. A király megérkezése Veszprémbe. 2.

²⁸ *Veszprémi Ellenőr*, 1908. szept. 19. A királynapokról. 2; *Veszprémi Hirlap*, 1908. szept. 20. A király megérkezése Veszprémbe. 3.

²⁹ Olvashatjuk viszont egy-két lappal hátrább, mégpedig vice formájában. „Azt kérdezte a király [...] Rosenthal Nándortól, hogy hány lélekből áll az izr. hitközség? S midőn Rosenthal azt válaszolta, hogy 1600, Ő felsége felkiáltott: »Szent Isten!«” *Veszprémi Ellenőr*, 1908. szept. 19. A királynapokról. 2; *Veszprémi Ellenőr*, 1908. szept. 19. Királynapi vicceket csinálnak nálunk. 4.

nemzeti lobogókon kívül a vármegye fehér-zöld és a város vörös-kék lobogói lengtek.³⁰ A királyi menetet a sokaság „*felhőket elkergető üdvrivalgással*” kísérte. Megrendítő és életre szóló élmény volt a vidéki városka lakóinak az európai viszonylatban is jelentős esemény, még ha nem is jutott mindenkinek zárt, névre szóló fizetős nézőhely az evangélikus templom előtti bástyán.³¹ A nagy kíséret a Vár utcánál megtorpant – a király innen már a megyéspüspök kalauzolása mellett vonult fel a nemzeti színű címeres zászlóval fellobogózott püspöki palotába, ahol az első emeleten nyolc szobát rendeztek be a számára.³²

A megérkezés időpontjára a rezidenciát Bécsből hozott bútorokkal, Wekbecker lovag, udvari szállásmester felügyelete alatt már lakájossá tették.³³ A fogadóteremből egy ajtó nyílt a palota hatalmas teraszára, ahonnan érkezése napján a szemközti Szalay-dombon rendezett tűzijátékot tekintette meg a király, míg a dimbes-dombos város különböző pontjain örömtüzek lángjai lobogtak. Az Erzsébet-szobor körül

*Ferenc József fogadószobája a veszprémi püspöki palotában.
(Forrás: A Veszprémi Érseki és Főkáptalani Levéltár gyűjteményéből.)*

³⁰ A díszítés ügyében az alispán, Koller Sándor két budapesti céggel szerződött: a Linhardtval, valamint a Csathó-Rumboldttal. A költségek a MÁV, a vármegye, a város, valamint a püspökség és káptalan között oszlottak meg. *Veszprémi Hírlap*, 1908. aug. 15. Királyvárás, 3. „*Nemzeti színű zászlók különféle hosszúságban, minőségben és szélességben, címer és címer nélkül legjutányosabban nálunk kapható*” – szólították meg a vásárlókeresletet az elmúlt napokban Nay Mór és Fiai a helyi lapok hirdetési rovataiban. *Veszprémi Hírlap*, 1908. aug. 30. 6.

³¹ *Veszprémi Hírlap*, 1908. szept. 13. Nézőhelyek a királyi bevonulásra. 5.

³² *Budapesti Hírlap*, 1908. márc. 12. Az idei hadgyakorlat. 10.

³³ *Pesti Hírlap*, 1908. aug. 30. A király. 8; *Veszprémi Hírlap*, 1908. aug. 30. Királyvárás. 3.

színes lámpák csillogtak, a középületek nagyobb részét már villannyal világították meg, és este a város főbb útvonalain is kigyúltak a villamos izzók és a vakító fényű ívlámpák.³⁴

A hadgyakorlat

A püspöki palotából hajtattott ki reggelente Ferenc József a város határába, hogy megtekintse a hadgyakorlatot, amit részben a Veszprémtől északkeletre fekvő Hajmáskér közelében tartottak meg.

A Bakony lábáig nyúló hajmáskéri „tüzérségi telep és löiskola” a katonai kincstár által megvásárolt 8700 katasztrális hold területen létesült 1901-ben. A kopár, köves fennsík, közepén a lankás, részben erdős széles völgygel, Magyarország legjelentősebb gyakorlótere lett. Az óriási terület határait kezdetben csak a hosszú póznákon lengő apró zászlók jelezték, azt pedig hogy tüzérségi gyakorlatok zajlanak – csupán a fel- és leszálló jelző léghajók és az ágyúdörgés. A király 1901-es látogatása óta szinte egész város nőtt ki a földből: az ezredtörzs épületével, legénységi kaszárnyákkal, irodákkal, raktárépületekkel, kiszolgáló helyiségekkel, istállókkal.³⁵

A hadvezetőség Hajmáskérra helyezte a szállását. Itt lakott Ferenc Ferdinánd királyi herceg, lovassági tábornok is a szárnysegédjével és sokakkal egyetemben báró Hötzendorfi Conrad altábornagy, a Monarchia haderejének vezérkari főnöke is. Lipót Szalvátor főherceg, Ferenc József veje dr. Palotay Ferenc nagyprépost veszprémi házában szállt meg szárnysegédjével. A hadgyakorlaton kb. kilencven altábornagy, tábornok és magas rangú katonatiszt vett részt, valamint a budapesti 4., a pozsonyi 5., a zágrábi 13. hadtest és a honvédség több hadosztálya. A főhadiszállás irodái a Vár utca 6., a sajtóiroda helyisége a 7. szám alatt kaptak helyet. A Veszprémbe érkező katonaság tömeges elszállásolására a közgyűlés a kényszerbeszállás mellett döntött, ehhez üres középületeket és a régi laktanyát is igénybe vették.³⁶ A hadgyakorlatok

³⁴ *Veszprémi Hirlap*, 1908. szept. 13. Kivilágítás. 3; *Veszprémi Hirlap*, 1908. szept. 20. Nagy emlékek. Este. 4. Valamint: *Veszprémi Ellenőr*, 1908. szept. 5. Királyvárás. 1–2. A *Pesti Hirlap* újságírója szerint a lelkes ünnepi készülődéshez csak a király 1894-es balassagyarmati látogatása volt fogható. *Pesti Hirlap*, 1908. szept. 10. A király itthon. 8. Lásd még: *Veszprémvármegye*, 1908. szept. 13. A királyi sátor. 3; *Veszprémvármegye*, 1908. szept. 13. A város kivilágítása. 4.

³⁵ *Budapesti Hirlap*, 1901. szept. 7. A király Veszprém megyében. 4–5. *Veszprémi Ellenőr*, 1908. aug. 8. Hajmáskérről. 2–4.

³⁶ *Veszprémi Hirlap*, 1908. máj. 3. Közgyűlés a városnál. 3; *Veszprémi Hirlap*, 1908. aug. 15. A nagy hadgyakorlat; Lipót Szalvátor főherceg Veszprémbe. 3; *Veszprémvármegye*, 1908. szept. 13. A hadgyakorlatok és a királylátogatás. 2–3. *Veszprémi Hirlap*, 1908. aug. 23. A katonák nélkülözéséről és a mesterségesen felsrófolt árakról: Katonáink a hadgyakorlaton. 4.

területére csak az alispántól igényelt paszpartuval – igazolvánnyal – lehetett bejutni, ő terjesztette fel a kérvényt a hadvezetőséghez.³⁷

A modern fegyverzenált – új típusú ágyúkat, tábori léghajókat – felvonultató hadgyakorlaton a honvéds csapatok gépfegyverüetege először vetette be percenként 420 lövést leadó új gépfegyverét.³⁸ Az esemény annyiban tért el a korábbiaktól, hogy a csapatok a lefújás idejéig teljes harckészültségben maradtak, ahogy hadiállapot idején szokás.³⁹

Az uralkodó reggel 9-kor kocsizott ki, és a kora délutáni órákig vett részt a hadgyakorlaton. Sokan őrizték emlékezetükben azt a festői jelenetet, amikor a litéri mezőn – Litér és Gelemér között – a király ellovagolt a zágrábi honvédhadosztály és hadosztály-tüzérezred előtt. „Az ősz hadur husz éves huszárhadnagyhoz illő vágtatásban jelent meg hol itt, hol ott a csapatok között, egy-egy szebb századnál dicsérő szavakat vetve oda.”⁴⁰

Ferenc József lóháton járja be a gyakorlat helyszínét.

Forrás: Tolnai Világlapja, 1908. okt. 4. 1582.

A *Veszprémi Hirlap* megelőlegezve a valóságot, úgy harangozta be a „próbaháborút”, mint valami fürdővendégeknek szóló cirkuszi látványosságot. Pontosnak tűnő manőverek leírását szivárogtatta ki a Balaton víztükrén lefolytatott tengeri ütközetről, éjszakai támadásról, Füreden partra szálló gyalogságról és tüzérségről, a tihanyi apátság-nál védekező nehézütegekről.⁴¹ A *Veszprémi Ellenőr* maró gúnnyal állította célkeresztbe a konkurens lap híreszteléseit.⁴² A vármegyei elit fantáziáját mindenestre megragadta a közelgő hadgyakorlatban és az éppen virágkorát élő Balaton-kultuszban együttesen felsejülő lehetőség, és hosszú távú, stratégiai jelentőségű álmokat kezdett szövögetni.

³⁷ *Veszprémi Hirlap*, 1908. szept. 6. Intézkedések a hadgyakorlat idejére. 4.

³⁸ *Veszprémi Ellenőr*; 1908. szept. 5. A nagy hadgyakorlat. 4.

³⁹ *Tolnai Világlapja*, 1908. szept. 20. A királygyakorlatok. 1499–1500.

⁴⁰ *Veszprémvármegye*, 1908. szept. 20. A királyi látogatás. 5.

⁴¹ *Veszprémi Hirlap*, 1908. június 14. Próbaháboru a Balaton mentén. 5.

⁴² *Veszprémi Ellenőr*; 1908. szept. 5. A nagy hadgyakorlat. 4.

„A Balatoni Szövetség legutóbbi választmányi gyűlésén szóbahozták a Balaton mellékén felállítandó katonai nevelőintézet, katonai kórház és Keszthelyen létesítendő nagyobb katonai gócpont kérdését. [...] A küszöbön álló nagy hadgyakorlatok meg fogják győzni az illetékes köröket arról, hogy a Balatonvidéket stratégiaileg ki kell használni, annak nagy jelentőségű pontjait megerősíteni [...] A Balaton nagy kiterjedése megkivánná, hogy azon egy állandó kis hadi flotta létesíttessék, amelynek rendkívüli nagy jelentősége volna háboru esetében. [...] A Balatonvidékét egy bevehetetlen erősséggé lehetne átváltoztatni, amely döntő befolyással volna egy esetleges háboru kimenetelére. De megkivánná ezt a vidék fejlettsége is, amely az új vasúttal rohamosan emelkedni fog.”⁴³

Ezeket az elképzeléseket a Balatoni Szövetségen keresztül, „nemzeti érdekekre” és „igaz magyar hazafiságra” hivatkozva, némi nyomásgyakorlás segítségével kívánták elfogadtatni a régió történelmi múltú mágnaival.

Az új, ekkor már átadás előtt álló balatonvidéki vasút 1909-ben mindenesetre elindult első útjára.⁴⁴ Ezen kívül új vonallal bővítették a veszprémi belső pályaudvart, ami a kereskedelem megélénkülését és a balatoni fürdővendégek tömeges forgalmát biztosította. Iparvasutat is avattak a vármegyében.

A magyarországi hadgyakorlat nyitányával – Ferenc József Veszprémbe érkezésével – egy napon folyt le a buchlaui találkozó Aerenthal és Izvolszkij között. Ám az osztrák–magyar–orosz tárgyalások a tengersizosok jogi státusának revíziójáról – Anglia ellenállásán megfeneklettek. A továbbiakban Izvolszkijnek fontosabb volt az angolokkal kötött szövetség, mint a tengersizosok ügye. A Monarchia számára viszont egyre sürgetőbbé vált Bosznia-Hercegovina megszerzésének kérdése: a nyugat-balkáni tartományok stratégiai hídfőállást jelentettek az Oszmán Birodalomban győztes forradalmat kivívó, terjeszkedni készülő ifjútörök mozgalommal szemben. Így az osztrák–magyar hadsereg alig három héttel később egyoldalú lépéssel annektálta Bosznia-Hercegovinát. Kezdetét vette az Oroszország és a Monarchia között ki-robbanó háború kockázatával fenyegető, 1909 márciusáig elhúzódó annexiós válság. Ekkor vált véglegessé a német–osztrák–magyar szövetség.⁴⁵ „A nagy hadgyakorlat” pedig alkalmas volt arra, hogy betöltse egy teljes fegyverarzenált felvonultató erődemonstráció szerepét a kiéleződött nemzetközi viszonyok közepette.

⁴³ *Veszprémi Hírlap*, 1908. aug. 30. Wenninger Mátyás: A Balatonvidék stratégiai fejlesztése. 3.

⁴⁴ Ez létesített közvetlen kapcsolatot a jutasi állomással, és Balatonalmádi–Alsóörs–Füred irányában a Balatonnal.

⁴⁵ DIÓSZEGI 2002. 58.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- BALOGH Gyula–MOLNÁR Jánosné (2002): *A régi Veszprém képeslapokon*. Válogatás Balogh Gyula gyűjteményéből. Faa Produkt Kft., Veszprém.
- DIÓSZEGI István (1999): *A Ferenc József-i kor. Magyarország története 1849–1918*. Vince Kiadó, Budapest.
- DIÓSZEGI István (1987): *A Ferenc József-i kor nagyhatalmi politikája*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest.
- DIÓSZEGI István (1997): *A hatalmi politika másfél évszázada 1789–1939*. História – MTA Történettudományi Intézete, Budapest.
- DIÓSZEGI István (2002): *Az osztrák–magyar Monarchia külpolitikája 1867–1918*. Vince Kiadó, Budapest.
- GONDA Imre–NIEDERHAUSER Emil (1977): *A Habsburgok. Egy európai jelenség*. Gondolat, Budapest.
- MÁRKUSNÉ Vörös Hajnalka (2015): *Püspökkert*. (Veszprémi Kaleidoszkóp 3.) A Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Megyei Levéltára, Veszprém.
- ROMSICS Ignác (2005): *Magyarország története a XX. században*. (Osiris tankönyvek.) Osiris Kiadó, Budapest.
- VADÁSZ Sándor (szerk.) (2011): *19. századi egyetemes történelem 1789–1914*. Európa és az Európán kívüli országok. Osiris Kiadó, Budapest.

KIVONAT

Veszprém Megyei Jogú Város Települési Értéktár Bizottságának
2015. március 23-án megtartott üléséről készült jegyzőkönyvből:

Veszprém Megyei Jogú Város Települési Értéktár Bizottságának
7/2015. (III.23.) határozata
„A veszprémi vár”
mint kulturális örökség

Veszprém Megyei Jogú Város Települési Értéktárába történő felvételéről

Veszprém Megyei Jogú Város Települési Értéktár Bizottsága megtárgyalta „A veszprémi vár” mint kulturális örökség című felterjesztést és az alábbi döntést hozta:

1. Veszprém Megyei Jogú Város Települési Értéktár Bizottsága egyetért azzal, hogy „A veszprémi vár” mint kulturális örökség a veszprémi Települési Értéktárba felvételre kerüljön.
2. A Bizottság felkéri a Bizottság elnökét, hogy a döntés közzétételéről, valamint a felterjesztő értesítéséről gondoskodjék.

Határidő: A Bizottság által kért kiegészítést követően

Felelős: Brányi Mária alpolgármester, Bizottsági elnök

Végrehajtásért felelős köztisztviselő:

Perlaki Claudia kulturális csoportvezető, Bizottsági titkár

A kivonat hiteles.

Veszprém, 2015. március 23.

.....
Sótonyi Mónika
jegyzőkönyvvezető

VESZPRÉMI ÉRTÉKEK

A veszprémi Vár

GY. LOVASSY KLÁRA – NAGY BALÁZS VINCE –
SOMFAI BALÁZS

A veszprémi Várhegy sajátos természetföldrajzi alakzat: a fennsíkszerű környezetéből nem kiemelkedő, hanem attól meredek falú völgyek által elkülönített hosszúkás hegyhát, amely célszerűen csak egyetlen helyen közelíthető meg.

A Várhegyet e jellemzői, továbbá az ivóvíz elérhetősége és a távolsági utak közelsége predesztinálta arra a történelemben, hogy jól védhető erődített helyé és rangos település színhelyévé váljon. Mint a fejedelmi terület nevezetes pontja, kiemelkedő szerepet játszott a magyar állam és az egyház megszervezése során. Veszprém hagyományosan „a királynék városának” minősült. Veszprém vára a hódoltság korában is nagyon fontos funkciót viselt a magyar végvárak övezetében, nemcsak hadtörténeti, hanem eszmei szempontból is.

A háborús korszakok másfél évszázada után, a XVIII. század elején a béke és az újjáépítés kora köszöntött Veszprémre is. A veszprémi Vár mint történelmi színhely így vált a fél Dunántúlra kiterjedő illetékességű veszprémi püspöknek reprezentatív székhelyévé, valamint a Vár hadi funkcióinak elmúltával a vármegyei közigazgatás és jogszolgáltatás szilárd centrumává.

A papság, az egyházi rend szellemi ereje, az iskolák, a paptanárok szellemi potenciálja, valamint a vármegye által is támogatott hazafias irányú mozgalmak – pl. a magyar jogi nyelv megújítására – a veszprémi Vár kulturális központ jellegét is mind erősebben kidomborították. A városi közigazgatásnak a Vártól való végleges elszakadása (1885) és az új Vármegyháznak is a Váron kívüli megépülte (1887) egyfajta profiltisztulást eredményezett a Vár társadalmi szerepviselésében is. Az ország történetének változatos, gyakran viharos évtizedei után, melyekben a veszprémi Vár is osztozott, az 1980-as évtized hozta el azt, hogy a veszprémi Vár a történelmi múltjához mindinkább méltó társadalmi, közéleti, kulturális életet tudjon felmutatni. A folyamat a rendszerváltás után teljeseedett ki. A veszprémi Vár ma a Veszprémi Főegyházmegye, az MTA Veszprémi Területi Bizottsága, a Pannon Egyetem Modern Filológiai és Társadalomtudományi Kar székházainak, a Vass László Gyűjteménynek, a Boldog

Gizella Főegyházmegyei Gyűjteménynek, a Veszprémi Érseki és Főkáptalani Levéltárnak, a Tegulariumnak, a Várkapu és Vármúzeum, a Dubniczay-palota, a Szaleziánium intézményeinek, a VeszprémFest nevű ünnepi játékok helyszínének az otthona; a Tűztoronytól a Gizella-kápolnáig és a Szt. György-kápolnától a Várkútig és a Veszprémi Panteonig számos további történelmi látnivalót és helytörténeti nevezetességet kínál a város minden polgárának és minden látogatójának.¹

A veszprémi Várat a történelmi múlt erős hagyománya tette Veszprém városi polgári öntudat meghatározó tényezőjévé, és a jelenkor számos ott működő intézménye, a városi nagy rendezvények és a rangos látnivalók a város történeti, turisztikai, idegenforgalmi hírnevének éltetőivé. A veszprémi Vár sok épülete műemléki védeltséget, a Vár és közvetlen környezete mint területrész is műemléki védeltséget élvez, a Várat a Nemzeti Örökség Bizottsága a nemzeti örökség részévé nyilvánította. A Várban emlékhelyek, emlékjelek és műalkotások egész sora, valamint több kiállítóhely is látható. A várbeli templomok és közterületek szakrális használata is élő gyakorlat. A Veszprémbe látogató nagyközönség számára a Vár az egyik legfontosabb vonzerő.

A veszprémi Várhegy földrajzi jellemzése

A veszprémi Várhegy igen sajátos természetföldrajzi alakzat: a fennsíkszerű környezetéből jórészt meredek völgyek által körülvett hosszúkas fennsíkdarab. Délkelet felől a kissé alacsonyabb Piacdombhoz csatlakozik. Északi-északnyugati folytatása a nagyon meredek oldalú és még keskenyebb, viszont alacsonyabb Benedek-hegy. Tulajdonképpen a Várhegy is két részből tevődik össze, egy markánsabb, szélesebb északi részből – itt épült fel a történelmi időkben az eredeti vár, később: Belső-Vár – és a lényegesen keskenyebb Külső-Várból. Fontos körülmény még, hogy a Várhegynek a két ellenkező végén vannak a viszonylag magasabb területrészei, vagyis a Várhegy felszíne közép felé enyhén lejt. Ennek megfelelően a Várhegynek elsősorban a két végén keletkeztek erődített pontjai a történelem során, északon a bástyafoknál (a „Világvégén”), illetve a templomok tájékán és délről a Tűztoronymnál. Kétségtelenül a Tűztorony körül található a Várhegy legmagasabb pontja ma is.

A Várhegyet délnyugatról a Hosszú-völgy választja el a Jeruzsálemhegytől, a völgy alján az egykori Ördög-árok vizével. Nyugatról a Betekints-völgy húzódik, alján a Vár felé közelítő Séd-patakkal, mely a Várhegy és a Benedek-hegy együttesét éles kanyarokkal megkerülve kelet felé távozik a Buhim-völgyön keresztül. A Séd északnyugatról a Temetőhegyet, északról-északkeletről a Csapószert különíti el a Vártól.

¹ A Várban található épületek tulajdonviszonyában az értéktári előterjesztés leadása és a publikáció megjelentetése közötti idő alatt több változás is bekövetkezett. A közölt dolgozat az 2015. márciusi állapotot tükrözi.

A hegy anyaga a szomszédos dombok anyagával megegyezően dolomit. Szerkezetileg a Várhegy két, egymással párhuzamos törésvonal közt alakult ki, melyek a Hosszú-völgy és a Buhim futását meghatározták. A hegy belsejében ferdén húzódnak a kőzetrétegek, méghozzá általánosságban kelet–északkelet felé megdőlvén. Ennek következménye, hogy a Várhegy keleti oldalán nagyobb az omlás veszélye és gyakori jelenség a kúszótalaj.

A Várhegy tömbje kb. 380–400 méter hosszúságú (a „Világvége”-várfok és a Tűztorony, illetve a Vár utca töve között). Szélessége változó. A mintegy 180 méteres hosszúságú Belső-Vár szélessége a legmeredekebb szakaszokat tekintve kb. 130–140 méter, a hegy könnyebben beépíthető hátán kb. 80–90 méter, ami máris megmagyarázza a várfalaknak, majd támfalaknak a mind kijjebb való építését. A Külső-Vár keskenyebb, beépíthető sávja a hajdani Régi-Vármegyeháznál eredetileg 50 méter körüli méretűre is beszűkült.

A Várhegynek a környezetébe való szerves illeszkedését bizonyítja, hogy az egyébként ismeretlen korban épített várkút eredeti, rendeltetészerű mélysége megegyezik a Vár alatt folyó Séd vízszintjével.

A hegy platójának tengerszint feletti magassága kb. 255–260 méter. A Séd partjái kb. 225 és 220 méter közötti, ez utóbbi értéket a Buhim-völgybeli nagy kanyarulatánál éri el. A Benedek-hegy tetőpontja 250 méter körüli. A Piacdomb, amely a Vár felé szintén lejt néhány métert, az Óváros tér keleti ívében keresendő legmagasabb pontján is 255 méter alatt marad.

A szomszédos dombok közül a Jeruzsálemhegy háta 250–260 méter tengerszint feletti magasságú, a Temetőhegynek a párhuzamos utcákkal beépült, viszonylag lapos háta éppen 250 méter feletti, a Csapószer lankásabb része is 250 méter körüli. Bizonyos, hogy a Várhegy mint erődített hely számára a Jeruzsálemhegy jelentette a legnagyobb veszélyt, mivel egy szinten van vele és ez esik hozzá a legközelebb, a Vár nyugati falaitól alig 100 méterre már állhattak ellenséges ágyúk. Valóban, innen érte a legtöbb ágyúzás is a hódoltság korában. A Cserhát, illetve a Giricsesdomb 250–260 méteres domboldalai helyzetüknél fogva, a 250–255 méteres magasságú Szalay-domb pedig a Vártól való nagyobb távolsága (600–700 méter) következtében jelentett kisebb veszélyt rá. Nyilvánvaló, hogy a veszprémi Vár a középkorban, az ágyú előtti korok viszonyai közt élte fénykorát, erre predesztinálta mérete, alaprajza, a tájban való elhelyezkedése.

Elteltekintve a várostromoktól, a Várnak jól felszerelt hadi gépezettel való megközelítésétől, a veszprémi Vár mégis nehezen megközelíthető erődített helynek számított. Mindenekelőtt a hegy meredek sziklafalai és a folyóvölgytel majdnem teljes körbevétele miatt. A Várhegyet mérete, alakja és hátának csaknem megközelíthetetlen mivolta, továbbá az ivóvíz elérhetősége és a távolsági utak közelsége tette vonzóvá védelmet igénylő megtelepedésre és ezért erődítésre. Hasonló természeti adottságú

és hasonló társadalmi igények kielégítésére kínálkozó helyszín nincsen a közelebbi környéken.

Némiképp hasonló jellemzőjű helyek kissé távolabb találhatók, nem véletlenül, város helyé válva [Hölgykő vára (Városlőd), Essegvár (Bánd), Csesznek vára, esetleg Bakonyújvár [Bakonyszücs határában)].

A meredek sziklafalak adottsága, megtoldva a kifejezetten hosszúkás, leginkább egyutcás alaprajzzal, a veszprémi Várhegyet és Várat – különböző mértékben – rokonítják a budai Várhoz, főleg annak déli, keskenyebb részéhez, Árvavárhoz (a Kárpátokban, Szlovákia), a horvát Tinninhez (Knin, Dalmáciában), vagy akár a Fekete-tengerbe benyúló Kaliakra-fokon álló erődítéshez (Dobrudzsában, Bulgária). A felszínbe bevésődött folyóvölgy által körbevett Veszprém hasonló adottságú topográfiai testvére lehet még – más-más léptékben – Pazin (Pisino, Isztriában), Bautzen (Felső-Luzsacában, Németország), vagy akár a svájci főváros, Bern városmagja is. Ezek a hasonlatosságok többet jelentenek a látványosságnál, a turisztikai nevezetességnél, mivel valahol a településtörténeti párhuzamok tanúsítványát rejtik, a közös európai történelmi városépítéssel sokban meghatározó formaalkotó elemeit mutatják fel. Ezért fontos a Vár minden valóságos és átvitt értelemben vett kövének megóvása és a Várhoz fűződő hagyományok ápolása és továbbadása.

A veszprémi Vár, mint épített és szellemi örökség

Veszprém város szimbóluma, kiemelt fontosságú szakrális hely, a történelmi idők találkozási pontja, egyházi központ, püspöki és érseki székhely, a magyar királynék koronázási helye, a szellemi élet és művészet fellegvára, a sziklára épült történelem: a veszprémi Vár.

A frank-szláv korban, a IX. században épült Veszprém első keresztény temploma, a Szent György kápolna a vár területén. Veszprém ebben az időben már jelentős erősség volt. A X. században tovább növekedett a város központi, stratégiai szerepe, nehezen bevehető várnak és fejedelmi székhelynek tartották. A város földrajzi elhelyezkedésének, illetve a vár természetes védelmet biztosító mészkő sziklájának köszönhetően valószínűsíthető, hogy már a IX. század előtt is fontos és meghatározó központ lehetett.²

A veszprémi püspökség – feltételezhetően az első (1001-ben már biztosan létező) Szent István által alapított püspökség – központja, a város első keresztény temploma is a veszprémi Várban volt. A X. században, Géza fejedelem korában épült Szent Mihály Székesegyház újjáépítése Gizella királyné nevéhez fűződik. A veszprémi székesegyház a királynék koronázó temploma és temetkező helye volt.³

² GUTHEIL 1979. 27–28.

³ GUTHEIL 1979. 64–66.

Gizella királyné sok időt töltött Veszprémben, az általa építtetett székesegyház mellett, a Gizella-kápolna közvetlen déli szomszédságában épült fel udvarháza, a veszprémi királyi palota, amely a mai püspöki palota helyén állhatott.⁴

Amíg a veszprémi székesegyházzal kapcsolatos kiváltságok a királynék városává emelték Veszprémet, addig a város területén és a várban működő egyházi intézményekben a kor műveltségét magas szinten oktatták, megteremtve a kultúra és a művelődés alapjait. A veszprémvölgyi monostor, a Szent Katalin-kolostor és a várban működő híres veszprémi főiskola jelentős szellemi forrásai voltak a tudomány, a kultúra megteremtésének és ápolásának a püspöki székhelyen. Az Árpád-kori veszprémi Vár legnagyobb díszé és büszkesége a székesegyház mellett a XIII. századi híres jogi főiskolája volt. Közel egy évszázadon keresztül III. Béla korától (1172–1196) 1276-ig működött a veszprémi Várban a veszprémi „studium”, vagyis jogi főiskola, a hazai jogi oktatásnak központja. Minden körülmény biztosított volt ahhoz, hogy a veszprémi főiskola egyetemmé fejlődjön, amikor 1276-ban Csák Péter seregei elpusztították ezt a híres intézményt. A főiskola épülete nagy valószínűség szerint a későbbi szeminárium területén állhatott.

Oktatási funkciót betöltő intézmények voltak a vár területén a már említett 1276-ig működő veszprémi jogi főiskola, a XVII. század második felében a református iskola, majd a XVIII. században megépült szeminárium és az 1711-től a városban működő piarista szerzetesek által fenntartott Veszprémi Piarista Gimnázium.

A XVIII. század közepe lényeges változást hozott a veszprémi Vár topográfiájában. Eszterházy püspök utóda, Acsády Ádám, miután befejezte a székesegyház építését, új püspöki palotát építtetett 1733-ban a belső várkapu oldala mellett. A belső várkapu tetején három toronyszerű építmény állt.⁵ Az új püspöki palota emeleti nagytéremben tartották a megyegyűléseket, a mellette található kisebb helyiség pedig vármegyei levéltárként szolgált.

Földszintjét Biró Márton püspök a kispapoknak rendezte be. Acsády és Biró Márton idejére esik a belső várat elválasztó kapu- és falmaradványok elbontása. A végvári korszakban a várat a kisebb házegységek és szűk sikátorok jellemezték. A barokk kor házépítkezései során jellegzetes változások következtek be. Eltűntek a külső vár keleti területére régebben jellemző zsákutcák, a belső vár kettős házsorai a nyugati oldalon, és megszűntek az elaprózott kisebb telkek, elbontották a házakat. A megüresedett helyeken egyházi épületek, közintézmények és magánházak épültek fel. Széles homlokzatú emeletes házakat, a vár falára vagy újabb támfalakra támaszkodó kisebb udvarokat, függőkerteket építettek.⁶

⁴ GUTHEIL 1979. 67.

⁵ Ez a sajátos kialakítása a kapunak azért is érdekes, mert később a megye címerébe is bekerült ez az ábrázolás.

⁶ KOROMPAY 1957. 49–50.

Az, hogy a vár alapvetően barokk külsővel rendelkezik, a XVIII. század püspöki és káptalani építkezéseinek köszönhető. 1723-ban megkezdődött a székesegyház felújítása. 1730-ban a ferences templom, 1733-ban Acsádi Ádám veszprémi püspök által építtetett új püspöki palota, 1741-ben a nagypréposti palota, 1751-ben a Dubniczay-palota, 1754 és 1763 között pedig a vármegyeháza (ma a Veszprémi Törvényszék épülete) követte. Padányi Biró Márton püspök 1750-ben több épület elbontásával kialakította a mai Szentháromság teret, amelyen felállította a Szentháromság-szobrot.

A XVIII. század második felében épültek a kanonoki házak, valamint több barokk stílusú gazdasági és lakóépület. 1776–1778 között Koller Ignác püspöksége idején készült el a barokk stílusú püspöki palota és a püspöki alkalmazottak háza, 1778-ban pedig az aggpapok háza. 1782-ben megépítették a vár északi fokán a Nagyszemináriumot.⁷

A vár legdélebbi pontján található a Tűztorony (korábban Vigyázótorony), amelynek alsó része középkori, felső része pedig 1814-ből való. A Szent Mihály Bazilikát 1907–1910 között újították fel neoromán stílusban.

A vár funkcióját tekintve az évszázadok során erődítmény, szakrális hely, közigazgatási, igazságszolgáltatási és egyházi központ, a tudomány, művelődés és művészet kiemelkedő helye lett.

A vár különböző zenei és művészeti fesztivál, kiállítás tere és otthona ma is. A VeszprémFest (korábban Veszprémi Ünnepi Játékok) már több, mint egy évtizede minden nyáron a különböző zenei műfajok világhírű előadóit hozza el a várba, a püspöki palota elé, a Szentháromság tere. A Vár, mint a Veszprémi Utcazene Fesztivál egyik helyszíne teret ad az amatőr zenészeknek, hogy megmutathassák magukat. A várban található Szaléziánium Érseki Turisztikai Központ (Biró-Giczey Ház) számos konferenciát, kiállítást szervez. A Dubniczay-palotában találjuk a László Károly Modern Képzőművészeti Gyűjteményt, a Vár területén kapott helyet a Vass László Gyűjtemény, a Csikász Galéria, a Gizella Királyné Múzeum és a Hősök Kapuja.

A modern világban sok minden átértékelődik, változik, de a veszprémi Vár a veszprémieknek és a hozzánk látogatóknak is magát a történelmet jelenti.

Műemléki jellemzés

A veszprémi Vár bizonyíthatóan már a bronzkorban lakott volt; ekkor még földbe mélyített lakógödrökben éltek az emberek. A fennsík peremeit cölöpökkel erősített földsáncsal vették körül.

A honfoglalás idején már erődített központ, templom létezhetett itt. A középkorra a várban lévő kőépületeket – az egyházi központot és kerek templomot (későbbi Nagyszeminárium helyén) és a fejedelmi – királyi palotát (jelenlegi Érseki palota helyén)

⁷ BÖSZÉNÉ 2008. 100–104.

külön földsánc is védte. A földsáncok felújításai során fokozatosan, lassan kőfalak emelkedtek, kialakult a külső- és belső vár védelmi rendszere, amelyet Giulio Turco hadmérnök térképe (1570 körül) alapján a vár egyre több pontján sikerül beazonosítani.

A középkori sáncok védte várhegyen a templomokon, néhány nagyobb kőházon túl egészen kisméretű magánházak lehettek. 1696-ban a belső várban 48, a külső várban 49 db lakóépület volt.

A külső vár kapujától a régi püspöki lakig egy utca vezetett, majd ott kettéválva a mai kilátó, illetve a benedekhegyi lejáró felé folytatódott. A belső vár nyugati részén két sor ház volt, a régi püspöki palota és templom között két házsor, a templomtól északra szintén két házsor vezetett. A fensík kiöblösödő részeiben „Térjmeg” utcához hasonló kis közökön lehetett az apró házakat megközelíteni. (ld. Veszprém várának 1759-ben tanúkihallgatások alapján készült helyszínrajza.)

A török ostromok, az 1702. évi védmű felrobbantás, 1704-ben a Heister-féle vár-felégetés nyomán a romos házrengeteget a barokk kori építkezések számolták fel. Kialakult a Szentháromság oszlop körüli tér, szélesedtek az utcák, az épülő barokk paloták 2–3 kisebb épület területére épültek.

A veszprémi Vár meghatározó „átrendezője” tehát a barokk kor volt. Átláthatóságot, a kornak megfelelő infrastruktúrát és értéket teremtett. Köszönhetjük ezt a kor építészeinek: a helybéli Tietharth Józsefnek, Fellner Jakabnak, Petersdorffer Andrásnak, Tummler Henriknek.

A XIX–XX. század építkezései némileg átalakítottak, bővítettek, módosítottak régi házakat, de a várnegyed barokk-alaphangulata megmaradt. Eltűnt a vármegyeház, a „kis kastély”, helyükön bíróság épült. Új szárnyal bővült a piarista gimnázium. Újjáépült a székesegyház (Aigner Sándor 1910), a ferences templom homlokzata, emeletráépítést, egyszerűbb homlokzatot kapott a Nagyszeminárium, historikus épületek jelentek meg. 1938-ban megújult a Gizella kápolna, majd a várnegyed új bejáratot kapott: a Hősök Kapuját. A várhegy „legfrissebb” felfedezése pedig legrégebbi épület: a Szent György kápolna megtalálása volt 1957-ben. A várnegyed műemlékileg védett terület, épületei az Országos Műemlékek Jegyzékében is szerepelnek.

A veszprémi várnegyed mai épületei

Egykori külső vár:

Vár u.1. Ipartestület székháza

Az egykori Fecskendőház emlékét megőrizték a vörös kökeretű kapuívек, a falfülkében álló Szent Flórián szobor, valamint az 1814-ben kialakított homlokzaton a magyar nyelvű kronosztikon: „VárosI poLgárok pénzén épüLe föL e ház. Itt tüzl pusztItás VéDeLeM eszköze áLL”. A felirat felett Veszprém város köbe vésett címere, rajta a kardot kirántó lovas látható.

Hősök kapuja

Az 1939-ben elkészült épület belső terében eredetileg az Ismeretlen Katona szarkofágja állt, később alkalmi kiállításoknak adott helyet. Teljes felújítását követően ma a Laczkó Dezső Múzeum reprezentatív vártörténeti kiállítása látható itt.

Vár u. 2.

A barokk kort megelőző beépítésre jellemző, kisméretű, kétszintes épületet rekonstruáltak a XX. század végén. Volt itt Műemléki Hivatal Kirendeltsége, Tourinform iroda, ma ajándékbolt.

Vár u. 3–5–7–9–11–13.

A Hősök kapujától az utca bal oldalán elkanyarodó kis zsákutcában láthatóak a te-repszinthez alkalmazkodó apró, romantikus épületek, melyek a Vass Gyűjteménynek adnak helyet. A 7. sz. ház nyugati falán mívés napóra látható.

Tűztorony

A legkarakteresebb építmények egyike a várban. A középkori várbástyát 1814-ben – a Fecskendőházzal egyidejűleg – Tummler Henrik tervei szerint építették át a késő-barokk „vigyázó” toronnyá. Csúcspdíszre 1989 óta újra az eredeti.

Vár u. 15–17.

A Simoga-házban, valamint az udvaráról nyíló az épületben (irodák) kapott helyet Művészetek Háza, amely színvonalas időszakos kiállításokkal a Csikász Galériát üzemelteti. Az udvari szárnyban vendéglő található.

Vár u. 4.

Az 1775-ben épült Havranek-ház – ma ügyészségi épület, figyelemre méltó felülvilágító, kökeretes gyalogkapuval rendelkezik.

Vár u. 6

1896-ban épült az utolsó kanonok-házként historizáló stílusban az egykori megyeház istállója, kocsiszínya helyén. A Veszprém Megyei Ügyészségnek ad otthont.

Vár u. 19.

Az 1905-ben épült, oroszlánfejek sorával díszített historizáló Törvényszék, ma a Megyei Bíróság épülete, a hajdani Vármegyeház helyére épült. Főkapuján keresztül az egykori, jelenleg üresen álló veszprémi börtön 5. emeleti szintje érhető el. A hatalmas épület a várhegy nyugati oldala felől látható teljes egészében, kontrasztként az alatta húzódó Jókai utca apró házai felett.

Vár u. 21.

Az egykori Aggypapok háza – Fellner Jakab alkotása 1778-ból – a barokk építészet gyöngyszeme. Az épületben jó ideig a Közgazdasági Technikum oktatása folyt, majd a Megyei Pedagógiai Intézet működött. Ma a Mária Rádió székhelye.

Vár u. 8–10.

Az 1711-től tanító piarista rend egykori iskola-rendház-templom együttese áll. Az iskola alagsora és földszintje 1778-ban, Mária Terézia osztrák császárnő támogatásá-

val épült – előbb 1821-ben, majd 1893-ban bővítették, jelenlegi formáját 1905-ben nyerte el. Utcai homlokzatát emléktáblák: Csikász Imre reliefje az egykor itt tanult Batsányi János költőnk, az intézmény 1956-os mártír tanára, dr. Brusznai Árpád és a piaristák tiszteletére kerültek elhelyezésre.

Az iskolatömbhöz szervesen kapcsolódik a Tiethart József veszprémi kőművesmester által épített egykori piarista rendház, amely évtizedekig a Veszprém Megyei Levéltárnak, majd a Megyei Múzeumi Igazgatóságnak adott otthont. Homlokzatán két falfülkében gyönyörű barokk festmények láthatók: a felső a gyermek Szűz Máriát olvasni tanító Szent Annát, az alsó a rendalapító Kalazanci Szent Józsefet ábrázolják.

A Szűz Mária és Szent Imre tiszteletére felszentelt piarista templom ma a város helyőrségi temploma is, színvonalas egyházi kiállításai sok látogatót vonzanak.

Vár u. 23–25.

Szolidabb, klasszicista püspökségi épületek, részben lakásokkal, részben közösségi funkcióval.

Vár u. 27.

A Szent Mihály Főplébánia historizáló stílusú épülete. Homlokzatának figurális díszei utalnak arra, hogy az Angolkisasszonyok Intézetével és templomával egyidejűleg, 1860 körül épült ki jelenlegi formájában.

Egykori belső vár

Vár u. 12.

Püspöki alkalmazottak háza. A Püspöki palotával egyidejűleg épült a barokk, egy-szintes épület – Fellner Jakab műve –, emeletráépítése az 1980-as években készült.

Vár u. 29.

A hajdani várfalak és három lakóház épütelemeinek felhasználásával 1751-ben elkészült Dubniczay-ház a vár egyik legszebb barokk ékessége. Homlokzatán a felirat: „Non est mortale, quod opto” (Nem halandó az, amire vágyom.) Az 1950-es évekig kanonoki lakások, majd irodák, házasságkötő terem és időszakos kiállítások befogadó helye volt. 2006-tól a László Károly Gyűjtemény, Várgaléria és Tegularium otthona.

Vár u. 31.

1733-ban Padányi Biró Márton földszintes kanonoki házat építtetett, majd 1772-ben Ghiczey István emelettel kiegészítette. Jelenlegi barokk homlokzata ekkor készült. Az épület államosítását követően a Természetvédelmi Hivatal és a Földtani Intézet székhelye volt, ma a Szaléziánus érsekségi látogatóközpont kiállításai, rendezvényei, kávézójának helye.

Vár u. 14.

1767–1778 között, Fellner Jakab tervei alapján épült barokk Püspöki Palota a vár legnagyobb, legimpozánsabb épülete, a mindenkori veszprémi érsek lakhelye, emel-

lett Veszprém város legfontosabb turisztikai célpontja. Az épület homlokzatán az építető: Koller Ignác püspök címere látható.

Belső, kiemelt művészeti értékű tereinek jelentős részét a nagyközönség előtt is megnyitották, időszakos kiállításoknak és színvonalas kamarakonzerteknek is helyet ad.

Vár u. 16.

A XIII. században már létező Gizella kápolna különleges művészettörténeti érték. Az egykori palotakápolna kétszintes volt, a középkori püspökvárból is meg lehetett közelíteni. 1938-ban nyitották meg a nagyközönség előtt. Hálóboltozata, zárókövei, északi falának apostolfreskói méltán vonzzák érdeklődők sokaságát.

Vár u. 18.

A Nagyréposti Ház a vár egyik legszebb barokk épülete. Homlokzatán latin nyelvű kronosztikon olvasható: „LaChrIMae tVae et pII pLoratVs tVI eXaVDItI sVnt” (Sírásod és kegyes jajongásod távolról hallatik 1741). Az épület ma a Római Katolikus Érseki Hivatal.

Szent Mihály Székesegyház

A vár központi helyén már a Veszprémi Püspökség alapításakor templom állt. Az évszázadok harcai, tűzvészei sokszor lerombolták, majd újjáépítették. 1380 után épült altemploma, gótikus szentélye. A török korban szinte teljesen rommá vált, 1704-ben Heister felégettette, 1723-ban a barokk, 1910-ben a ma is látható neoromán stílusban átépült. A „Basilica Minor” rangot viselő istenháza kövei az ezer év történéseit mesélnek egyedi művészettörténeti értékekkel.

Szent György Kápolna

Szent István király Basileosz bizánci császártól kapott Szent György ereklyéjének épült itt a rotunda, valószínű még a székesegyház építését megelőzően. A XIII. században nyolcszögletűre átépítették. A középkor ismert, híres búcsújáró helye volt. Vetési Albert püspök (+1486) ide temetkezett. A török kor csatái, tűzvészek következtében már a barokk kor kezdetére megsemmisült. 1957-ben a véletlen szerencsének köszönhetően bukkantak romjaira.

Küszöbkövébe vésett felirat: „In limi[n]e no[n] sedeto” A küszöbre ne üljete. A legenda szerint itt tett fogadalmat Szent Imre herceg.

Vár u. 33.

Ferences templom (ép. 1730 körül) és rendház (ép. 1776). A Szent István tiszteletére felszentelt templom eredetileg barokk homlokzattal, kis huszártoronnyal épült. Az 1909. április 2-i tűzvész utáni helyreállítással kapta neogót tornyát, a ma látható egyszerű homlokzatát.

A templom szentélye alatti kriptában alussza örök álmát Ányos Pál költő (+1784) az egykori szerzetesek és neves veszprémi polgárok között.

A rendház copf stílusú faragott bejáratán a felirat: „Providentiae divinae sacrum” Isteni gondviselésnek szentelve. Az épület ma Szent Ferenc papi otthon.

Vár u. 35.

Tejfalusi-ház 1775-ből. Az emeletes barokk épület a mai Vár utcából egy hosszú, több kis épületet felfűző „Térjmeg” utcácskával volt megközelíthető. A ház közvetlenül a vár-sziklatömb szélén húzódó „kettős várfalra” épült; ennek nyomai a pincéből nyíló függőkertjében jól érzékelhetőek. Ma a Gizella Királyné Egyháztörténeti Gyűjtemény épülete.

Vár u. 37.

Dravecsház: 1773-ban épült örkanonoki ház, ami Babocsay Ferenc várkapitány háza és a Rosnay-féle ház helyén épült. Ma a Magyar Tudományos Akadémia Veszprémi Akadémiai Bizottságának székháza.

Vár u. 20.

Az egykori Nagyszeminárium – az utca utolsó, hatalmas épülete – Fellner Jakab alkotása, 1782-ből. Az épületet barokk díszeitől egy tűzvészt követő helyreállítás alkalmával fosztották meg, az építményt pedig egy szinttel megemelték. Itt működött az 1948-ban alapított Veszprémi Egyetem első kollégiuma – ma részben újra ezt a szerepet tölti be a Pannon Egyetem oktatási részlegei mellett.

Vár u. 39.

A Körömendyházat 1701–1725 között barokk stílusban építették. 1823 körül klaszicista jegyekkel alakult ki a mai homlokzata. A II. világháborút követően – egyre leromlottabb – lakóház volt, majd az Államigazgatási Főiskola – ma a Pannon Egyetem épülete.

Adatsorok

Az összegyűjtött és felsorolt adatok összeállítása akképpen történt, hogy az egyes felvett tételeket nem kimondottan a tárgya, hanem dinamikája szerint csoportosítottuk. Így előfordul, hogy ugyanaz az esemény több besorolásban is szerepel, pl. a Tűztorony és a Fecskendőház építése/felújítása mint közigazgatási fejlemény, mint építészeti teljesítmény és mint a társadalmi tudatosításra irányuló jelképiség is. Mindez még jobban aláhúzza az összeállítás bővíthetőségét, egyben az egész értéktári felvételi kezdeményezés gondolatébresztő jellegét és hasznos tanulságokra vezető mivoltát. A háttéranyagban a felvett tételek adatforrása is megtalálható.

Egyházi, világi rangemelkedés, közigazgatási, közhivatali fejlemények

Kor, év (napi kelet)	Tárgy
1009 vagy előtte	A veszprémi püspökség megalapítása. A püspökség területe – későbbi nevükön – Veszprém, Zala, Fejér és Pilis vármegyékre terjed ki.
XII. század	A veszprémi káptalan a püspöki és érseki joghatóság alól kivéve, közvetlenül a szentszéknek van alárendelve.
1313	Károly Róbert király felhatalmazza a mindenkori veszprémi püspököt Veszprém vármegye örökös ispáni tisztségével (későbbi nevén: főispánságával).
1552	A török hódítás következtében a püspök és a káptalan, mint a város földesurai bizonytalan időre elhagyják Veszprémet.
1628	Sennyei István püspök visszatér Sümegről Veszprémbe.
1629	A külső-várban felépül a protestáns végvári katonák számára a város legelső református temploma.
1630	A káptalan is visszaköltözik. A káptalannak mint hiteleshelynek a vármegye határain messze túlra kiterjed az illetékessége.
1677	A ferences rend megtelepedése a belső-várban.
XVIII. század	Volkra IX. János, Esterházy Imre, Acsády IX. Péter, Padányi Biró II. Márton, Koller Ignác és Bajzáth I. József püspökök korszaka a veszprémi római katolikus püspökség helyreállításának és a kor-nak megfelelő megújításának ideje.
1711	A piarista rend megtelepítése a külső-várban.
1716	Királyi rendelet értelmében a végváriak vallásszabadsága megszűnik, a református intézményeket a katolikus püspök elűzi a Várból.
1717	A püspök visszakapja a várkapitánytól a palotáját.
1730	Az épülő új püspöki palota szolgál egyúttal megyegyűlések céljára.

1746-tól	A polgári város küzdelme – lényegében földesurai ellen – a szabad királyi városi rangért, amely azonban a rendi korszak végéig (1848) sem jár sikerrel.
1763	A külső-várban elkészül a vármegye önálló székháza.
1773	Koller Ignác püspök halálával véget ér Veszprémben a püspök-főispánok több évszázados kora. Ezután világi személyek viselik a központi államhatalmat képviselő főispáni tisztséget.
1777	Az egyházmegyék átszervezésével határmódosításokra is sor kerül. A veszprémi egyházmegye a győritől megkapja a pápai főesperességet, viszont területeket ad át az újonnan szervezett szombathelyi és székesfehérvári püspökségeknek.
1786–1790	II. József király rendeletére a vármegye székhelye átmenetileg Pápán, átköltözik a hivatali szervezet is.
1817, 1814	A Tűztorony átépítésével együtt megépül a Feckendőház is.
1854	A régi Vármegyeház 1846-tól tervezett átépítése a Hosszú utca felé 1847-től épülő új szárny átadásával fejeződik be, melyet börtönként használnak.
1887	Az új vármegyeház elkészültével kivonulnak a Várból a megyei közigazgatás hivatalai.
1981. szept. 9.	II. János Pál pápa a „basilica minor” címet adományozza a Székesegyháznak.
1993. máj. 30. (püünkösöd)	II. János Pál pápa a veszprémi püspökséget érsekségi rangra emeli. Az egyházmegye főegyházmegyei rangra emelkedik, hozzátartozik a korábbi veszprémi egyházmegyétől leválasztott új kaposvári egyházmegye és a szombathelyi egyházmegye.
2003. máj. 24.	A Kádárta felé megépült új büntetés-végrehajtási intézet átadásával a Vár megszabadul a börtöntől.
2005	A három megyére kiterjedő illetékességű Balaton-felvidéki Nemzeti Parknak a Biró–Giczey-házban működő igazgatósága Csopakra települ át.
2009. okt. 29.	A Szt. Imre-templom (a volt piarista templom) ezután helyőrségi templomként is funkcionál.

Oktatási, tudományos, művészeti, közművelődési fejlemények

Kor, év (napi kelet)	Tárgy
1762	Padányi Biró Márton püspök 6 hivatásos zenészt alkalmaz a Székesegyházban.
1772	A Püspöki Palota elkészültével történelmi léptékű lehetőség nyílik számtalan tudományos és művészeti érték gyűjtésére és biztonságos megőrzésére. A Püspöki Palota ma is az Érseki és Főkáptalani Levéltárnak, az Érseki Könyvtárnak az otthona és sok további kegytárgy, műtárgy, enteriőr őrző- és kiállítóhelye.
1852	Elkészül a székesegyházi kottatárnak mintegy 1100 zeneművet tartalmazó katalógusa.
1935. aug. 12–18.	A Veszprémi Hetek alkalmából egyházzenei hangverseny a Székesegyházban, toronyzene a Tűztoronyból, a versenyző zenekarok tábori miséje.
1948	A Volkra püspök által 1711-ben alapított piarista gimnáziumot államosítják, helyébe az Állami Gimnázium kerül, melynek névadója 1953-tól Lovassy László.
1952	A Volkra püspök által 1711-ben létesített papnevelő intézetet bezárják. A volt Nagyszeminárium épülete egyetemi diákothotná válik.
1957	A közigazgatási szakemberképzés érdekében megszervezik a tanácsakadémiát a volt Nagyszeminárium épületében. Ilyen intézet kezdetben mindössze 3 helyen működött az országban.
1965. máj. 22.	Az I. Országos Kamarazenekari Fesztivál megnyitása, ünnepi fanfárok a Tűztorony erkélyén.
1967. júl. 25.	Veszprém Város Vegyeskarának alkalmi hangversenye a Püspöki Palota lépcsőin, ez a későbbi várkoncertek ötletadója.
1968	Jancsó Miklós „Fényes szelek” című filmje egyes jeleneteit a Várban forgatják.
1968	Az új épületbe költözése során a Lovassy László Gimnázium elhagyja a Várat, helyét a közgazdasági szakközépiskola veszi birtokba.

1970. júl. 22.	Az Országos Filharmónia első várkoncertje Veszprémben.
1978. jún. 14.	A Magyar Tudományos Akadémiának 1972-ben Veszprémben szerveződik az észak-dunántúli területi bizottsága, a VEAB. A székházként kapott Dravecz-házat ekkor avatják.
1979	A megyei levéltár önálló székházat kap a volt Piarista rendházban.
1982	A Wagner-film egyes jeleneteit – Richard Burtonnel – a Várban forgatják.
1985	A Tejfalusi-házban megnyílik a veszprémi püspökség egyházművészeti gyűjteménye (későbbi nevén: Boldog Gizella Királyné Múzeum).
1985	A megyei levéltár II. sz. épületeként megkapja a Havranek-házat, melyet aztán 2004-ig használhat.
1992. jún. 27.	Asztalos István és Kovács Attila Börtönmusicaljének bemutatója a Vár színpadán.
1993	A Várban kap otthont a Művészetek Háza.
1998	A Simoga-házban képzőművészeti kiállítóhely nyílik Csikász Galéria néven.
2000. aug. 19.	Az I. „Vivace” nemzetközi kórusfesztivál gálakoncertje a Várban.
2001. aug. 19.	Kovács Attila Veszprémi miséjének ősbemutatója a Székesegyházban.
2002	A Sobri-film egyes jeleneteit a Várban forgatják.
2003	A Pannon Egyetem több épületet szerez a Várban (bölcészettudományi jellegű tanszékek, ill. kollégium számára).
2003. jún. 7.	A Várban kap otthont a Modern Képtár – Vass László Gyűjtemény.
2005	A megyei levéltár új székházba költözése után a volt Piarista rendházat a megyei múzeumi igazgatóság kapja meg, azonban csak egy évig használhatja.

2006	A Dubniczay-házban kap helyet a László Károly Gyűjtemény és a Magyar Építőipari Múzeum téglagyűjteménye, a Tegularium.
2008	Megürül a volt piarista gimnázium épülete.
2011. szept.	A Biró–Giczey-házban megnyílik az érsekség turisztikai és látogatóközpontja, a Szalezianum.
2013. márc. 18.	Tamás Ákos porcelán Krisztus-szobrának avatása a Benedek-hegy bejáratánál.

Ostromok, megszállások, tűzvészek, a veszprémi Vár szenvedései

Kor, év (napi kelet)	Tárgy
1276	A Csák Péter-féle barbár pusztítás.
1527	Zápolya János ellenkirály elfoglalja Veszprémet. I. Habsburg Ferdinánd király hamarosan visszafoglalja.
1537	Török Bálint elfoglalja Veszprémet.
1538	Ferdinánd király visszaveszi Veszprémet.
1552–1566	Török uralom.
1557	Tűzvész
1593–1598	Török uralom.
1605–1608	Török uralom.
1620	Bethlen Gábor elfoglalja Veszprémet.
1622	Zichy Pál visszafoglalja Veszprémet.
1683	A veszprémi Vár rövid időre a törökkel szövetséges Thököly kezén.
1693	Tűzvész.
1704	Heister császári tábornok feldúlja Veszprémet.
1809. jún. 24.	Napóleon francia katonái néhány napra megszállják Veszprémet.
1810. jan. 14.	A móri földrengés Veszprémben is érezhető. Megsérül a Tűztorony, a Vármegyeház stb.

1848. ápr. 11.	Az osztrák császári katonák elhagyják a várost.
1849. jan. 16.	A császári csapatok megszállják Veszprémet. Január 18-án a templomtornyokon már sárga-fekete zászlók lobognak.
1849. ápr. 26.	A császári csapatok kivonulnak Veszprémből.
1849. aug. 7.	Megint császári lobogó leng a Tűztornyon.
1909. ápr. 2.	Nagy tűzvész a Vár nyugati házsorán és a Váralján.
1919. aug. 16– szept. 4.	Veszprém román megszállás alatt.
1944. márc. 20.	Veszprém német megszállása.
1945. márc. 23.	A város átesik a fronton. A II. világháború hatásai Veszprémben. A várost a háborúban 85 légitámadás éri; a Várban a piarista gimnáziumnak 50%-os az épületkára, súlyos a sérülése a törvényszéknek is.
1956. szept. 5.	A forradalom leverése során a szovjet fegyveres erők Veszprémben utolsóként a Várat foglalják el. Az ellenálló egyetemista nemzetőröknek egy része az akkori diákszállónak (a volt Nagyszemináriumnak) a pincéjébe, a Vár lakói a püspöki palota pincéjébe menekülnek.
1956. szept. 8.	Az elfogott és a börtönben fogva tartott veszprémieket, többségükben egyetemi hallgatókat és néhány oktatót, közel 100 embert a szovjet belügyi hatóságok Ungvárra, majd Sztrijbe hurcolják. Másfél hónap után szállítják őket haza.

Építészet, műemlékvédelem, műszaki fejlesztés

Kor, év (napi kelet)	Tárgy
1723	A Székesegyház barokk stílusú helyreállítása.
1740 körül	A Piarista rendház első épületrészének (az utcára merőleges szárnyak) a megépítése.
1741	Megépül a Nagypréposti palota.
1750	A Szentháromság-szobor felállítása.
1751	Megépül a Dubniczay-ház.

1764	Elkészül Tumler Györgynek és fiának, Henriknek a műve, az Úrkút vizét a Várba feljuttató nyomókút.
1765–1776	Fellner Jakab tervei szerint megépül a Püspöki Palota.
1769–1772	Koller Ignác püspök helyreállíttatja a Gizella-kápolnát. A rekonstrukció hazánk egyik legkorábbi műemléki helyreállításának tekinthető.
1773–1782	Megépül a Nagyszeminárium.
1776	Felépül a Ferences rendház.
1778	Fellner Jakab tervei szerint megépül az Aggpapok Háza.
1811–1814	Elkészül a Fecskendőház.
1811–1817	A Tűztorony megmagasítása.
1828–1836	Megépül a Piarista templom.
1847	A régi Vármegyeház átépítése megkezdődik. Új szárny épül a Hosszú utca felé, mely 2003-ig börtönként funkcionál.
1884	Megépül a piarista rendház nyugati szárnyának földszintje, ezzel bezáródik az udvara. Ez a szárny 1892-ben kap emeletet.
1891	A Tűztorony felújítása.
1893	A piarista gimnázium épületére felhúzzák a 2. emeletet
1898	A város legfontosabbnak számító részén acetiléngázos közvilágítást építenek ki. A 102 db lámpa sora a Tűztoronytól a Komakút térig tart, a gáztartály és a fejlesztő a várkapu közelében volt.
1900	Északról új épületszárnyal bővítik a régi Vármegyeházat.
1902	A piarista gimnázium épületét délről kiegészítik a tornatermet és rajztermet magában foglaló egyemeletes szárnyal. A mai állapot kialakulása.
1905–1906	A régi Vármegyeházat teljesen lebontják, helyére az 1900-ban épült rész stílusában húzzák fel az új szárnyat. Ezzel kialakul a mai homlokzat.
1907–1910	A Székesegyház teljes átépítése.
1908. dec. 8.	Az áramszolgáltatás és a közvilágítás kezdete. A város villamosításakor a Várat a mai Sziklay János u. felől látják el villamos energiával.

1933	A Nagyszeminárium épületére megépítik a 3. emeletet.
1935–1936	Építészeti elkészül a Hősi kapu.
1937–1938	A Gizella-kápolna újabb restaurálása.
1938	A Szt. István-ünnepségek alkalmából díszkivilágítást kap a Tűztorony és a Vár centruma.
1957	A Vár új útburkolatot kap.
1963–1964	Kísérlet a várkút feltárására.
1968–1976	A Székesegyház nagyarányú felújítása. Tetőcsere, az altemplom helyreállítása. A hajó külső falain (északról és délről) „tanúfalak” kialakítása a középkori részletek bemutatására.
1973–1978	A Dravec-ház felújítása a VEAB számára.
1974–1979	A volt Piarista rendház felújítása a megyei levéltár számára.
1983–1989	A veszprémi Vár nagyszabású rekonstrukciója: állapotfelmérés, pincefeltárás, régészeti feltárás, a sziklafelület letisztítása, megerősítése, várfal felújítás, támfal-megerősítés, közműalagút építése, útburkolat helyreállítása stb.
1984	A Tűztorony felújítása.
1993	A Nagypréposti palota felújítása az érseki hivatal számára.
2002	A várkút feltárása.
2005–2006	A Dubniczay-ház teljes felújítása.

**Emlékállítás, elismerés, jelképiség, a lokálpatriotizmus erősítése.
A társadalmi tudatosítás, az idegenforgalmi népszerűsítés ügyei**

Kor, év (napi kelet)	Tárgy
XVIII. század vége	Veszprém vármegye 1572. évi eredetű pecsétjében a megyecímer fő motívuma a tölgyfa hajtása, levelekkel, makkokkal. A XVIII. század végén feltűnő újabb címerpéldányokon megjelenik egy háromtoronyú várfal is, nyitott kapuval, amely minden bizonnyal a veszprémi belső-vár kapujának látványából származik.
1814	A várfeljárón, a Tűztorony alatt megépül a Fecskendőház. A Fecskendőház homlokzatába beépített 15 ágyúgolyó a Vár hősi múltjára emlékeztet minden arra járó.
1817	Emléktábla elhelyezése a felújított Vigyázótornyon (Tűztornyon). „Deus est fortitudo.” (Isten a mi erősségünk.)

1902. máj. 14.	Emléktábla állítása Ányos Pál tiszteletére a Ferences-templom homlokzatán.
1902	Elkészül Pápay Viktor főgimnáziumi rajztanár új műtermes lakóháza (Vár u. 3.). A historizáló jellegű épület az utcát határoló történelmi várfalakra, azok felhasználásával épül meg. Az építkezés a várfalak alapját képező sziklakibúváásokat is meghagyja.
1905-ig	A XIX. század végén világszerte elterjedő képes levelezőlapok (a helyi képes lapok, korabeli kifejezéssel: a „látóképes” levelezőlapok) az idegenforgalmi propagandának nagyon hatékony eszközévé válnak. Az 1905 előtti klasszikus korszakból a megyei levéltárban veszprémi látképpel 28 db található, közülük 15 db a Várat, vagy részletét ábrázolja.
1906	Befejeződik a Törvényszék radikális átépítése. A régi Vármegyeházát alapjáig elbontva, a mai épület 1900-ban létesült északi felével azonos, eklektikus stílusú épületrész kerül a XVIII. századi barokk megyeház helyébe. A kor ízlése szellemében ezzel szinte egyöntetű, monoton egyemeletsoros homlokzatot kap a külső-vár nyugati házsora.
1909	Az 1909. ápr. 2-i tűzvész emléktáblája a papi otthon épületében.
1909	A tűzvészben leégett tetőzetű ferences-templomot neoromán stílusban építik újjá és a rend hagyományaitól eltérő módon építenek hozzá tornyot.
1910. jún. 19.	Emléktábla állítása bronzplakettel Batsányi János tiszteletére a piarista gimnázium homlokzatán.
1910. okt. 4.	A „régí román stílben művészi érzéssel visszaállított és az újraépített székesegyház” felszentelése. A barokk székesegyház teljes átépítése az épített kulturális örökség ápolásának XIX. század végi felfogása szerint történik: a 900 évvel korábbi eredetinek vélt állapot újraalkotásával.
1923. dec. 9.	I. világháborús emléktábla avatása az Ipartestület székházában.
1926	A „Vasplakát” kifüggesztése az Orgonistalak oldal falán. A város első idegenforgalmi tájékoztató táblája, Gutheil Jenő szövegével (két nyelven).
1927	Megjelenik Dornyay Béla Bakony című útikalauza, benne a városnak és a Várnak ma is hasznos, topográfiai rendű leírásával.
1929. szept. 1.	I. világháborús emléktábla avatása a piarista gimnázium épületében.

1936	A Várkút renoválása, megmagasítása és kávéjának felirattal való ellátása: „Civitas ubi olim fontes uberrimi culturae gentis hungarorum eruperant”. (Ez az a város, melyben egykor bőségesen fakadtak a magyar kultúra forrásai.)
1937. okt–dec.	A Veszprémről készült turisztikai film bemutatása.
1937	A Székesegyháznak az I. világháborúban elhurcolt harangjaiból 3-at pótolnak.
1938	Színes utcaterkép adnak ki Veszprémről a Budapest székesfőváros kirándulóvonatai című útikalauz sorozat Veszprémről és Herendről szóló füzeté mellékleteként.
1938	A Gizella-kápolna helyreállítása. Az oltár új felirata: „Őseink hite a jövő reménye.”
1938	A középkori veszprémi főiskola emléktáblájának elhelyezése a Püspöki Palota északi oldalhomlokzatán.
1938	A Vetési-oszlopfő áthelyezése a Vár fokáról (a bástyakilátótól) a belső-vár előtti teresedésre. Felirata: „In Deo faciemus virtutem.” (Isten nevében teszünk jót.)
1939. jún. 11.	Szt. István király és Gizella királyné szobrának avatása. (Ispánky József alkotása.)
1939. jún. 18.	A Hősi Kapu átadása. A Vár, sőt, a város első modern, többfunkciós emlékműje alkotása: a történelmi várkapu (Öregkapu) helyének jelzője + I. világháborús emlékhely a Hősök Termével + tetőterasa kilátóhely.
1940	Szt. Imre szobrának avatása a Szt. György-kápolnánál. (Erdey Dezső alkotása.)
1956. okt. 26.	A forradalom kitörése után néhány nappal a felkelők eltávolítják a Tűztorony csúcsáról a vörös csillagot. A csúcscsúcs nélkül álló toronyra 1957. márc. 12-én – átmenetileg – még a koronás címer kerül vissza.
1958	Megjelenik a II. világháború utáni első turisztikai célú várostérkép (utcaterkép). Melléktérképén, nagyobb méretarányban, egyedül a Vár ábrázolása. Ugyanígy az 1964. évi térképen is. Az 1969-es kiadású várostérkép melléktérképén a Vár már a belvárossal együtt ábrázolva.
1960-as– 1970-es évek	A Várkert a veszprémi ifjúság kedvelt zenés szabadtéri szórakozóhelye.

1967	Kilenc rangos szerzötől megjelenik a II. világháború utáni első igényes városkalauz a Panoráma Kiadó útikönyvsorozatában.
1974	Beöthy István nagyprépost pótolja a Székesegyház 4. hiányzó harangját. A Szt. József-harang (Beöthy-harang) 700 kg súlyú, 110 cm alsó átmérőjű.
1987. dec. 17.	A Vár utca nevének visszaállítása (az 1950. ápr. 4. óta hivatalos „Tolbuhin marsall utca” név helyett).
1988. aug. 19.	Géza fejedelem és István király domborművének avatása a volt Nagyszeminárium falán (Kő Pál alkotása).
1989. jún. 7.	Emléktábla állítása Brusznjai Árpád tiszteletére.
1989	A Tűztorony csúcsára visszakerül a koronás címer.
1996. máj. 4.	Mindszenty József mellszobrának avatása. Elhelyezve a Székesegyházban.
1996	Panteon, merőben újszerű gyűjteményes emlékhely létesül a Tűztorony udvarán. A Panteon mint évente bővülő veszprémi emlékhely legelső táblájának állítása ekkor történik.
1996. aug. 15.	Emléktábla állítása a volt Piarista (kegyestanítórendi) rendházon a magyar oktatás millenniuma tiszteletére.
1996	Művészi kivitelű ivókút létesül a várkapunál a turisták számára.
1997. okt. 25.	Szt. István és Koppány csatája 1000 éves évfordulóján emléktábla avatása a Hősi Kapu kiegészítéseként.
2006. nov. 4.	Az 1956-os forradalom magyar katonáldozatainak tiszteletére állított emléktábla avatása a Hősi Kapu kiegészítéseként.
2011	Emléktábla elhelyezése a volt Piarista gimnázium déli szárnyán a piarista rend veszprémi letelepedésének 300. évfordulója emlékére.
2011	Bronz emléktábla állítása a várkapunál Verancsics Fausztusz tiszteletére.
2013. nov. 7.	A Szovjetunióba elhurcolt '56-os egyetemisták emléktáblájának avatása a Törvényszék homlokzatán.
2014. márc. 15.	Megnyílik a felújított Hősi Kapu, korszerű turisztikai látogatóközponttá alakítva.
2014	A veszprémi Vár utca mint történelmi emlékhely megjelölése két-nyelvű felirattal a Hősi Kapu előtti térségen.

**Szentjeink megbecsülése, kiemelkedő ünnepi alkalmak, nagyobb rendezvények,
rendezvénysorozatok**

Kor, év (napi kelet)	Tárgy
1083	I. László király „oltárra emeli” (szentté avatja) István királyt és fiát, Imre herceget.
1813. dec. 13.	Hangversenyt rendeznek a régi Vármegyeházban a lipcei Népek Csatája osztrák hőseinek emlékére.
1857. május	Királylátogatás: Ferenc József Veszprémben. Ennek alkalmából jelentős „városszépítő” munkálatok: a várfeljáró rendezése (a város főterének bővítése a Bohmayer-ház elbontásával), a Püspöki Palota renoválása stb.
1857. szept. 27.	Első alkalommal lép fel hegedűjátékával a Székesegyházban az akkor 12 éves Auer Lipót.
1896. máj. 11.	Veszprém vármegye a Székesegyházban tartott hálaadó istentisztelettel kezdi millenniumi megemlékezését.
1897. okt. 6.	Gyásztisztelet az aradi vértanúk tiszteletére a Ferenc-templomban.
1908. szept. 15–18.	Királylátogatás: Ferenc József Veszprémben. Az uralkodó a Püspöki Palotában szállt meg.
1935. aug. 11–18, aug. 30–szept. 3.	„Veszprémi Hetek”, a Balaton–Veszprém–Bakony ünnepei. A város első ünnepi hete.
1938. szept. 30–okt. 15.	Szt. István-évi ünnepi hetek. A tervezett rendezvények zöme az I. bécsi döntés (a dél-szlovákiai területsáv felszabadulása) következtében elmarad vagy későbbre tolódik.
1957	Ásatásai során Hungler József tanár és csapata rábukkan a Szt. György-kápolna alapfalaira.
1975	VI. Pál pápa boldoggá avatja Gizella magyar királynét, Szt. István hitvesét (Boldog Bajor Gizella).
1988. máj. 1.	Harangjáték avatása a Tűztoronyban.
1988. máj. 7–8.	A Szent Jobb köszöntése Veszprémben. A négy évtized után újra országos körútra induló erekleve ünnepélyes fogadása.
1988. aug. 15–19.	Szt. István-napi emlékünnepek.

1988. szept. 27–okt. 2.	Nemzetközi oklevéltörténeti szimpozion a VEAB-ban.
1988. okt. 11–12.	A kormányközi Magyar–NDK történész vegyesbizottság legutolsó ülése a VEAB-ban.
1990-es évek	A rendszerváltás után a Gizella-kultusz újjászületik Veszprémben.
1991	A VEAB Széchenyi-emlékülése, loáldás stb.
1992. máj. 7–24.	Az I. Gizella-napoknak, mint a város évente ismétlődő saját ünnepnapjának a rendezvényei. A Gizella-napok főrendezvényeinek színhelye a továbbiakban is általában a Szentháromság tér.
1992. aug. 20.	A Szentháromság-szobor helyreállítás utáni felavatása.
1993. szept. 12.	Hagyományörző lovasok ünnepélyes indulása Lipcsébe a Népek Csatája 180. évfordulója tiszteletére.
1996. máj. 4.	A Gizella-ereklye megérkezése Passauból. A Szent Jobb és a Gizella-ereklye ünnepélyes találkozója a királyi pár házasságkötésének 1000. évfordulója, valamint az egyházmegye fennállásának millenniuma tiszteletére.
1999. máj. 8.	Boldog Gizella ereklyéinek bemutatása.
2001. aug. 17–okt. 23.	42 db Árpád-kori eredeti oklevél kiállítása a Gizella Királyné Múzeumban a Veszprém megyei millenniumi megemlékezések keretében.
2004. aug.	Az I. Veszprémi Ünnepi Játékok (későbbi nevén: Veszprém-Fest) évente ismétlődő nemzetközi modern zenei fesztivál rendezése. Helyszíne rendszerint a Szentháromság tér.
2014.	A végzett honvédségi altisztek ünnepélyes katonai esküje a Veszprém–Jutasi Altisztképző Intézet alapításának 90. évfordulóján a Szentháromság téren.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Válogatott szakirodalmi címjegyzék

A címek felsorolása csak viszonylagos lehet. A tematika szerteágazó jellege miatt szinte korlátlanul bővíthető. Nehézséget okoz viszont az adatok egy részénél tapasztalt ellentmondásosság, pontatlanság.

A veszprémi egyházmegye papságának névtára, 1975. Veszprém, 1975. 424 oldal. Benne az egyházmegye története, plébániatörténetek.

BALASSA László: *Veszprém, várnegyed.* 2., átdolg., bőv. kiad. TKM Egyesület, Budapest, 1999. 24 oldal. TKM Kiskönyvtár 300. sz.

BALASSA László–KRALOVÁNSZKY Alán: *Veszprém.* 2. kiad. Medicina Kvk., Budapest, 2006. 256 oldal. Panoráma – Magyar városok sor.

BŐSZÉNÉ Szatmári-Nagy Anikó: *Veszprém város története a kezdetektől napjainkig.* Veszprém, 2008.

CHOLNOKY Jenő: *Veszprém.* Balatoni Társaság, Budapest–Kalocsa, 1938. Hasonmás kiad.: Szokoly Antikvárium, H. n., é. n. [Veszprém, 1993]. 184 oldal.

DERCSÉNYI Balázs: *Veszprém, Székesegyház.* TKM Szerv. Biz., Budapest, 1982. 16 sztl. oldal. TKM Kiskönyvtár, 120. sz.

DORNYAY Béla: *Bakony.* (Utikalauz.) Turistaság és Alpinizmus Rt., Budapest, 1927. 424 oldal + mellékletek. Benne Veszprémről: 156–191. old.

Emlékhelyek Veszprém megyében. Főszerk.: Bándi László. Veszprém M. Közművelődési Intézet, Veszprém, 1996. 390 oldal.

ERDÉLYI Gyula: *Veszprém város története a török idők alatt.* Veszprém, 1913.

ÉRI István: *Veszprém.* Corvina K., Budapest, 1972. 43 oldal + 40 képpoldal. Műemlékeink sor.

GUTHEIL Jenő: *Az Árpád-kori Veszprém.* Kiad.: Veszprém megyei Levéltár, Veszprém, 1977 [1978!]. 392 oldal + képtáblák.

HUDI József: *Veszprém megyei parasztmozgalmak 1848/49-ben.* Megjelent: Tanulmányok Veszprém megye múltjából. Szerk.: Kredics László. Veszprém M. Lvt., Veszprém, 1984. 337–529. old.

HUNGLER József: *A török kori Veszprém.* Veszprém M. Lvt., Veszprém, 1986. 228 oldal + képtáblák + térképmelléklet.

HUNGLER József: *Veszprém településtörténete.* Eötvös K. M. Kvt., 1988. 384 oldal.

ILA Bálint–KOVACSICS József: *Veszprém megye helytörténeti lexikona.* Akadémiai K., Budapest, 1964. 462 oldal.

KOROMPAY György: *Veszprém.* 2., átdolg., bőv. kiad. Műszaki Kvk., Budapest, 1957. 276 oldal. Városképek – műemlékek sor.

KRALOVÁNSZKY Alán: *Veszprém, Gizella-kápolna.* TKM Egyesület, Budapest, 1986. 16 oldal. TKM Kiskönyvtár, 235. sz.

LUKCSICS Pál–PFEIFFER János: *A veszprémi püspöki vár a katolikus restauráció korában.* Egyházmegyei Könyvnyomda, Veszprém, 1933. 254 oldal. Hasonmás kiad.: Szokoly Antikvárium, 1997.

- Magyarország régészeti topográfiája. 2. kötet: A veszprémi járás.* Akadémiai K., Budapest, 1969. 287 oldal + mellékletek.
- MÉSZÁROS Gyula: *Forradalom és szabadságharc Veszprémben, 1956.* Művészetek Háza, Veszprém, 2001. 574 oldal + mellékletek.
- MOLNÁR Jánosné: „Emlékek nélkül Nemzetnek híre csak árnyék.” [I.] Cikkek és tanulmányok Veszprém megye múltjából. MÖK, Veszprém, 1997. 172 oldal.
- MOLNÁR Jánosné: „Emlékek nélkül Nemzetnek híre csak árnyék”. II. Írások Veszprém megye múltjából. EKMK, Veszprém, 2001. 222 oldal.
- M. TÓTH Antal: *Újra hallom szép szavát. Veszprém zenéje 1762-től a kiegyezésig.* Új Horizont Alapítvány, Veszprém, 1998. 160 oldal.
- SOMFAI Balázs: *A veszprémi Megyeház 100 éve, 1887–1987.* MTVB, Veszprém, 1987. 176 oldal.
- VARGA Béla: *Veszprém város lexikona.* K. n., Veszprém, 2009. 976 oldal.
- VERESS D. Csaba: *Napoleon hadai Magyarországon,* 1809. Zrínyi K., Budapest, 1987. 312 oldal.
- VERESS D. Csaba: *Várak a Bakonyban.* Zrínyi K., Budapest, 1983. 271 oldal.
- Veszprém.* (Útikönyv.) Szerk.: Vajkay Aurél. 2., átdolg. kiad. Panoráma Kvk., 1973. 255 oldal + térképmelléklet.

HELYTÖRTÉNETI BARANGOLÁS

A Séd-völgy „madártávlatból”

SASHALMI DÁVID

Veszprém egy nagyon szép kis város, amit mindenki a saját szemszögéből lát gyönyörűnek. Így egy természetfotós is a maga látásmódjából közelít hozzá, főleg ha kedvenceiről, a madarokról van szó. Város létére Veszprém meglepően gazdag vad- és madárvilággal rendelkezik, ami különösen izgalmas a természetbarátok számára. Az csak hab a tortán, hogy mindez egy történelmi városban, egy kőhajításnyira a városközponttól zajlik. Ha fotózni indulok, próbálok megtervezni az útvonalamat az évnapszagnak, időjárásnak megfelelően. A következő képsorozattal egy általam gyakran látogatott „madárlátta” területeket szeretnék bemutatni. A fotók nem egyetlen túra képei, hanem több túra képeiből készült válogatás, egyfajta emléktár. Céлом ízelítőt adni az itt élő állatokról és magáról a tájról. Séd-völgyi túránkat a Kiskörösi utcában kezdjük, és innen indulunk a Gulyadomb felé.

Még bőven a házak között járunk, máris előkerülnek tollas barátaink. 2019 nyár elején itt találkoztam egy gyanúsan csendben ügyködő szajkóval, aki egy háztetőről méregetett, minden bizonnyal valami zsványságon törte a fejét. A mátyásmadár, mert-hogy ökelmét így is nevezik, nagy csibész a madarak között. Nincs olyan környezet, amihez ő ne próbálna meg alkalmazkodni, és nincs olyan táplálékforrás, amit ne próbálna meg hasznosítani. Rájár a kerti veteményre, gyümölcsre, ha módja van rá, bizony kifosztja a nála kisebb madarak fészket is. Hogy a többi madár gyanúját eloszlassa, az általa gyanúsan viselkedő állatokra, emberekre, gyanútlan természetfotósra szépnek nem éppen mondható „repedt-fazék” hangján hívja fel környezetete figyelmét. Ha a szajkó csendben van, az azt jelenti, éppen ő jár tilosban.

Szajkó (*Garrulus glandarius*)
Veszprém, 2019. június 30.

Kiérve a házak közül, az egyik márciusi reggelen különös társaságba botlottam. Egy mókus és néhány széncinege együtt keresgélt táplálék után az idős feketefenyő-fák tövében. Mindenki azt gondolja, hogy a mókus egy kedves, aranyos jószág és csak a lehullott makk, fenyőtoboz és mogyoró van tőle veszélyben. Valójában, ha módja nyílik rá, ő is fészekrabló. Igaz, a széncinege sem megy egy kis gorombasá-
gért a szomszédba. „A cinege cipője” meséből egy békés, visszahúzódó kismadár képe rajzolódik ki előttünk. Ő azonban sokkal inkább a jurakori raptorok egyenesá-
gi leszármazottjának tekinthető. A téli madáretetőnél, amikor már kifogyóban van a táplálék, kifejezetten agresszíven viselkedik. A nálánál kisebb, gyengébb madarakat

*Európai mókus (Sciurus vulgaris)
és széncinege (Parus major)
Veszprém, 2019. március 30.*

*Őszapó (Aegithalos caudatus)
Veszprém, 2020. március 1.*

(tengelic, kékcinege) akár meg is öli. Feljegyezték azt is róla, hogy bejár a denevérek által lakott barlangokba, az itt lakó denevérekre vadászni. A képen talán nem látszik, de két kifejezetten kemény erdei vagány találkozott és eszerint néha mégis csak megfér két dudás egy csárdában.

A Gulyadombra érve karsztbokor erdő és ültetett fenyvesek foltjai váltják egymást. Ez a vegyes erdei környezet és az állatkert nagy növényevői által idecsábított rovarmennyiség gazdag madárvilágnak kínál lakhatást. Találkozhatunk itt több harkályfajjal, fekete- és énekesrigóval, barázda- és hegyibillegővel, meggyvágóval és az őszapó két alfajával is. Az alapfajjal és az északi alfajjal. Ezeket a kis imposztorokat meglehetősen nehéz lencsevégre kapni, mert egy-két másodpercnél alig töltenek több időt egy helyben.

A fenti kép léte is tisztán a szerencsének köszönhető, hogy sikerült épp táplálkozás közben lencsevégre kapni, valamint összefutni az őszapókkal. Így, telehassal, nem voltak annyira izgágák, és legalább öt másodpercig egy helyben maradtak.

A trianoni békekötést követően az ország akkori fenyőerdőinek nagy része a határon túlra került. Ez után az Alföld és a kopárok fásítása során előszeretettel al-

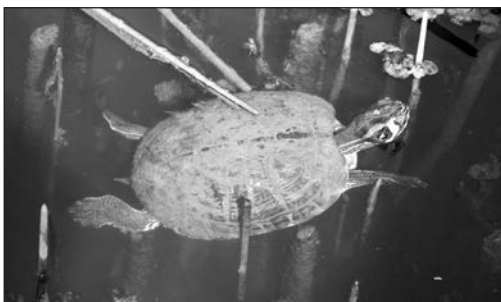
kalmazták az erdei- és feketefenyőt erdőtelepítésre, hogy a magyar faipar fenyőalapanyag hiányát pótolják. Ez ugyan nem járt sikerrel, viszont több madárfajunknak, köztük a két ragadozómadarunknak (a héjának és a karvalynak) nagyszerű élőhelyet teremtett, akik kedvelik a fenyő- és lombos erdők ilyen keverékét.

A Gulyadombi sétaút kitűnő rálátást biztosít a város panorámájára. A sétaútról leereszkedve a Séd-völgyébe érkezünk. Mi az utunkat a város felé folytatjuk, az ellenkező irányban azonban van egy olyan érdekesség, amiről meg kell emlékeznünk. Laczkó Dezsőről, Veszprém kiváló muzeológusáról elnevezett forrás. A legtöbb veszprémi kisiskolás az idevezetett túrák során itt szerzi meg a természettel kapcsolatos első élményeit. Lackó Dezsőnek köszönhetjük a város „legrégebbi lakója”-nak a kavicsfogó álteknősnek felfedezését is.

Magyarország legszebb városi, folyóparti túra útvonala, a Séd-völgy és a hozzá kapcsolódó parkok. Kialakítása a „Kolostorok és kertek a Veszprémi vár tövében” című beruházás keretében 2011-ben fejeződött be, majd a területet átadták a nagyközönség számára. Az A.D.U. Építész Iroda Kft. és a Budapesti Corvinus Egyetem Tájvédelmi és Tájrehabilitációs Tanszéke közösen készítették el a terület fejlesztési tervét. A megvalósítást anyagilag az Európai Unió is támogatta. Az elképzelés alapján összekötötték Veszprém két kiemelt turisztikai helyszínét a Kittenberger Kálmán Növény- és Vadasparkot, valamint a veszprémi Várat. Ehhez a Séd partján (2,3 kilométer hosszú) a kijelölt fejlesztési területen meglévő történelmi és hangulati elemeket használták fel és modernizálták.

Mi most az úgynevezett nyugati kaputól indulunk. Innentől kezdve a történelmi és a természeti emlékek, látnivalók egyvelege fogad bennünket. A szép parkosított patak völgyön végignézve nehéz elképzelni, hogy itt valamikor hadi tábor is volt. A veszprémi vár 1593-as ostroma során Szinán pasa serege itt táborozott, hogy fedezékben legyen a várvédő ágyuk tűzétől. Akkor ezt a területet az Apátnő völgyének hívták. Rövid séta után elérjük a volt Vidámpark területét, ahol a történelmi emlékek különös keveréke fogad bennünket. A szocializmus emlékét őrzik a valamikor társadalmi munkában készült Vidámpark létesítményei. Bal kéz felől a volt Kisvasút esőbeállóvá alakított épülete látható, jobb kéz felől pedig a régi Csónakázó tó. A Séd-patakon át a „Sóhajok hídja”-n keresztül vezet az út. A híd a nevét a „Csárdáskirálynő” című film után kapta, amelynek ez volt az egyik forgatási helyszíne.

A híddal szemben található a kora Árpád-korból származó Veszprémvölgyi apáca kolostor és a jezsuita templom romjai. A híd mellett lévő füves terület meglehetősen sűrűn, elég zajos rendezvényeknek biztosít helyszínt. Ennek ellenére a volt vidámparki Csónakázótó (most dísztó) sokféle állatfaj otthona. A néhány száz négyzetméteres alapterületű tó és nádas fogadta be Veszprém legősibb lakójának késői leszármazottait. Már amikor először is erre jártam, feltűnt a teknősök magas létszáma.

Sárgafülű ékszerteknős nőstény (*Trachemys scripta scripta*) Veszprém, 2019. március 21.

Mocsári teknős hím (*Emys orbicularis*) Veszprém, 2020. június 2.

Sokan valószínűleg itt szabadultak meg megunt házi kedvenceiktől, a sárga- és vörösfülű ékszerteknősöktől, akik meglepő módon kiváló élőhelyet találtak maguknak. Különösen feltűnő volt egy levesestányér méretű páncéllal rendelkező sárgafülű nőstény ékszerteknős. Idén tavasszal, nyár elején új fajjal gazdagodott a tó teknősállománya. Három mocsári teknőst figyeltem meg, egy hímét és két nőstényt. Az őshonos faj minden bizonnyal telepítés útján került a tóba.

A teknősök mellett más vadon élő állatokkal is találkozhatunk nagy számban. A tó és környéke tucatnyi szitakötőfajnak ad otthont. Ha valaki kilátogat a tóhoz, sárga, kék, zöld, barna és vörös színekben pompázó légivadász acsa és más szitakötőfajokban gyönyörködhet.

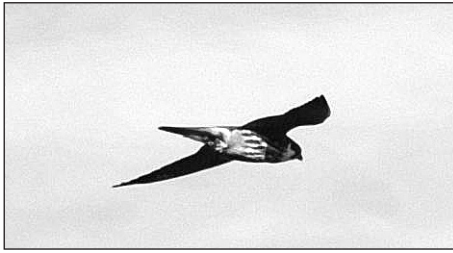
A szép szitakötők nemcsak az embereket csábítják ide, de a rovarrevő madarakat is. Én most mégis egy ragadózómadarat szeretnék bemutatni, aki gyakorta megfordul a tó környékén és őt is a szitakötők vonzzák ide.

Laposhasú acsa (*Libellula depressa*) hím Veszprém, 2019. június 26.

Zöld óriásacsa (*Anax imperator*) Veszprém, 2019. június 26.

*Kabasólyom (Falco Subbuteo)
Veszprém, 2019. július 11.*

Szürkületkor is vadászhat, ilyenkor néha denevért is zsákmányol. Ismert olyan eset, amikor holdfényes éjszakán láttak vadászni kabasólymot. Az élőhely számára ideális. Igaz ő az egyik gyakoribb sólyomfajtánk, megpillantásához azonban kell egy kis szerencse. Ahhoz pedig, hogy jó fényképet tudjunk készíteni róla, ennél többre lesz szükség.

A madár angol elnevezése Eurasian Hobby. Az angol nyelvészek a mai napig vitatkoznak róla, hogy a hobby kifejezés honnan ered. A madár kapta-e a nevét a tevékenységről, vagy a madár adta a nevét a tevékenységnek. Jelenleg az a változat az elfogadottabb, hogy a madár neve volt előbb. A solymászatban többféle madarat használnak, melyek beszerzése a középkorban kiváltságokhoz kötődött. Mivel a kabasólyom beszerzése és tartása viszonylag egyszerű volt, és a madár zsákmányolási listája a verébtől a gerléig terjedt, így népszerűsége tett szert. Főleg a hölgyek és a kevés pénzzel rendelkező fiatal férfiak vadásztak vele. Tanítása nem volt nehéz, a madár nagy kedvvel és rendkívül ügyesen vadászott. Ráadásul rendelkezett egy olyan tulajdonsággal, amivel a többi sólyom nem, egy tojót és egy hímet akár párban is lehetett rejtetni a kiválasztott vadászszákmányra. Leggyakrabban fűjre vadásztak vele. A vadászok többsége azt mondta, ez nem vadászsólyom, csak hobby. Ebből eredően a vele üzőtt tevékenység sem vadászat, csak hozzá hasonló tevékenység. Egyetlen hátrányos tulajdonsága volt, költöző madár. Így ez behatárolta a vele való vadászat időszakát, mivel fő zsákmánya rovarokból áll. Ha a madár olyan időszakban szöki meg, amikor ez nem áll rendelkezésre, óhatatlanul elpusztul.

A tónál a kétéltűek és a hüllők is szép számban képviseltetik magukat. Igaz ők sokaknak „nem szeretem állatok”, de más fajok számára táplálékforrásként szolgálnak.

A kabasólyom gerle alkatú, de annál természetesebb madár. Olyan, mintha egy kis termetű vándorsólymot látnánk vörös gatyában. Népi elnevezése fecskefogó sólyom, ami azt sugallja, hogy apró madarakkal táplálkozik. Gyorsasága és fordulékonyasága miatt képes levadászni akár a sarlósfecskét is. Valójában táplálékának kilencven százalékát a rovarok teszik ki, de megfogja a gyíkot, a kígyót, a békát is.

*Nagy tavibéka (Pelophylax ridibundus)
Veszprém, 2020. július 26.*

*Kockás sikló (Natrix tessellata)
csónakázó tavi stégen
Veszprém, 2016. augusztus 23.*

A tóban több halfaj is él, közülük ket-tő a tó méretéhez képest meghökkentően nagyméretű. Találkozhatunk itt 3-4 kilogrammos pontyokkal és hatalmas 1 méteres testhossz körüli amurokkal, amelyekből akár 25-30-as bandát is megfigyelhetünk a gáthoz közeli tószakaszon. Ragadózóhalat egyetlen egyszer láttam a tóban. Egy nagyjából félméteres csuka rabolt a tó nyugati kijáratánál lévő kis fahíd mellett, de gyorsan zajlott le az esemény, azt is elfelejtetem, hogy fényképezőgép van a kezemben.

Felvetődik a kérdés, hogyan kerültek ezek a halak a tóba? Érdekes módon,

bárkivel beszéltem eddig, illetve próbáltam érdeklődni a haltelepítésre vonatkozóan, senki nem tudott róla, hogy ez emberi tevékenység eredménye lenne. Akkor mégis, hogy kerültek ide a pontyok és az amurok? Létezik egy válasz, amit már több esetben megfigyeltek hasonló tavaknál. Az itt fellelhető vízmadarak telepítették be más vizekről a lábukra tapadt ikrával. Ebben az esetben a tó halászmestere nem más, mint a tőkésréce.

A tőkésréce szint visz a tó életébe, nem igazán zavartatja magát a környék zajosságától. Ahogy a kép mutatja, eredményesen fészkel és szaporodik a tó melletti kis nádasban. A tojók csak a fiókanevelés időszakában tartanak nagyobb távolságot, különben meglepően bizalmas madár. Akár félméteres közelségbe is enged, és szinte pózol a fényképezőgép lenszéje előtt. Ez azért is meglepő, mivel vonuló madár, útja során Veszprémtől akár már 10 kilométerre a vadászok puskái várják.

*Tőkésréce – tojó fiókáival. Veszprém,
2020. július 26.*

A patakpart mindkét oldalán játszótérek találunk a gyerekek nagy örömeire. A fotós is megtalálja a sértány szépségét, járjon erre bármely évszakban, napszakban.

A volt vidámparki kisvasút alagút bejáratát elhagyva, a Betekints-völgy nevezetessége a városi sziklamászó falhoz érünk. Kevés város dicsekedhet azzal, hogy olyan természetes sziklafal található a területén, amely ezen sportág szerelmeseinek gyakorlótereget biztosít.

Saját tapasztalatomból tudom, hogy milyen jó itt a patak és a díszítő vízminősége. Középiszkolás gyakorlataim során többször végeztünk vízminőség vizsgálatot Vali néni (Peresztegi Valéria tanárnő) irányítása alatt. Majd a nyári gyakorlatok során a Pannon Egyetem oktatói (Hubai Katalin és Németh Dávid) irányításával. Még olyan álkérész lárvát is találtunk, amely nemcsak ritkaság számba megy, de egyben kiváló vízminőséget is jelez.

Kérve a Betekints-völgyből jobb kéz felől találjuk a Kittenberger Kálmán Növény- és Vadasparkot. A középkorban ezt a területet Szent Margit szegnek nevezték, a Davidikum feletti dombot ekkor Temetődombnak hívták. A domb tetején állt a Szent Margit templom, amely már 1359-ben búcsújáráhely volt. A templom a török korban elpusztult, helyére először kápolnát építettek, majd 1905-re megépült a jelenlegi Szent László templom. Ezek után az 1938-ban épült Szent István Völgyhíd alatt haladunk át. Jelentősége abban volt, hogy nagyban megkönnyítette a Pápa–Szombathely irányába áthaladó forgalmat. A veszprémiek Viaduktként ismerik és mára a város jelképe. Tovább menve a Kittenberger utcán elhaladunk a Vízvezeteki Gépház és Víziközmű Múzeum épülete előtt. A patak túloldalán találjuk a Davidikumot, ami egy gyönyörű park közepén álló klasszicista épület. Eredetileg Dávid árvaházának neveztek. Névadója, alapítója Zsolnay Dávid, aki a Veszprémi Káptalan kanonokja volt.

Az utunkba eső kis parkok, terek fái, bokrai jó néhány madárfajnak adnak otthont. Közéjük tartozik az erdei pinty is. Fiókái nevelése során 14 napon keresztül fehérjében dús rovarlárvákkal eteti az apróságokat, hogy minél előbb megnőjenek. A fészket elhagyó fiókák mageleségre történő átszoktatása a hím feladata. Bár ez nem mindig jár osztatlan sikerrel.

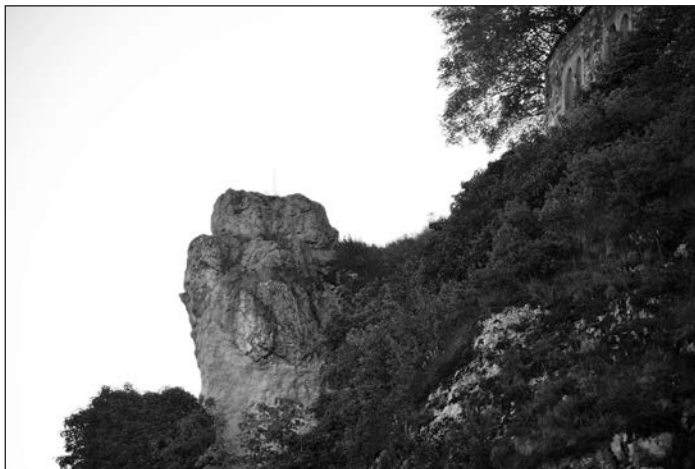
Apa kérek enni!
Veszprém, 2019. május 16.

„Ez, mi ez?”
Veszprém, 2019. május 16.

A Séd partján a Patak tér és a Jókai utca találkozásánál haladt az a fontos kereskedelmi útvonal, amely Buda–Székesfehérvár, illetve Bécs és Itália irányába húzódott. A Séd hídjánál lehetett ezt az utat biztonságosan ellenőrzés alatt tartani és az átmenő-

ket megvámolni. Nem véletlen, hogy itt alakult ki Veszprém első (már az 1055. évi tihanyi apátság alapítólevelében említett) piactere, amit a korabeli források „Beszédkő” néven említenek. Nevét a várhegy Beszédkő nevű sziklájáról kapta, amely alkalmas volt arra, hogy onnan szóljanak a vásári sokasághoz, mivel a vásárnapok egyben törvénynapok is voltak.

*A „Beszélőkő” a korabeli Mész Rádió.
Veszprém, 2020. május 30.*

A Patak térről folytatjuk utunkat, áthaladunk a Miklós utcai házak kertjei és a patak által határolt labirintus szerűen elrendezett kis parkon, hogy megérkezzünk a Margit-romhoz. Itt található a Szent Katalin gótikus zárdatemplom maradványa, amit a veszprémiek Margit romként ismernek. A templom valójában Alexandriai Szent Katalinról kapta a nevét, akit keresztény hite miatt fejeztek le. A templomot a domonkos rend építette, akik 1217-ben telepedtek meg Veszprém ezen részén. Ezt követően a terület a Szent Katalin szeg nevet viselte. Az történelmi tény, hogy IV. Béla királyunk és felesége a mongol veszedelem elhárításához kért mennybéli segítség ellentételezésként egy gyermekét ajánlotta fel. Így került 1246-ban Margit hercegnő 4 évesen Veszprémbe. 1252-ben, 10 évesen kerül el innen. 300 évvel később a kolostort az apácáknak is el kell hagyniuk Veszprém török kézre kerülése miatt.

Mivel a környék kiskertjei bővelkednek öreg gyümölcsfákban, kedvelt fészkelőhelyei ezek a különböző harkályfajoknak. A tojó éppen kirepülésre szeretné rábírní fiókáját, ami ezen a napon nem sikerült, de másnapra a csemete összeszedte bátorságát és megismerkedett a nagyvilággal. Az elhagyott harkályodúkban aztán más madarak költenek a következő években, közéjük tartozik a csuszka. Az ő odú foglalását onnan ismerhetjük fel, hogy a berepülőnyílást sárral ügyesen körbe tapasztja, ezáltal

*Nagy fakopáncs (Dendrocopos major)-
tojó és fiókája. Veszprém, 2020. június 9.*

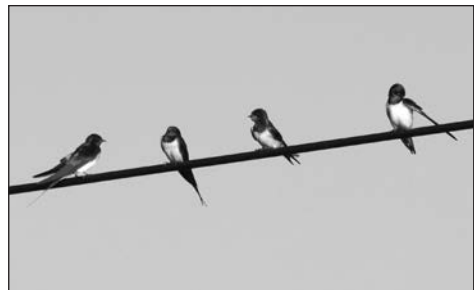
*Csuszka (Sitta europaea)
Veszprém, 2019. április 22.*

leszűkíti, hogy az a saját testméretének feleljen meg.

A Szent Katalin szeg felett magasodik a Benedek hegy. 1593-ban Szinán pasa tüzérsége a végső roham előtt innen is lőtte a várat. A vár ekkor szenvedte a legnagyobb pusztítást. 1552- 1683 között a vár és a város tízszer cserélt gazdát. A Benedek hegy nyugati oldalán látható meredek sziklafalat az öngyilkosok sziklájának is nevezik. A kilátástalan helyzetbe került emberek innen vetették magukat a mintegy 50 méteres mélységbe, majd a szikla alatt elhelyezkedő ház kövezett udvarán aztán halálra zúzták magukat. Az ott élő háztulajdonos mélységesen felzaklatták a történelem és a velük járó hatósági vizsgálatok. Ezért cselekvésre szánta el magát, és az udvarra több kocsis szalmát hozatott. Így aki ezután a mélybe vetette magát, gazdagabb lett egy szörnyű élménnyel, de néhány zúzódással, ficammal megúsza a dolgot. Ezzel kapcsolatos, egy helyi szájhagyomány, amely szerint a Benedek hegy felett hangosan panaszkodó fecskék ezeknek az öngyilkosoknak a lelkei lennének.

Veszprémben három fecske fajjal találkozhatunk. A füsti és a molnárfecskék a családi házas övezetet részesítik előnyben, míg a sarlósfecskék inkább a lakótelepeken találhatnak otthonra. Sajnos mindhárom faj létszáma mára a korábbi létszám felére esett vissza.

A Benedek hegyet megkerülve a valamikori Sárszeg területén járunk, ez a Benedek hegytől keletre eső területet foglalja magában. Idetartozik az Úrkút

*Vándorútra gyülekező füstifecskék
(Hirundo rustica) Buhim völgyben
Veszprém, 2019. augusztus 19.*

sétány, a Szerelem sziget szépen parkosított területe, valamint a Tobak utca házainak és szabadidő kertjeinek gyümölcsösei. Az utca neve a török kor emlékét őrzi. A tobakok bőrkikészítő mesterek voltak. Kecske, birka, a juh és a bárány nyers bőréből készítették a finom kordován és szattyánbőröket. A Benedek hegy keleti oldalán török temető volt.

A patak part kedvelt élőhelye a feketerigónak. Ez a madárfaj 200 évvel ezelőtt kezdte meg azt a folyamatot, amikor erdei madárból városlakóvá vált. Kedves lénye, éneke hamar közkedvelté tette. Sokan tartották kalitkamadárként is. A feketerigó alkalmazkodási folyamata napjainkban is tart, az eddig vándorló madár egyre nagyobb létszámban marad állandóan a területen. Akik ezzel a fajjal foglalkoznak, a következő kérdésekre keresik a választ. A feketerigó teljes faja megváltozik vagy kettéválik a faj? Ez a változás külsőségeiben is megnyilvánul majd? Ma még nem tudjuk a választ. Az viszont tény, hogy ahogy a veszprémi rigóknál is tapasztaljuk, egyre több madáron jelennek meg fehér foltok. Ez a részleges pigmenthiány jelenthet genetikai rokonságot, de jelenthet a városi területhez történő alkalmazkodást is. A feketerigó hím, egy nagyjából 100 forintosnyi fehér folttal a hátán, éppen a fiókái számára gyűjti szorgalmasan a táplálékot.

Feketerigó hím (Turdus Merula)
Veszprém, 2020. július 25.

Feketerigó tojó (Turdus Merula)
Veszprém, 2020. július 26.

A tojón már sokkal több fehér folt látható, éppen ezért esetlegesen összekeverhető az énekesrigóval. Ezért is célszerű fotót készíteni róluk, még ha az gyenge minőségű is, mert otthon alaposan meg tudjuk figyelni és a szakkönyv segítségével el tudjuk dönteni, kivel is találkoztunk a túránk során.

A Sárszegnél kell megemlékeznünk arról is, hogy többen a Veszprém név eredetét egy valamikor itt található kúttól a „Weisbrunntól” (Fehér kút) származtatják.

Túránk végállomása az úgynevezett keleti kapunál fekvő Püspöki pihenő, amely ma városi rendezvényeknek ad otthont. Én azonban azt javaslom, tegyünk egy száz méteres utat még az Árpád utcáig, ahol egy madártani ritkaságnak lehetünk szemtanúi.

A fehér gólya valamikor az ártéri erdők lakója volt és főleg hallal táplálkozott. Ezt az életmódot adta fel, amikor egyre közelebb költözött az emberhez. Táplálékát pedig rovarok, kisemlősök, hüllők és kételtűek alkották. Az ember és a gólya közt egyre mélyebb barátság szövődött. A madár a fészket előbb a gazdasági épületek tetejére, majd az épületek kéményére rakta. A falvak lakóinak nagy büszkesége volt, ha a házuk tetejére gólyamadár költözött. Kedves madarunk megjelent a népdalokban, nagy költőink (Arany János, Petőfi Sándor) versben énekelték meg őket. Valamikor az 1960-as és '70-es években a madár villanyoszlopokra helyezte át fészkeit. Hogy az egyre sűrűbben előforduló áramütés általi halálokat elkerüljék, a Madártani Egyesület és az Áramszolgáltató traverzeket készítettek a fészkek alá.

Énekesrigó (*Turdus philomelos*)
Veszprém, 2020. május 14.

Fehér gólya (*Ciconia ciconia*)
Veszprém, 2019. június 30.

Veszprémben is egy ilyen villanyoszlop ad otthont egy gólyapárnak. Szakközépiskolás korom óta figyelem az itt költő gólyapárt. Rájuk Terray Gyula tanár úr hívta fel a figyelmemet, aki azóta is rendszeresen tájékoztat, ha valami érdekeset tapasztal a fészkek környékén.

Cseperedik a babafuvarosok újabb generációja. Veszprém, 2019. június 16.

A mai kor emberének nagy igénye, hogy közel érezze magához a természetet. Valami oknál fogva, nyugtatólag, pihentetőleg hat számára, ha csak néhány órára is annak közelébe kerülhet. Ezért is örök érvényűek dr. Vertse Albert 1941-ben megjelent kötetének gondolatai. „*Ahol az életnek valami nyoma van, ott a madár, ha csak rövid időre is, megjelenik. Azért mondja a közmondás: ahol még a madár sem jár. [...], ami azt jelenti, hogy kietlen, kopár vidék az, nem embernek való!*”

Kijelenthetjük, Veszprém ennek az ellenkezője, hiszen egy madárparadicsom.

FELHASZNÁLT IRODALOM:

- AMBRUS András–DANYIK Tibor–KOVÁCS Tibor–OLAJOS PÉTER (2018): *Magyarország szítakötőinek kézikönyve*. Magyar Természettudományi Múzeum, Hermann Ottó Intézet Non-profit Kft. Budapest.
- BANKOVICS Attila–KALOCSA Béla (2019): *Gólyák*. Állatkerti kötetek a természetért sorozat. Fővárosi Állat- és Növénykert Budapest.
- BENKE Zoltán: „*Üldözött őslakosok*”. *Magyarország kígyói*. Pécsi Direkt Kft, Alaexandra Kiadója, Pécs, évszám nélkül.
- CSÖRGŐ Tibor–KARCZA Zsolt–HALMOS Gergő et. all (2009): *Magyar madárvonulási atlasz*. Kossuth Természettár sorozat. Kossuth Kiadó, Budapest.
- Günter DIESENER–Josef REICHHOLF (1997): *Kételtűek és hullók*. Magyar Könyvklub, Természetkalauz sorozat. Budapest.
- FAA Judit–SZABÓNÉ VÖRÖS Györgyi (szerk.) (2017): *Séta a történelmi Veszprémben*. Válogatás az Eötvös Károly Megyei Könyvtár képeslapgyűjteményéből. OOK-Press Nyomda, Veszprém.
- Hermann HEINZEL–Richard FITTER–John PARSLow (2000): *Európa Madarai*. Collins képes madárhatározó, Taramix Kiadó Kft.
- Rob HUME (2019): *Európai madarai*. Alexandra Könyvesház Kft, Alexandra Kiadója. Pécs.
- Rob HUME (2003): *Madárvilág Európában*. Panemex Kft. és Grafo Kft. Budapest.
- HUNGLER József (1986): *A török kori Veszprém*. Pannon Nyomda, Veszprém.
- KELEMEN Attila (1978): *Madaraskönyv*. Kriterion Kiskalauz. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest.
- Robin KERROD (1991): *Velünk élő állatok*. Az állatvilág enciklopédiája sorozat. Helikon Kiadó, Budapest.
- Helen MACDONALD (2014): *H is for Hawk*. Winner of the COSTA Book of the Year. First published in Great Britain, in 2014 by Jonathan Cape
- Madárhatározó 2015*. Európa és Magyarország legátfogóbb terepi határozója. Park Kiadó.
- Dr. Rer. Nat. Gottfried MAUERSBERGER (1978): *Urania Állatvilág. Madarak*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- ORBÁN Zoltán (2019): *Madárbarátok nagykönyve*. Cser Kiadó, Budapest.

- PAPP Gábor–KOVÁCS András–TURNY Zoltán (2016): *Magyarország ragadozó madarai*. Magánkiadás, Eger.
- R. T. PETERSON–G. MOUNTFORT–P. A. D. HOLLOM (1986): *Európa madarai*. Gondolat Könyvkiadó, Budapest.
- R. T. PETERSON–G. MOUNTFORT–P. A. D. HOLLOM (1993): *This edition of A Field Guide To The Birds Of Britain And Europe*. Fifth Edition, is published by special permission of Houghton Mifflin Company, Boston, Massachusetts.
- Frieder SAURER (1995): *Szárazföldi madarak*. Magyar Könyvklub. Természetkalauz sorozat, Budapest.
- Frieder SAUER (1996): *Vízimadarak*. Magyar Könyvklub. Természetkalauz sorozat, Budapest.
- Detlef SINGER (2016): *Madarak az etető körül. Megfigyelés, meghatározás, etetés*. Sziget Könyvkiadó.
- Dr. Fritz TEROFAL (1997): *Édesvízi halak*. Magyar Könyvklub Természetkalauz sorozat, Budapest.
- VAS Zoltán (2019): *Darazsak. Gesta Hymenopterorum*. Természetjáró Könyvsorozat. Magyar Természettudományi Múzeum, Budapest.
- Dr. VERTSE Albert (1941): *A kert madárvilága*. A Növényvédelem és Kertészet Kiadása. Stephaneum nyomda, Budapest.

KÖNYVSZEMLE

Hatvan év a katedrán: Tanulmányok Tölgyesi József nyolcvanadik születésnapjára. Szerk.: Csiszár Miklós. Kiad.: Tölgyesi József Barátai és Tisztelői. Veszprém, 2020. – 253 p.

Tíz esztendő szinte észrevétlenül telt el azóta, hogy a széles ívű pedagógiai, közéleti és helytörténeti kutatói pályát befutott dr. Tölgyesi József 70. születésnapja alkalmából készült kötet napvilágot látott. Az aktuális kerek évforduló, a 80. életév betöltése újabb könyv megjelenítésére inspirálta e nagyszerű ember barátait és tisztelőit, amelyben a pályatársak rövidebb tanulmányokkal tisztelegnek a több területen is jeleskedő pedagógus, szerző és kutató előtt. A tollat ragadók között találunk egykori iskolástársat, munkahelyi kollégákat, kutatótársat, történészt, levéltárosokat, pedagógusokat

és helytörténészeket is, akik alkalmanként személyes visszaemlékezéssel vagy családi kötődésre utalva, máskor inkább a választott tárgykörhöz kapcsolódó esszével járultak hozzá a kötet teljességéhez.

A *Hatvan év a katedrán* már a címében is jelzi, hogy az írások nagy része tematikájában az oktatás különböző aspektusait veszi alapul történelmi, helytörténeti visszatekintéssel, hiszen a kötet címzettjének élete, eredményekben gazdag munkássága is szervesen illeszkedik ebbe a témakörbe. Bár az egyes tanulmányok csupán az említett kérdéskörhöz való laza kapcsolódásban alkotnak szerves egységet, a kötet megjelenésének ünnepi és tisztelgő jellegét remekül jelzik a kezdő és befejező részben olvasható köszöntők, amelyek – ideszámítva az ünnepelt életútjának ismertetését is – tökéletes keretbe foglalják a tizennégy, mintegy három évszázadot felölelő, Veszprém megyei helytörténeti vonatkozású, pedagógiai, vagy éppen a két tematikát ötvöző írást.

Az első születésnapi köszöntésre az kapott lehetőséget, aki a szerzők közül a legrégibb óta ismerheti Tölgyesi Józsefet: az egykori gimnáziumi iskolástárs, Gubicza Ferenc, akinek visszaemlékezéséből kiderül, hogy kettejük életútja a későbbi évtizedekben is többször keresztezte egymást. Erre példaként említhetjük, hogy az általa alapított Balatonfüred Városért Közalapítványhoz kapcsolódó munka részeként

születtek meg Tölgyesi József Balatonfüreddel kapcsolatos iskolatörténeti kötetei, valamint a szintén ő általa alapított Balatonvin Borlovagrend adományozta a borrend nagyköveti címét az ünnepeltnek.

A köszöntőt dr. Tölgyesi József személyes dokumentumai és szóbeli közlései alapján összeállított pályaképe követi a kötet szerkesztője, dr. Csiszár Miklós tolmácsolásában, aki mind kronologikus, mind pedig tematikus módon, fényképekkel illusztrálva rendszerezi a sikerekben gazdag, töretlen ívű életutat, valamint egy bibliográfiai válogatás révén ízelítőt ad az ünnepelt széles körű publikációs tevékenységéből.

Albrecht Sándor helytörténész Sziromvarázs című munkájában tisztelete jeléül Tölgyesi Józsefnek ajánlja a magyar irodalom gondolat-tárházából összeválogatott, szűkebb hazánkra, tájékunkra, a Balatonra és környezetére utaló, szebbnél szebb lírai idézeteket.

Bándi László Veszprém megye emlékjeleiről írt tanulmánya az 1970-es évek második feléig kalauzolja vissza az olvasót és bemutatja az elmúlt 42 évben történt gyűjtőmunka, feltárás és megőrzés legfontosabb lépéseit.

Ezt Tölgyesi József egykori munkatársának, B. Horváth Elvirának családtörténeti visszaemlékezése követi, amelyben a szerző csodálatos (vagy emlékezetes) tanítókkal kapcsolatos gyermekkori emlékeit idézi fel.

Földesi Ferenc Veszprém város XVIII. századi közgyűlési jegyzőkönyveiből szemezgetett azzal a céllal, hogy bemutassa, milyen módon próbálta – egyébként sikertelenül – elérni a város 1746 és 1771 között, hogy földesúri terheitől megszabadulhasson és szabad királyi városként élhessen tovább.

Gubicza Ilona családkutatóként apósa, Leitold Ferenc kántortanító életének és munkásságának legfontosabb mozzanatait eleveníti fel, amelyekből bepillantást nyerhetünk a XX. század közepének iskolai mindennapjaiba.

Kiss Albertné a XVIII. században alapított németajkú bakonyi települést, Németbányát mutatja be annak történelme, építészete, lakberendezése, szokásai és emlékhelyei kapcsán, kitérve a helyi iskolára és intézményrendszerre is. Megemlíti többek között, hogy a falu életét feldolgozó ötkötetes monográfia dr. Tölgyesi Józsefnek köszönhető, aki egyébként a Németbányával szomszédos, gazdasági okokból elpusztított Iharkút településhez személyesen is kötődik.

Kovács Győző Gyula helytörténész eredeti meteorológus szakmájához híven a veszprémi teleket bemutató, készülő tanulmányából a várost és a megyét sújtó rendkívüli hideg napokra fókuszálva ad ízelítőt. A múlt század különösen zord teleit ellentétbe állítja az elmúlt 30 év enyhe, hó nélküli téli időszakaival.

Márkusné Vörös Hajnalka főlevéltáros, a Honismereti Egyesület elnöke Tölgyesi Józsefnek a témába vágó publikációit is megidézve ír jeles Veszprém megyei néptanítók hagyatékainak gondozásáról bemutatva számos, választott otthonához hűséges, sokoldalú pedagógus munkásságát.

Mihalovicsné Lengyel Alojzia témaválasztása Nagyváthy Jánosra, a magyar felvilágosodás korának egy enciklopédikus műveltségű személyiségére esett, ezzel tisztelegve a művelődés- és neveléstörténet kiváló művelője, az ünnepelt dr. Tölgyesi József előtt.

Németh Andrásné Farkas Gabriella, saját szülőfalujában, Nyirádon tevékenykedő mesterpedagógus és helytörténeti kutató a helyi Erzsébet királyné Általános Iskola helytörténeti és honismereti értékmegőrző munkájának bemutatását ajánlja fel születésnapj ajándékként egykori mentorának, példaképének.

P. Miklós Tamás a kövágóörsi evangélikus algimnázium 32 éves működésével kapcsolatos kutatásairól Tölgyesi József tiszteletére írt tanulmányával egészítette ki a kötetet.

Rainer Pál történész egy I. világháborús dragonyosezred őrnagya, báró Bothmer Jenő – az édesanyjának küldött – levelezőlapján található fényképét és üzenetét görccső alá véve egy, az ezredében XVIII. századi eredetű hagyományként felmerülő jelenséget vizsgál és ismertet meg az olvasókkal. Az írásból megtudjuk, hogy miért kellett levágnia a bajuszát a huszártisztnek.

Sebő József köszöntés gyanánt virág helyett az elmúlt századok Bakonyról szóló irodalmi utalásait gyűjtötte egy csokorba, idézve többek között Kölcseyt, Krúdyt, Babitsot és Adyt, ahogyan a veszprémi kötődésű Eötvös Károlyt, Cholnoky Jenőt és Cholnoky Viktort is.

Somfai Balázs levéltáros édesapjának, Somfai János népiskolai tanítónak az 1940-es években publikált gondolatairól szóló megemlékezésével ismét visszavezet minket a korábban olvasott tanulmányokban már felidézett, múlt századi falusi népművelés területére.

A születésnapj köszöntő zárókeretét Tanai Károlyné időutazásának emlékképei jelzik, amelyben sorra veszi, hogy az elmúlt évtizedekben milyen fórumokon dolgoztak együtt dr. Tölgyesi Józseffel, kitérve az ünnepelt pedagógiai és közéleti munkásságára, rendkívüli személyiségére, elhivatottságára is.

A kötet címválasztása dr. Tölgyesi József munkásságának ismeretében ugyan találó, de pár éve már megjelent egy hasonló köszöntő kötet szinte teljesen ugyanezzel a címmel. A könyv külső megjelenése tanulmánykötethez méltó, a borítókép illusztrációjaként Tölgyesi József egykori munkatársa, Milló Ildikó hangulatos, Veszprémet szimbolizáló, homokfűvott üvegremeke szolgált. A tanulmánykötet szerzői többé-kevésbé betűrendi sorrendben róják le tiszteletüket dr. Tölgyesi József hat évtizedet átölelő életműve előtt az általuk választott témájú tanulmányokkal, amelyek változatosságuk révén mindazok érdeklődésére számot tarthatnak, akik ismerik, szeretik és tisztelik az ünnepeltet, akik akár az oktatásügy, akár a helyismereti kutatások iránt érdeklődnek, illetve akiknek Veszprém megye bármilyen vonatkozásban a szívügyük. Az őt esetleg nem ismerők számára több esszéből is leszűrhe-

tő, hogy dr. Tölgyesi József általános iskolai pedagógusként, intézményvezetőként, főiskolai és egyetemi oktatóként, szakmai közéleti szereplőként, neveléskutatóként, helytörténeti kutatóként, szerzőként, előadóként egyaránt maradandót alkotott és nemzedékek számára szolgált – és szolgál mindmáig – példaképpül. Tekintettel arra, hogy kisiskolás koromban még igazgató bácsiként ismertem meg Tölgyesi Józsefet, és később az egyetemen oktatóm volt, sőt első munkahelyemen ő lett a munkáltatóm is, nagy lelkesedéssel vettem kezembe a kötetet. Rengeteg személyes emlék idézett fel bennem a kifejezetten róla szóló köszöntő és bemutató blokk. Pályatársai, barátai témaválasztásai sem okoztak csalódást, hiszen érdeklődési körömtől nem áll messze a történelem, az irodalom, az oktatásügy, Veszprém megye vagy éppen a helyismeret, és az összeállításban a szerzők ezekkel kapcsolatban számos érdekességgel szolgálnak. Az egyes írások stílusa eltérő, a kifejezőmód a szerzők egyéni habitusának és a feldolgozott témának megfelelően változik. Ez alkalmassá teszi a kötetet arra is, hogy az olvasó alkalmanként akár csupán egy-egy részegység kedvéért is belelapozzon.

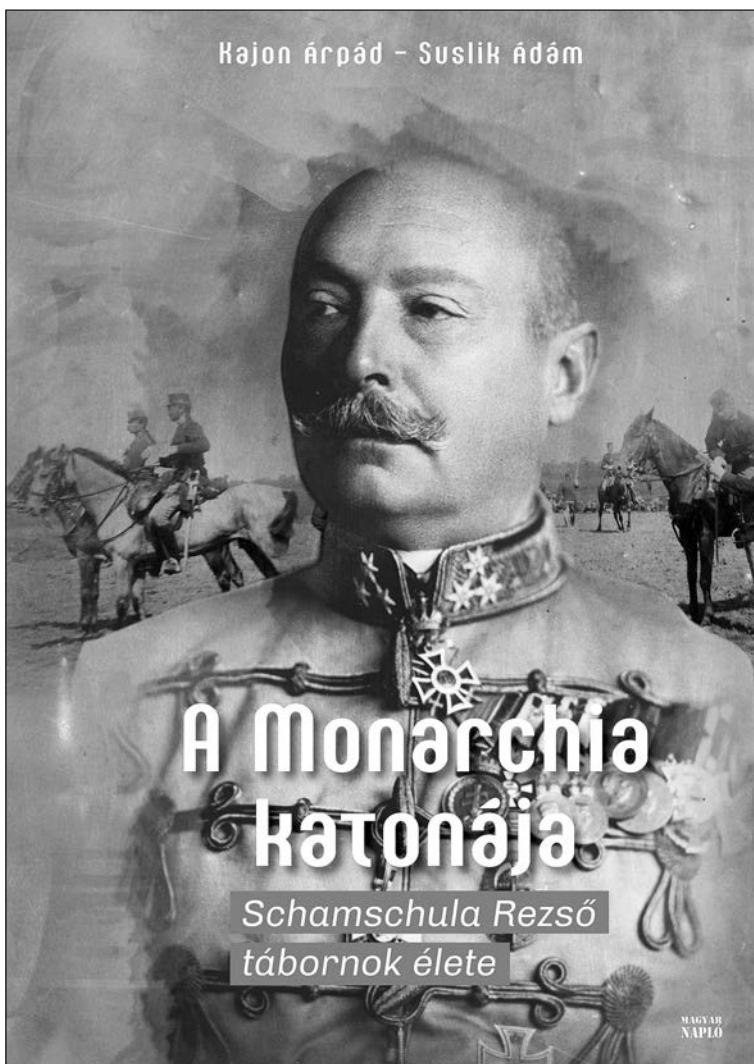
DR. BARANYAI TAMÁS

* * *

Kajon Árpád–Suslik Ádám: A Monarchia katonája. Schamschula Rezső tábornok élete. Magyar Napló, Budapest, 2019. 358 oldal, számos fekete-fehér és színes illusztrációval.

Évtizedek óta az Eötvös Loránd Tudományegyetemen oktató barátom többször említette nekem, hogy hallgatóinak gyakran feltette már a kérdést: sorolják fel az I. világháború néhány magyar tábornokát, mire rendszerint hosszás csend volt a válasz. Bár a Nagy Háború osztrák–magyar tábornagyainak, vezérezredeseinek, gyalogsági és lovassági tábornokainak 2010-től, altábornagyainak 2019-től Balla Tibor hadtörténésztől Budapesten kiadott vázlatos, tényszerű életrajzi adatai nyomtatásban is elérhetőek, most azonban egyiküknek, akinek élete számos szállal kapcsolódott Veszprémhez, részletes életrajzát is megismerhetjük.

Igaz, a Nagyatádon 1858. november 17-én, a morva származású Schamschula József pénzügyőr (1. oszt. pénzügyi biztos) (†1893) és a paksi Adler Mária 1853-ban kötött házasságából harmadik gyermekként született Rezső (a későbbi tábornok) – hasonlóan számos monarchiabeli tisztársához – nem volt magyar származású, de mindig is magyarnak vallotta magát. Miután édesapját Mohács, majd Nagyatád után Simontornyára helyezték, utóbbi helyen végezte elemi iskolai tanulmányait. Jóllehet

római katolikus vallású volt, ezután mégis Pápán, a református gimnáziumban járt ki öt osztályt. Majd 1874. október 1-ével a budapesti cs. kir. gyalogsági hadapródiskolában folytatta tanulmányait. Katonaiskolai évei alatt az 58. (stanislaui) gyalogezred állományába tartozott. 1877. augusztus 15-én címzetes tizedessé, 1878. április 6-án címzetes szakaszvezetővé, július 29-én címzetes őrmesterré lépett elő. Tanulmányait elvégezve, 1878. augusztus 18-án kinevezték hadapróddá a 68. (szolnoki) gyalogezredhez, ahol századszolgálatot látott el. Még ugyanezen évben részt vett ezredével

Bosznia-Hercegovina okkupációjában, de harcba nem került. 1878. szeptember 26-án hadapród-tiszthelyetessé, november 1-én hadnaggyá lépett elő.

Miskolcon állomásozva ismerkedett meg Csáthy Szabó Malvinnal, akit főhadnagyi kinevezése (1883. november 1.) után, 1884. március 29-én feleségül vett. 1890. november 1-én lépett elő 2. oszt. századossá, s egyúttal áthelyezték a 62. (marosvásárhelyi) gyalogezredhez századparancsnoknak. 1893. november 1-től már 1. oszt. százados volt Szászvárosban. 1897. december 1-jével a „közös” hadseregből átlépett a m. kir. Honvédség állományába, ahol ezután nyugdíjazásáig szolgált. Kezdetben a 4. (nagyvárad) honvéd gyalogezrednél volt századparancsnok. 1898-ban elvégezte Budapesten a törzstiszti tanfolyamot. Időközben felesége meghalt TBC-ben, s ő egyedül maradt 14 éves leányával, Malvin-Izabellával. 1899. július 1-jével áthelyezték a 3. (debreceni) honvéd gyalogezredhez Zilahra, ahol rövidesen zászlóaljparancsnok lett. Itt rövidesen másodszor is megnősült, feleségül véve saját leánya iskolatársát, az ekkor mindössze 17 éves Lázár Ilonát (Helént), egy tehetős örmény birtokos család leányát. 1900. november 1-én őrnaggyá lépett elő. Közben második feleségétől két fia (Artúr, 1902, György, 1903) és további leányai (Margit Mária Ella, 1905, Ida-Mária, Heléna-Mária) születtek. 1905. november 1-én átvette ezrede Debrecenben állomásozó II. zászlóaljának parancsnokságát, 1906. május 1-től már alezredesi rangban. Ez év november 18-tól különleges alkalmazású törzstisztként, 1909. január 17-től pedig a III. zászlóalj parancsnokaként folytatta szolgálatát. Rövidesen (1909. május 1.) ezredessé lépett elő. 1910. október 26-ától a 12. (szatmári) honvéd gyalogezred parancsnoka lett. 1913. március 1-én átvette a 82. honvéd gyalogdandár (20. nagykanizsai és 31. veszprémi honvéd gyalogezredek) parancsnokságát Veszprémben. 1914. május 1-én – 36 évi szolgálat után – vezérőrnaggyá előlépve bekerült a tábornoki karba.

Lakását Veszprémben, a Rákóczi tér 22. szám alatt tartotta. Feleségével együtt – aki a helyi egyházi nőszervezetekben tevékenykedett – bekapcsolódtak a püspöki és megyeszékhely élénk társadalmi életébe. Fiai a helyi Piarista Főgimnázium (nem éppen jeles) diákjaiként Laczkó Dezső tanítványai voltak.

A hasonló életkorral és szolgálati évvel rendelkező tisztársainál szokásos nyugdíjazás helyett, rá azonban még rengeteg megpróbáltatás várt. A rövidesen kitört I. világháborúban, az 1914-es augusztusi uhnóvi tűzkeresztségtől az 1918-as november eleji összeomlásáig Schamschula tábornok csaknem folyamatosan a veszprémi 31-esek előljáró parancsnoka maradt. Kezdetben a 82. honvéd gyalogdandár, később (1915. július 1-től megbízott, 1916. január 23-tól kinevezett parancsnokként 1918 októberéig) a 41. honvéd gyaloghadosztály – 12. szatmárnémeti, 20. nagykanizsai, 31. veszprémi, 32. dési honvéd gyalogezredek – parancsnokaként. Részt vett az orosz harctér (Galícia, Kárpátok, Orosz-Lengyelország) és az olasz front (Karszt, Piave-mente, Montelló) valamennyi csatájában. 1917. május 1-én altábornaggyá lépett

elő. 1918 októberétől a háború végéig a XXIV. hadtestet (10. hadosztály, 41. és 51. honvéd hadosztályok) vezényelte.

Szolgálatiért IV. Károly királytól 1918. június 9-én magyar nemesség-, „simontornyai” előnév- és címer-adományozásban részesült. A háború végén olasz hadifogságba került (Agnano di Terme, Nápoly közelében lévő fürdőhelyre), ahonnét 1919 augusztusában tért haza Veszprémbe. Még ugyanezen évben nyugdíjazták. Rövid időre visszaténylegesítve, 1919. szeptember 18-tól a Nemzeti Hadsereg Fővezérsege tábornoki igazoló bizottságának volt a tagja, majd vezetője. 1920. február 19-től a Honvédelmi Minisztérium rendelkezésére állt, végül május 1-én visszahelyezték a nyugállományba. 1921. november 18-án megkapta a címzetes gyalogsági tábornoki rangot. 1922. augusztus 15-én világháborús érdemeiért a kormányzó vitézzé avatta, egyúttal a Simontornyához közeli Szilasbalháson (ma Mezőszilas) 80 hold szántóból álló vitézi telket kapott. 1923. április 20-tól több mint három éven át a Vitézi Rend Veszprém vármegyei székkapitányaként működött. 1926-ban második feleségétől még egy kései gyermeke (Rezső) született. 1926. december 28-án családjával Budapestre, a Budafoki útra költözött. Itt élt haláláig (1931. április 20.), amelyet gyomorrák okozott. Simontornyán temették el, ahol sírja napjainkban is megtalálható a temetőben.

A bőséges, elsősorban levéltári (és könyvészeti) forrásanyag felhasználásával készült életrajz számtalan békebeli és háborús adatot, adalékot ismertet a tábornok életéről, s részletesen tárgyalja az általa vezetett csapatok világháborús tevékenységét. Amennyiben hitelt adhatunk a szerzőknek, utóbbiakról a tábornok sem családi körben, sem társaságban soha sem beszélt, nem lévén hajlamos a hárijánoskodásra. Szolgálatát, feladatait, kötelezettségeit mégis mindig legjobb tudása szerint igyekezett teljesíteni. Valószínűleg nem is eredménytelenül, amelyről számos rendjele és kitüntetése tanúskodik. Az általa elnyert elismerések valamennyijének (bár nem az általa ténylegesen viselt példányoknak) színes fényképe megtalálható a kötetben, amelyet számos archív fényképfelvétel és (jórészt ugyancsak színes) harcvázlat is kiegészít. A gondosabb lektorálás azonban kiszűrhetette volna a kötet több helyen bántó pongyolaságát (pl. alany és állítmány egyeztetésének hiánya, kimaradt vagy éppen feleslegesen bekerült betűk, betűtévésztesek stb.).

A munka külön érdekessége, hogy annak megírásával, összeállításával a tábornok unokája bízta meg a történész szerzőpárost. Nem mellesleg a 19 fejezetből 4 (békeévek, kárpáti harcok, hadifogság, nyugdíjas évek) az unoka munkája.

Schamschula tábornoknak kor- és pályatársa volt a szintén tábornoki rangot viselő, de morva öntudatú, 1866-ban született unokaöccse, Rudolf. Ráadásul a német nyelvben a Rezső név is Rudolfként szerepel. Ezért esetenként nehéz különválasztani, elkülöníteni kettejük életrajzi adatait. Ebbe a csapdába korábban magam is beleestem. Az „*Imádkozzék édes hazánkért...!*” Levelek Laczkó Dezső piarista

házfőnökhöz, főgimnáziumi igazgatóhoz a Veszprémvármegyei Múzeum igazgatójához az I. világháború idejéből, 1914–1919 (Veszprém, 2015) és a *31-es morzsák. Dokumentumok, adalékok, apróságok a m. kir. 31. (veszprémi) honvéd és népfőlkelő gyalogezredek történetéhez és utóéletéhez, 1914–1941* (Veszprém, 2017) című munkáimban a Schamschula Rezső tábornok életrajzában szereplő adatok közül a születéssel és a békeévekkel kapcsolatosak szinte kizárólag az unokatestvérére vonatkoznak. Bár helyenként érzékelttem az ellentmondásokat, pontos adatok híján nem tudtam feloldani azokat.

A szabad idejében még a harctéren is szívesen vadászó tábornok egy 1916-ban általa lőtt fajdkakast, több világháborús emléktárgyat (többek között pl. egy teljes kozák felszerelést és egy Kostanjevicánál az olaszoktól zsákmányolt géppuskát és tartozékait) valamint fényképeket ajándékozott a Veszprémvármegyei Múzeumnak. A tárgyak zömét a veszprémi múzeum 1928-ban hivatalosan átengedte a budapesti Hadimúzeumnak, ahol többségük 1945-ben elveszett. A fényképek és a kozák felszerelésből visszamaradt pika azonban ma is megtalálhatóak a veszprémi Laczkó Dezső Múzeumban.

Az életrajz ugyan nem említi, de a tábornok jelen volt a Veszprémvármegyei Múzeum 1925. május 24-i ünnepélyes megnyitásán is.

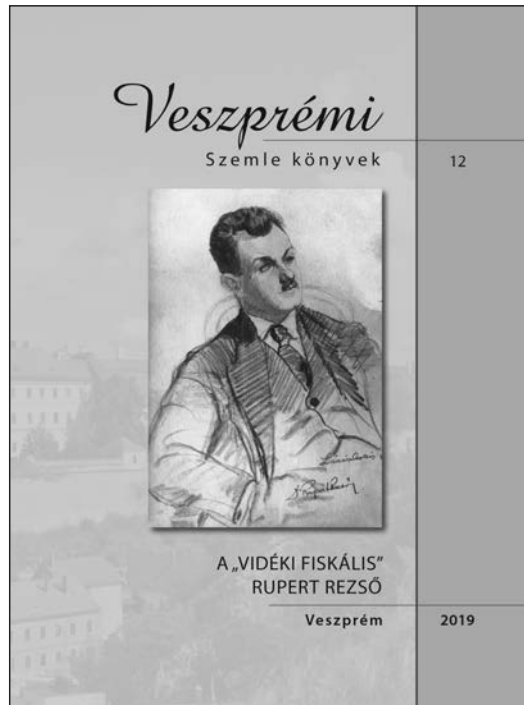
RAINER PÁL

* * *

A „vidéki fiskális” Rupert Rezső. Publicisztikák, nemzetgyűlési felszólalások, interpellációk, képviselői indítványok és írások Rupert Rezsőről. Összeállította Földesi Ferenc, Veszprém, 2019. Veszprémi Szemle Könyvek 12. Veszprémi Szemle Várostörténeti Közhasznú Alapítvány, 736 p.

Több mint recenzió

A kötet két, a *Veszprémvármegyé*-ben 1917 végén megjelent írással indul. Az első azért érdemel figyelmet, mert az elhíresült szentpétervári november 7. után alig négy nappal rögzíti a szerző egy hazai vidéki lapban, hogy Oroszország máris romba dőlt. Ez idehaza a „nyeresre állunk” közérzetet (illúziót) erősítette. Majd újabb cikk – három héttel később –, december elején a „*Nemzetiségi kérdés*”-ről. Ebben Rupert Rezső annak a meggyőződésének ad hangot, hogy mindenféle pánikkeltők „falra festik a nemzetiségi veszély rémét, jósolják a magyar hegemonia napjának leáldozását.” Az igaz ugyan, hogy a nemzetiségi kérdés ma „nem a parlamentek, hanem a csataterék

kérdése lett”, ám nincs ok borúlátásra. „A leverett Oroszország, Románia, az elvérzett Szerbia” ugyan megpróbálta elédesgetni tőlünk a határainkon belül élő etnikumokat, ám azok tömege – a „vérhűséghez” (sic!) képest – „hű maradt a magyar államhoz, s velünk vállvetve állta és állja azt a küzdelmet, mely részünkről mindenért folyik tovább inkább, mint hazánk földjének szétदारabolásáért.”

A korabeli magyar középosztályi önszemlélet lenyomatának is tekinthető eszmefuttatás. Eszerint nevezett nemzetiségek felmérték, érzik, hogy velünk tartva részesülhetnek „dicsőségünkben, világhatalmi nagyságunkból, merthogy a magyar – úgymond – „hivatottságánál fogva világhatalmi jelentőségre emelkedett,” s csak idő kérdése, hogy „a győzelmes magyarság hatalmának, szabadságának, kultúrájának varázsa meghozza, hogy pár évtized múlva szívében, nyelvében magyarrá legyen mindenki, aki magyar földön él.” Mindezt Rupert ugyanakkor a felvilágosodás eszmekörébe – mi több, ennek a francia forradalom nyomán kiteljesedőnek remélt praxisába – helyezi. Egy „oly Magyarországra, melyben tisztább lesz a közélet, erősebb a *szabadság* és az igazság, becsületesebb az *egyenlőség*, őszintébb – nem a hatalmon lévő osztályok kegyétől függő, s éppen ezért időnként felmondható – a *testvériség*.” Közel húsz évvel később, 1935-ben – az Európában szertediffundáló hitleri nemzetszocializmus „ellenmérgeként” javallott medicinaként – tér vissza a polgári szabadsággeszme fen-

tebbi krédójához, ám azt ezúttal már demonstratív módon perszonalizálja: „Nem azért vagyok liberális, mert a zsidóságnak is a szabadság jogos teljességét követelem, hanem azért, mert minden megkülönböztetés nélkül az egész társadalomnak és minden felekezetnek követelem a szabadságjogokat.” (317. o.) De térjünk vissza az írások – s velük a személyiségfejlődés – időrendjéhez.

A kötet összeállítóját dicséri az elsőül elhelyezett cikkekkel indítani a válogatást, mert karakteres intellektuális önarcképet rögzít az akkor harmincas éveinek közepét taposó ügyvédről és a fejét politizálásra adó publicistáról, akit nem sokkal az idézett közlemények megjelenése előtt neveztek ki Veszprém vármegye főispáni titkárának. Friss közszolga státusában Rupert első 1918-as írása a „kiskirályokat” szapulva, leginkább Tisza Istvánt állítja célkeresztbe. Aligha függetleníthető a győzelemesélyes hadi helyzet tovatünésétől, hogy a negyedik éve tartó öldöklés hiábavalósága miatt ekkor varrja az egykori miniszterelnök nyakába Magyarország Szarajevó utáni háborúba szállását. Napjaink sajtónyelvén ezt karaktergyilkosságnak hívják, s a katalizma előérzete közepette megindult – nemcsak ellenzéki oldalon – a bűnbakkeresés, a mind kevésbé leplezhető hátszói nyomorúság eszkalálódása miatt. Két héttel később, 1918. február elején sietve állítja Tisza mellé az országveszejtők sorába „az internacionalistákat”. „Az orosz eseményektől felbátorítva a nemzetköziek már-már azt hiszik, hogy idejük elérkezett.” Nevezettek viszont a képes beszéd helyett már szó szerint hazaárulással vádoltatnak, merthogy – béketeremtésről szónokolva – „hátra támadják saját frontjainkat”. A háborúvesztés után általánossá váló – Németországból importált – tördőfész teória (Dolchstoß) ennél korábbi (hazai) előfordulásával még nem találkoztam.

A kötetben közreadott következő Rupert írás ugyanezen év decemberéből való. A már nem háború, de még nem béke közötti „kizökkent időben” úgy látja bekövetkezni a véget, hogy a halotti toron folytatja a civakodást egy dezorientált sokadalom: „Ravatalon fekszik szegény elpusztult országunk. ... [s] még hajba is kapunk egymással. ... Testvérharc folyik szerte..., az általános jólétet ígérő ige hiába lett testté, nem üdvözített. ... A félrevezetett nép végzete pedig, hogy mindig önmaga ellen cselekedjék.” Majd, ugyanezen cikkben kezd bele egy elhúzódó önkorrekcióba. Leszámolás a fiatalkori olvasmányaiiban őt is megérintő marxizmussal. Példák erre azok a mondatok, amelyek akár egy ponyva ízű brosúra súlyponti mondatai lehetnének. „Az ígát a nép újra nyakába vette: a feudalizmus helyett a tőke uralmát.” Az ehhez képest kínált megváltás „magában szép eszméinek hamis és üres lévén a tartalma, semmit sem ért el.” Az intellektuális önrevízió keserveit tanúsítja egy héttel későbbi cikke „Marx” címmel, ahol szükségét látja dokumentálni, hogy ő ezen immár végképp túl van. Elparentáló mondatai korábbi szofisztikáltságukhoz képest kategorikusak. A megidézett kútfő immár „maga az isten – szív nélkül”, kinek üdvözülés kínálata „program nélküli program, reménytelen remény, mely a rosszért még biztatni is csak ily szegényesen

mer! ... El – ködös, sötét világgal – Lucifer!” Újabb egy hét elteltével – 1918. december közepén –, az aktuális honi viszonyokra vonatkoztatva tudatja nyílt levélben: „a kisebbség uralma mindig terrorra vezet, s véresen megbosszulja magát.” (51. o.)

Sorsát illetően azt is mondhatnók, hogy rosszul időzített. A Károlyi-uralom alatt tanúsított ideológiai-politikai önújrapozicionálásával és a zürzavaros kormányzati intézkedések kéthetenkénti vitriolos kritizálásával elérte, hogy az 1919. márciusi újabb hatalmváltás nyomán a tanácsköztársasági kommunista diktatúra beválogatta azon Veszprém vármegyei előkelőségek sorába, akiket – szó szerint – politikai túsökként vettek őrizetbe, ezzel remélvén elejét venni, hogy a térség népsége a berendezkedő rémuralom ellen ágáljon, mozgolódjon. Azért érdemes az 1918–1919 fordulójának hónapjaiban közölt bő tucatnyi cikkéből egy passzust hosszabban idézni, mert úgy tűnik, hogy a közélet színpadára addig csak az oldalpáholyból be-bekurjantó Rupert Rezső politikusként „ekkor csinálta meg magát.”

„A parvenü analógia illik a mai kor uralkodó planétáira is. Beültek a népköztársaság szalonjába, felcicomázták magukat, hogy odaillőnek látszassanak. Ruhájuk minden darabja népies, ajkukon örökké a nép. Népköztársaság, népkormány, néptörvény, néptanács. És mindez csak pávatoll, kölcsönként elegancia. Valódi csak az önzés, a hatalomféltes, a kacaj, a fából vaskarika: *népköztársaság nép nélkül!*

De jaj, azoknak, akik ezt észreveszik. Ellenforradalmárok! Ellenforradalmárok, mert sanda szemmel nézik néhány ember semmivel sem igazolható zsarnok uralmát, mindazoknak az igazságoknak lábbal taposását, melyeknek megsértése soha nem volt indokolatlanabb, mint ma, mikor a népuralom ideje valóban elérkezett.” (91. o.)

A tanácsköztársasági hatalmváltást meghasadt habitussal fogadta. Egyfelől azt regisztrálja, hogy az addig palástolni próbált diktatórikus uralom, a kommunisták kormányra kerülésével legalább vállalja saját arcát, másfelől üdvözli, hogy – a Károlyi-adminisztráció permanens téblábolása után (ágazati jellemzője, hogy 4 hónap alatt 5 honvédelmi miniszter váltotta egymást) – az új direktórium egyként fordul „*Mindenkihez!*” a széttrancsírozni kezdett ország védelmére. „A hazafiság szakszervezetére, erre van most a legnagyobb szükség.” (127. o.) Ugyanezen 1919. március 25-iki lapszámban viszont bejelenti egyúttal a közélettől való visszavonulását.

Ezt követi a fentebb már említett négy hetes „túság történet”¹ – 1919. április-május során –, hogy szabadlábra kerülve Bécsnek vegye az útját. A kommünellenes Antibolsevista Comité (ABC) néven ismert – Bethlen István nevével fémjelzett – csoportosulással próbált kapcsolatba lépni, ám az hősiünk odaérkezésekor már felbomlóban volt. A tanácsdiktatúra bukása után viszont azonnal reaktiválja magát, s augusztus

¹ Fogva tartása mindennapjainak krónikáját egy év múltán önálló kiadványban jelentette meg. Mihályfi József – Rupert Rezső: *A veszprémi túság története*. Stephaneum Nyomda RT. Budapest, 1920. Újabb kiadása Földesi Ferenc gondozásában, Veszprém, 2017. (Veszprémi Szemle Könyvek 10.)

utolsó napjaiban már – korábbi cikkeinél jóval terjedelmesebb – programadás igényével felérő politikai diagnózist kínál azon tíz hónap után, amióta „hazátlanok vagyunk a magunk hazájában.” Kárhóztatja a nem szocialista-kommunista irányzatok egymással szembeni acsarkodását, súlytalan percemberkéinek tülekedését, megkaparintandó a miniszteri bársonyszékeket, és külön bekezdésben nyomatékosítja averzióját a szárbai szökkenni látszó antiszemitizmus ellenében. Mindezek helyett a rivalizáló politikai irányzatok „inkább a földműves nép pártjában találhatnák meg közös helyüket”, mert – a kicsinyes pártoskodásokon józan belátással túllépve – „az érdekszolidaritás megvan” ahhoz, hogy egy „földműves és polgári párt elnevezés” alatt tömörüljenek. „Ez alatt a szűr alatt, melyet az Isten is egy darabnak teremtett, mindenki megférhetne, mert nemcsak az államot, hanem a kereszténységet is takarja. Különösen alatta volna helye az állam alkalmazottainak, mert agrárállamban ugyan mit akarhatnának ezek a föld népe nélkül, és különösen ellene...” (135–136. o.)

Rupert Rezső 1919 őszén megkettőzött szerepben tér vissza a közéletbe. Aktív és agilis politikus, miközben közreadott írásai – mai értelemben felfogott – politikai elemzések. A hazai láthatár egészét pásztázó diagnózisai meghaladják – nemcsak terjedelmükben – a korabeli hírlapírás, illetve a kaszinóbeli disputák „napi rutinját”, nem mulasztva el eközben mindig egyértelművé tenni önnön politikai szimpátiáját/averzióját is. Ez – saját szavaiból összefűzve – akkoriban úgy rögzíthető, hogy „a magyar nép – önmagát is ideértve – keresztény Magyarországot akar”, ám a liberálisok és a szociáldemokraták nem tagjai e nemzetcsaládnak, „mert nem keresztények.” Az aktuális külpolitikai konstellációt illetően Angliát szeretné olyannak látni/láttatni, ahonnet esetleg támogatást lehetne kieszközölni Magyarország integritásának reparálásához. Ezen a ponton viszont paralizálódik az elemzői véna, s inkább arról van szó, hogy a korabeli ravatalozó közhangulathoz, közérzethez képest politikusi énje próbál legalább mécses pislákolású biztató perspektívát nyújtani.

A berendezkedő ellenforradalmi restauráció idejéből személyes sorsában két fontos státusváltás említendő. Immár a fővárosban politizál, így a továbbiakban jobbára budapesti ellenzéki lapokban publikál. (Legtöbbször a *Világ*-ban, alkalmanként a *Pester Lloyd*-ban, s ha cikke fennakadni látszik a honi cenzúrán, kiküldi a *Bécsi Magyar Újság*-nak.) Helykeresése az időközben Horthy Miklóst kormányzóvá választó király nélküli királyság Magyarországnál korántsem egyedüli. Pártok alakulása, azok szétválása, fúziója, mutációja az új államiség konstituálásának éppúgy része volt az 1920-as évek első felében – és a nagy gazdasági világválság begyűrűzése nyomán egy évtizeddel később –, mint ahogy más közéleti szerepvállalók is gyakorta szlalomoztak az egyes pártformációk között. Rupert Rezső 1919 őszén a Nagyatádi Szabó István-féle Kisgazdapártba lép be, s e párt színeiben lesz a deveceéri kerület nemzetgyűlési

képviselője 1920-ban.² Eközben visszatérően rosszallja Nagyatádi korábbi miniszteri bársonyszékbe ülését a Károlyi éra alkonyán, s (kötetbeli írásaiban is) visszatérően a másik kispálya irányzat reprezentánsa, Sokorópátkai Szabó István mellett teszi le a voksát.

„Egységes, szép, boldog polgárállamról álmodom, Atyám – írja nyílt levélben a központosított katolikus sajtókonsernt gründoló Bangha Bélának 1921 őszén –, ahol mindenki testvér, ahol az arisztokraták nem születnek, hanem lesznek: mindenki és bárki csak szorgalma, munkája, tudása, tehetsége, egyéni értéke szerint nőhet nagyra, s ahol a kereszténység nem jelszó csupán, nem egyszerűen csak a kiváltságosak gazdasági liberalizmusa, hanem oly szociális liberalizmus, mely a gyengék védelmét is intézményesíti.” (196. o.) A gyengék alatt rendre a munkások és parasztok sokaságát érti, miközben visszatérően kárhoztatja az „ébredő magyar” MOVE különítmények korabeli pogrom-randalírozásait, hogy – alig három héttel később – egy következő cikkében már oda konkludáljon, miszerint „ordók, protekció, osztályönzés és hatalomvágy, erőszak, elnyomás, lélekvásárlás és hazugságok világa lett a magyar föld.” (202. o.) A köztörténetben éppen zajlik IV. Károly második visszatérési kísérlete, hogy utána – a Habsburg-ház törvénybe iktatott trónfosztásával – a fél éve kinevezett Bethlen István miniszterelnöksége alatt meginduljon a nevéhez kapcsolt rendszer-konzolidáció.

Rupert Rezső viszont nem követte kispályáit a Bethlen István által – stabil parlamenti többség érdekében – összeügyeskedett „Egységes” kormányzópártba. Nem is nagyon marasztották. Ennek oka gyorsan nyilvánvalóvá váló – bár csak utólag, visszamenőlegesen summázható – új karakterű képviselői szerepfelfogása volt. Nevezetesen a kiépülőben lévő „trianoni Magyarország” rendszervisszásságainak rigorózus szóvá tétele. Felszólalásai, interpellációi a Britannia szállodabeli gyilokkülönítmények viselt dolgait perelték, protagonistájukat, Héjjas Ivánt név szerint állítva pellengérré, s hatósági fellépést követelve, „hogy végre ez a különítményrendszer egyszer és mindenkorra megszűnjék.” A rendőrség, az ügyészség rezsimszolgáloán szelektív ügykezelése évszázada is bevett gyakorlat volt, ide értve egy ellene irányuló – ám szerencsésen megúszott – bombamerénylet kivizsgálásának eltussolását is. A bethleni konzolidáció egyenlensége az ő esetében azzal is szemléltethető, hogy a T. Házban szóvá tett anomáliák sajtóbeli közreadását a cenzúra letiltotta. Ez okból került Rupert több kritikus képviselői berzenkedése az országhatáron túlra, a *Bécsi Magyar Újság*-ba, illetve most ebbe a kötetbe. (versus 212. o.; 391–399. o., valamint 405–427. o.)

² 1919 és 1944 között tíz különböző névváltozatot cserereberélő „kispálya” pártformációt jegyez a korszak pártalmanachja, s ebből az első öt 1919–1922 között kötődik Nagyatádi Szabó István nevéhez, meglehetősen nehezen követhető „Országos”, „Egyesült”, „Keresztény”, „Keresztény-Keresztény”, illetve „Függetlenségi” predikátumokkal. *Magyarországi pártprogramok, 1919–1944.* Szerkesztette: Gergely Jenő, Glatz Ferenc, Pölöskei Ferenc. Kossuth Kiadó, Budapest, 1991.

A háborúvesztés utáni fél évtizedről írott – 1923-ban közreadott – visszatekintését azért érdemes felidézni, mivel már akkor papírra vetett olyan észrevételeket, amelyekről egy évszázad múltán, manapság sem jutott konszenzusra az újrahevített történetpolitikai hitvitázás és a historikus műtelemezés. „Október ma ismert közkeletű történetét jobbára [azok] ... írták meg, akiknek érdekük, mentségük és érvényesülési feltételük ma is, hogy minden bűn és felelősség Október fejére szálljon.” ... Holott az legalább annyira volt „régibűnök megbűnhődése. Ennek a bűnhődésnek a történelmét azonban nem 1918 októberétől kell kezdeni. ... 1918-ban a nagy változás szervesen, tünyságban, osztrák–magyar atropiában [sorvadásban-aszalódásban] taláta nacionalista tömegünket.” Így történhetett, hogy a szétesés vákuum-forgatagában a proletárság „az első perctől hirtelen előre szökött, gyorsan a polgárság fölé kerekedett, és a maga kárára is végzetes túlsúlyba jutott. A polgárság vezetési tömegei háttér nélkül ... a proletár-tömegek kénye-kezdéne kiszolgálói lehettek.” [Ám] „nem vettük észre, hogy itt tulajdonképpen életmentő akció folyik a régi rend bűnösei javára. »A sok hazatérő szurony hátha ellenünk fordulna!« Hanem most már nehéz emlékezni; arra talán a legnehezebb, hogy majd két héttel előbb, mint a forradalom kitört, nem a »forradalmárok« voltak azok, akik először bejelentették, országgá kiáltották, hogy elvesztettük a háborút.” (217–229. o.)

Mai ismereteinkkel összevetve azonnal észrevételezhetjük, hogy ez is szűkített bländéjú, irányzatos interpretálás. Ám ennek rögzítése mellett az is hozzáfűzendő, hogy egy a korabeli irányzatosságok sorában. Csak éppen nem a lövészárkokból élve hazakeveredett proletár-baka felhorgadt Tiborc-keserve, nem a különítményesek oltalmában hőzöngő dzsentrigög revánsindulata, nem a „keresztény-nemzetinek” kikiáltott kurzus neofita vitézeinek hübrisze, hanem a kortárs polgár „kollektív” osztályonkritikája: immár nem a „vidéki fiskális” – mint a könyv címe mondja –, hanem az illúzióit szegre akasztó fővárosi citoyen korszaldója. (Ez a nézőpont bizony mindmáig fehér holló a traumát borjadzó évek „polgári” memoárirodalmában.)

A fentebb felidézett rendszerkritikus és státus-önkritikus diagnózis után aligha meglepő, hogy a progresszió letéteményesének gondolt, ám a magyar viszonyok között igencsak Janus-arcúvá lett/tett polgárság reputációját próbálja feljavítani. „Vissza a polgárság evangéliumához” – olvasható egyik írása címében (268–271. o.) –, amely kifejtésében egy szekularizált hitvallás a – megteremtendő – szolidáris demokráciáról, ahol „össze kell fogni végre minden osztálynak.” Szó sincs forradalomvízióról. Átgondolt, evolúciós demokratizálást tart kívánatosnak nemcsak a politikai és gazdasági alrendszerben, hanem egyéni, habituális önreformálást is. Ezt az aktuálisan feszítő korproblémákra vetítve is konkretizálja. Írásainak, parlamenti vagy éppen választási beszédeinek – mondhatni rögeszmésen – visszatérő témája a földbirtokviszonyok gyökeres átalakítása, hogy ugyanilyen gyakorisággal tegye szóvá a kurzus 1920-as éveket kitöltő másik „gyerekes és rövidlátó gonoszságát, a numerus clausus politikát.

... Mint keresztény embert és hazafit is szembeállít a numerus clausussal vallásom és magyar voltom.” (274–275. o. lásd még 533–547. o.) Utóbbi kérdést, az antiszemitizmust a gazdasági válsággal súlyosbított évtizedforduló idején tágabb társadalmi-politikai összefüggésben taglalja visszatérően (284–292. o.), s ez mondhatni „logikusan” kormányozza el odáig, hogy az újabb világháború árnyékában egymás után kodifikált kirekesztő-jogfosztó zsidótörvényeket is nyíltan opponálja. (556–570. o.)

Miközben az októberista Károlyi illúziókergető politikájától következetesen elhatárolódott, ugyanilyen tántoríthatatlanul kárhoztatta nevezett birtokainak bírósági színjátékkal történt elkönfiskálását. (258–265. o.) Majd jogtudori cizelláltsággal szedte ízekre a szakma közlönyében az ún. Sallai–Fürst-perben kimondott „rögtönítélő” halál normaszegő anomáliáit, amit manapság koncepciósnak mondanánk. (300–307. o.) Az ellen aprehendált – legyen bár arisztokrata vagy éppen kommunista az elmarasztalt –, hogy az immár berendezkedett „neobarokk” uralmi mechanizmus – politikai indíttatású példastatuálást erőltetve – saját érvényben lévő jogrendjét is megcsúfolta. S ezt folytatta, midőn elhatárolódott az ún. első zsidótörvény (1938) ügyvédtársait sújtó hivatásrendi diszkriminációja ellen, megint csak konkrétan: „A zsidóvallású ügyvédtársak – ha csak nem irigykedünk és zsákmányéhesek nem vagyunk –, nem szolgáltak rá arra, hogy velük szemben az állampolgári jogegyenlőséget és az embergyenlőségi elvet megtagadjuk. Igen sokan [a világháborúban] vérrel is, tudással is sokkal jobban szolgálták a hazát, mint közülünk legtöbben, [ergo] nem élhetünk velük szemben annak a gyáva alkalomnak a lehetőségével, hogy mert többen vagyunk, kiszorítsuk őket.” (319. o.) S ennek folytatásképpen, hozzájárulással meghosszabbított maratoni beszédben érvelt az ún. második zsidótörvény ellen 1939 februárjában, ezúttal is hiába: a novella még szélesebbre tárta a kaput a jogfosztás regimentjei előtt. (571–598. o.)

Tegyük hozzá, hogy „végtelenített” beszédeiben, interpellációiban kifogyhatatlan történeti kitérőkkel – főként antik görög és római kori példálódzásokkal – fonta körül aktuális mondandóját, Exkurzusai inkább arathattak volna sikert ókorász vagy klasszika-filológus tudós társaság felolvasó ülésein. S ahogy időnként neki is „beszóltak”, ő sem mulasztotta el pikírt közbevetéssel kommentálni társai felszólalásait. Csak egyet-egyét idézünk fel mindkét változatból. Azonnal szarkasztikus reagálásokat váltott ki képviselőtársaiból, midőn a nemzetgyűlés 1926. június 16-i ülésén Rupert a népszövetségi főbiztost *népbiztosnak* aposztrofálta, mely tisztség a kommunisták 1919-es országlásának hónapjaiban volt divatban. (NN. 1922–1926. XLV. k. 50.; Püski L. 186. o.) A Nemzetgyűlés 1925. évi október 30-i ülésén viszont ő toldotta meg jól hallhatóan egy törvénytervezet előterjesztőjének szövegét. „Népeledelünket [a burgonyát] rendkívül nagy veszély fenyegeti két parazita alakjában. E két parazita egyike a burgonyarák, másik a kolorádóbogár.” ... *A harmadik a Bethlen-kormány!*” – egészítette ki kéretlenül Rupert Rezső. Szómágiáinak ellenpontja volt az a mindössze

egymondatos indítványa 1924-ben, hogy a szabadságharc vértanúi előtt tisztelegve törvénnyel nyilvánítsák nemzeti emléknapnak október 6-át. (468. o.) Csak memóriafrisztésül utalunk arra, hogy Március 15. nemzeti ünneppé rendelését majd csak három évvel később, 1927-ben iktatják a magyar törvénytárba. Addig ez a nap – több mint fél évszázadon át – a társadalom által számon tartott és rendszeresen megült, ám „törvényen kívüli” mementó volt.

Közrendű kisemberek csendőröktől elszenvedett sérelmeit és megaláztatását szóvá tenni a Tisztelt Házban; ninctelenek sokaságának visszatérően földparcellázást követelni; „polgárok és munkások blokkja” mellett síkra szállni; (497. o.) egyedi és közösségi jogfosztások, normává emelt diszkriminációk miatt perelni és a közhatalmi intézmények jogrend szerinti működését szorgalmazni; – e tárgyszavak alá sorolható Rupert Rezső negyedszázados parlamenti képviselősége. A közszabadságok és az emberi alapjogok fáradhatatlan nemzeti szabadelvű szószólója volt – és maradt. Manapság úgy mondanánk, hogy multifunkcionális *ombudsman* lett: mind a „nép ügyvédje”, mind pedig a végrehajtóhatalmi visszásságok elleni „watchdog” funkció egyszemélyes „intézménye”. S ennek megfelelően „jutalmazták” a rendszer végelszámolása idején is. Ott szerepelt a listán, amely alapján 1944. március 19-e – az ország német megszállása – után a GESTAPO fogdosta össze a persona non grata közéleti személyiségeket. Rupert azon kevesek közé tartozott, akiknek sikerült a halálfejes fogdomegek elől eltűnnie. Alámerülve, illegáltságban bekkelte ki, hogy – stigmatizált sorstársaihoz hasonlóan – őt is Mauthausenbe deportálják.

Látványosan megcsappan a kötetben az 1945-ös rendszercezúra utáni pályaszkaszról tudósító dokumentumok száma és – értelemszerűen – terjedelme is. Pedig a párkák még újabb negyedszázadon át, egészen az 1961-es kádári restaurációig fűzték élete fonalát. Igaz, az összeállítás nem életrajzi céllal gyűjtetett, hanem – elsősorban – közszereplésének felvillantására. A frontátvonulás rendszerváltó ideiglenes nemzetgyűlésében még helyet kapott, s hangját is hallatta az új választójogi törvény erőltetett menetben lepörgetett vitájában, (591–599. o.) ám ezzel a magyar parlamenthez kötődő pályafutása le is zárult. Habitusa, világfelfogása nem változott, annál inkább változott – Simone de Beauvoir fordulatával élve – „a körülmények hatalma”. Ami Hitler új európai rendjének Hungáriájában megveszekedett baloldali, polgári-liberális devianciának minősült, az a világégés után Sztálin által felügyelt és Rákosi által kézivezérelt honi váltóátállítás közepette egyre inkább jobboldali, polgári-reakciós besorolásra érdemesült, s ennek megfelelően lett eltakarítandó. Képviselőivel egyetemben. Így lett közéleti életpályája után Rupert Rezsőből 1951-re „ellenforradalmár”, horthysta reliktum, „pesti burzsuj”, s e minősítéssel vagonírozták be (feleségével egyetemben) a fővárosból deportáltak egyik szerelvényébe – Besenyőtelek célállomással. Ezzel mintegy halmazati büntetésként járt együtt, hogy fővárosi lakását is sietve elkonfiskálták.

Kitelepítésének – levéltárban fennmaradt – dokumentumai ma már hozzáférhetőek.³ Ebből tudható, hogy egykori pártja(i), a Független Kossuth Párt, majd a Polgári Demokrata Párt és a Demokrata Néppárt is a „fasiszta pártok” lajstromába soroltatott az ÁVH regisztrációjában. Emiatt még 1959-ben is, mint „ellenséges tevékenység kifejtésével gyanúsítható” maradt az ellenőrizendő, besúgókkal megfigyelendő „kiváltságosak” protokoll-listáján: 79 évesen, öregkori nyavalyákkal küszködve, vidéki rezerváltságban.

Tegyük hozzá, ebben a sorban nem ő volt az egyedüli, de immár őt is elkezdték „exhumálni” a méltatlanul elfeledettek temetőkertjéből. Úgy, ahogyan azt korábban már megtette L. Nagy Zsuzsa történész kollégánk Rupert „politikailag rokon” pályatársával, Rassay Károllyal.⁴

GYARMATI GYÖRGY

³ Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára iratai között lásd: 4.1. A-55.; 2.5.6. –02906/1951.; 3.1.5. O-14992; 3.2.3. Mt-588/4.; 3.2.5.. O-8-018/1.

⁴ L. Nagy Zsuzsa: *Liberális pártmozgalmak 1931–1945*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1986., u. ő: *Egy politikus polgár portréja. Rassay Károly*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2006.

NEKROLÓG

Az Új Horizont emlékezete

SZÜTS ISTVÁN GERGELY

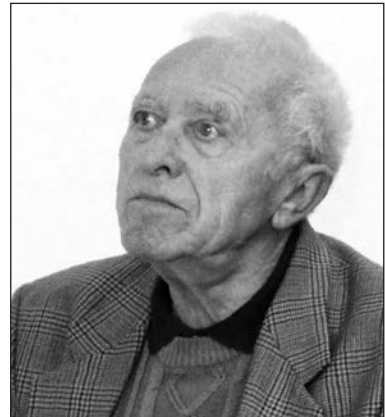
Raffai István

(Kaszaper, 1940. április 22. – Veszprém, 2020. február 26.) emlékére

Letűnt egy Horizont – írta 2006 decemberében Sylvester Lajos Sepsiszentgyörgyön az alig egy hónappal korábban szerkesztőségi munkáját befejező Új Horizontról. 14 évvel később, 2020 februárjában pedig elment a lap fáradhatatlan főszerkesztője, Raffai István is. Kronológiai szempontból ezzel a sajtóorgánum története befejeződött, azonban emlékezete szerzői, lapszámai, kötetei és olvasói által remélhetőleg még hosszú évtizedekig velünk marad. Ez persze rajtunk emlékezőkön és emlékeztetőkön múlik.

Jómagam az Új Horizontot már megszűnt lapként ismertem meg, azonban a Raffai Pistával közös levéltári rendezéseink során úgy érzem többet tudhattam meg róla, mint egy „egyszerű” olvasó. A lapkészítés fáradságos, ám számtalan örömet és sikereket hozó munkája az egykori levelezésekből és Pista történeteiből is újra és újra megelevenedett. Az internet kezdeti időszakában virágkorát élő lap főszerkesztője szinte bizonyos, hogy több ezer levelet, majd emailt küldött szét a világ szinte minden pontján élő magyar alkotók és mecénások számára. Mai szóhasználattal élve hálózatot épített. A jelenlegi hazai és főként vidéki folyóiratok helyzetét ismerve szinte hihetetlen, hogy 20-30 évvel ezelőtt milyen közösség-szervező erő tudott lenni egy-egy kulturális lap.

A szerzők, előfizetők és támogatók listáját olvasva rendkívül gazdag és sokszínű volt az egykori Új Horizont tábora, amely már indulásakor is horizontjának folyamatos tágitására törekedett. Megyei lapból az 1990-es évekre a nyugati magyar emigráció és a kárpát-medencei magyar közösségek egyik legfontosabb kulturális orgánumává vált. A hívószó a közös haza, szűkebben véve Veszprém, a Balaton-felvidék, azaz a

Pannon Táj lett. Ez az a vidék, elsősorban is a Balaton, amelyhez szinte mindenki kötődik, mindenkinek vannak emlékei, élményei. Ez utóbbi bizonyítékai, hogy nemcsak írók és költők, hanem az élet különféle területén, legtöbb esetben sikeressé váló és a kultúrát szerető, támogató személyek is kötődtek. Ki kell emelni közülük a világon minden tájára vetődött 56-osokat, akik lelkes szerzői, olvasói vagy éppen mecénásai lettek a lapnak.

Az Új Horizontot nemcsak folyóiratként, hanem könyvkiadóként is fontos feladatot látott el. Olyan nagy sikerű és hiánypótló témájú köteteket megjelentetve, mint például a *Nehézsorsúak*, *Az „Állj fel” torony árnyékában*, a *Hol vannak a katonák?*, vagy a lap szellemiségét leginkább összefoglaló *Sorsunk és jellemünk*.

A lapszámok és kötetek mellett az Új Horizont emlékezetének talán legfontosabb háttérét a szerkesztőségi archívum anyaga adja. A napi működést dokumentáló iratok mellett a legérdekesebb a több mint ezer szerzőnek hosszabb-rövidebb levelezése. Ezek a levelezések, kéziratok és szövegjavítások páratlan forrásbázisai lehetnek az 1989–1990-es kulturális rendszerváltásnak, majd az azt követő másfél évtized anyaországi és határon túli irodalmi életének. Emellett szintén megkerülhetetlenek a Pannon Tájról, Veszprémről és a Balatonról alkotott képeink vizsgálatakor.

Bár letűnt egy Horizont, ám a szerkesztőség levéltári gyűjteménye új lehetőségeket, táguló horizontokat kínál a mai és jövőbeli érdeklődők számára. Ez az érdeklődés pedig még sokáig életben tarthatja az Új Horizont emlékezetét.

SOK SZENVEDÉS UTÁN JOBB JÖVŐT REMÉLVE

nka
Nemzeti Kulturális Alap

VÉSZPRÉM
A KIRÁLYNÉK VÁROSA